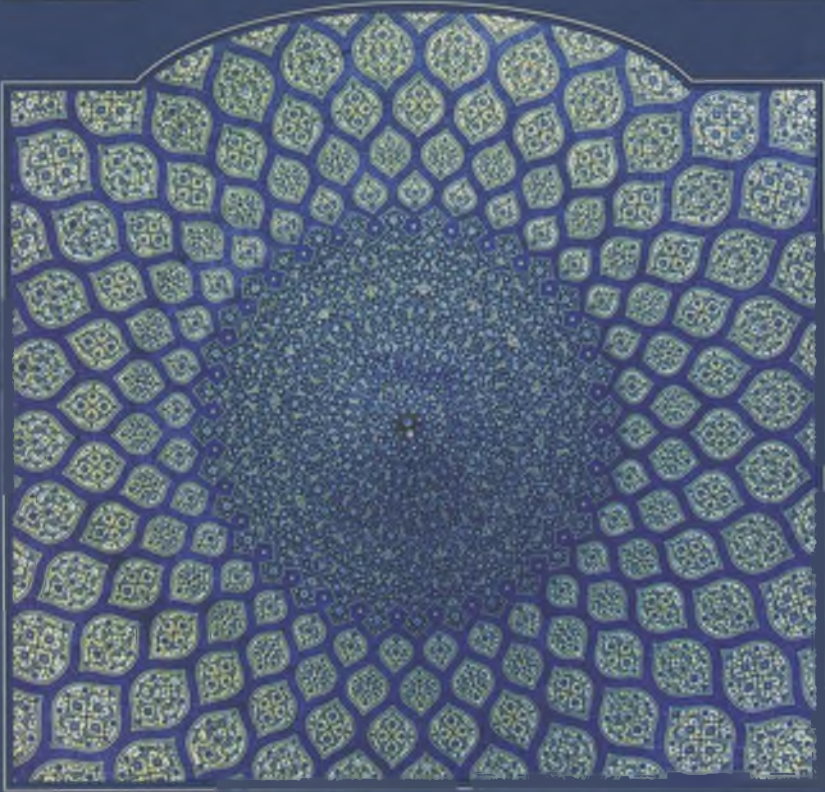

Fütûhât-ı Mekkiyye

ALLAH ADAMLARI VE KUTUPLAR

İbn Arabî

LİTERA
YAYINCILIK

2 BASKI

Fütûhât-ı Mekkiyye

ALLAH ADAMLARI VE KUTUPLAR

İbn Arabî

İbnü'l-Arabî'nin bütün eserleri gibi Fütûhât-ı Mekkiyye' de soyut kavramlar ekseninde kurulmuş ve bir imkân veya ihtimalden söz eden bir kitap değildir. Fütûhât-ı Mekkiyye bir rical kitabıdır. İbnü'l-Arabî eserinde her neyden söz ediyorsa gerçekleşmiş bir şeyden söz ediyordur. Her makam ulaşılmış makamdır, her hal yaşanmış haldir ve her merteye ulaşılmış mertebedir. Makamlar ve haller sahipleriyle kaimdir ve ortada boşluk söz konusu değildir. Her makamın sahibi bir 'adam' vardır ve makam o adamla bilinir. Tasavvufu diğer nazari geleneklerden ayırtıran en önemli hususlardan birisi haller-makamlar ile rical arasında kurduğu bu zorunlu bağıdır. Fütûhât'ı bir rical kitabı olarak okumamız İbnü'l-Arabî'nin maksadıyla uyumlu bir okuma olarak kabul edilebilir. İbnü'l-Arabî için 'âlemde boşluk yoktur' demek, sahipsiz makam ve hâl yoktur demektir.

Fütûhât-ı Mekkiyye'nin ikinci cildinde 30-40. Bölümler ve 18-21. Kısımlara tekabül eden Allah Adamları ve Kutuplar adlı kitapta İbnü'l-Arabî velilerin sınıflarından bu çerçevede söz eder.

İBN ARABÎ

İbn Arabî'nin tam adı, Ebû Bekir Muhammed b. Ali'dir. Lakabı Mürsiye'li Muhyiddin İbn Arabî el-Hatemî es-sufî el-fâkih ez-Zâhirîdir. İbn Arabî adıyla tanınmıştır. Endülüs'ün (İspanya) güney doğusundaki Mürsiye şehrinde 1165 senesinde doğdu. Endülüs'ün tanınmış ve bazı üyelerinin sufi olduğu soylu bir aileye mensuptu. İlk dinî tahsilini, önce Lizbon'da, ardından Endülüs'teki en büyük tasavvuf merkezlerinden İşbiliyye'de tamamladı. Burada yaklaşık otuz sene kaldı ve tasavvuf yoluna yönelmesinde azımsanmayacak tesiri olan İşbiliyye pirlerinden ders okudu. İbn Arabî, ömrünün bu uzun döneminde İşbiliyye'yi yurt edinmiş olsa da bazen, bilgileri ziyaret etmek, dolaşmak ve gezmek için Endülüs'ün diğer şehirlerine yolculuklar yapar, sonra tekrar şehrine dönerdi. Genç yaşında Kurtuba'ya gitmiş, orada bu esnada şehrin kadısı olan filozof İbn Rüşd ile karşılaşmıştır. 1201 senesinde Endülüs'ten ayrılmış, hac görevini ifa etmek için Doğu'ya gitmiş, bir daha geri dönmemiştir. Mısır'a gitmiş, fakat Mısırlıların gelişinden hoşnut olmayışı nedeniyle burada uzun süre kalamamıştır. Mısır'dan ayrılınca; Kudüs, Mekke, Hicaz, Bağdat, Malatya ve Konya gibi Anadolu'nun bazı şehirleri başta olmak üzere, Doğu'nun çeşitli şehirlerini dolaşmıştır. Sonra, vefat edinceye kadar yaşadığı Şam'a yerleşmiş, 1240 yılında, kasım ayının onaltısı cuma günü vefat etmiş, Kasiyun dağına defnedilmiştir.

Başlıca eserleri şunlardır:

Fütûhât-ı Mekkiyye,
Fusûsu'l Hikem,
İnşâu'd-Devair,
Ukletü'l-müstevfiz,
Tedbiratü'l-İlahiyye,
Muhadaratü'l-Ebrar,
Et-Tecelliyât,
Tercümanü'l-Eşvak

EKREM DEMİRLİ

Rize-Ikizdere'de doğdu (1969). 1988'de Üsküdar İmam Hatip Lisesini, 1993'te M. Ü. İlahiyat Fakültesini bitirdi. 'Abdullah İlahi ve Varidat Şerhi' isimli teziyle yüksek lisans (1995), Sadreddin Konevi'de Marifet ve Vücûd adlı teziyle doktor (2003), İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan adlı çalışmasıyla doçent (2008), Aşk Nedir: İslam Düşüncesinde Bilgi-Eylem ilişkisi adlı çalışmasıyla profesör oldu (2014). Halen İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesinde öğretim görevlisidir. Yazarın ihtisas alanı metafizik düşünce ve nazari tasavvuftur. Bu alanda çağdaş yazarlardan çevirilerle başlayan akademik faaliyetini Konevi (bütün eserleri), İbnü'l-Arabî (Fütûhât-ı Mekkiyye), İbn Sînâ (Metafizik), Abdürezzak Kaşani gibi büyük düşünürlerin eserlerinin tercümesi takip etti. İslam düşüncesinin başyapıtlarından Fütûhât-ı Mekkiyye'nin yanında Fusûsu'l-Hikem'i tercüme etti ve bu esere Cumhuriyet tarihinde ilk şerhi yazdı. Yazarın yayınlanmış pek çok çevirisi, bilimsel dergilerde yayınlanmış makaleleri, sempozyumlarda sunulmuş tebliğleri, ulusal gazete ve dergilerde yayınlanmış yazıları vardır. Başlıca eserleri arasında Konevi'de Bilgi ve Varlık, Fusûsu'l-Hikem Şerhi, İbnü'l-Arabî Metafiziği, İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan gibi eserleri zikredilebilir. Ekrem Demirli halen İslam metafizik düşüncesinin kuruluş devri ile Selçuklu-Osmanlı düşünce hayatı üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir.

Litera – 110

İslam Tasavvuf Klasikleri – 29

Allah Adamları ve Kutuplar – Fütûhât-ı Mekkiyye

-İbn Arabî-

Tercüme: Ekrem Demirli

İç Düzen: Litera Yayıncılık

Kapak Tasarım: Litera Yayıncılık

Baskı: Ofis Matbaa

Ofis Matbaa Yayın Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti.

Davutpaşa Kışla Caddesi Güven İş Merkezi No: 386-387

Topkapı-İstanbul Tel. 0212 576 47 15

Copyright© Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa

Araştırma Org. San. Ltd. Şti. 2015

Bu eserin Türkçe telif hakları Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa Araştırma Org. San. Ltd. Şti.'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayınlanamaz, kısmen de olsa fotokopi, film vb. tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz.

İstanbul-2015 1. Basım - 2. Basım

Kalenderhane Mah. Cemal Yener Toshiyalı Cad.

Şehzade Cami Sk. No: 3 34134 Fatih-İstanbul

Tel: 0(212) 522 86 90 - Faks: 0 (212) 522 86 90

internet satışı: www.literakitap.com

web: www.literakitap.com

e-mail: litera@literakitap.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog record

İbn Arabî

Allah Adamları ve Kutuplar – Fütûhât-ı Mekkiyye

1. Tasavvuf 2. İbn Arabî 3. Kutuplar 4. Veliler

ISBN 978-605-9925-20-4

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

ALLAH ADAMLARI VE KUTUPLAR

MÜELLİF
İBN ARABÎ

TERCÜME: EKREM DEMİRLİ

LİTERA
YAYINCILIK

LİTERA YAYINCILIK

İSTANBUL - 2015

www.literakitap.com

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES.

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Pall-mall.

1719.

Vol. I.

1719.

1719.

1719.

1719.

1719.

1719.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	8
İbnü'l-Arabî ve Fütûhât-ı Mekkiyye: İslam Metafizik Düşüncesinin Şaheseri ve Kurucu Düşünür veya Şeyhü'l- Ekber.....	8
Fütûhât-ı Mekkiyye'yi Bağımsız Kitaplara Bölmek!	17
Böyle bir düşünceye yönelmemizin birkaç nedeni vardır: .17	
Allah Adamları ve Kutuplar: 'Vesileci Bir Anlayışta Velinin Rolü Ne Olabilir?'	19
 SÜVARİ KUTUPLARDAN BİRİNCİ VE İKİNCİ TABAKANIN BİLİNMESİ	 25
 SÜVARİ KUTUPLARIN BİLİNMESİ.....	 39
Hareketten Soyutlanmak.....	40
 İKİNCİ TABAKADAN YÖNETİCİ SÜVARİLERİN BİLİNMESİ	 57
Dünya Tabir Edilmesi Gereken Bir Rüya, Geçilmesi Gereken Bir Köprüdür	63
 NİYET KUTUPLARININ BİLİNMESİ.....	 69

6 Allah Adamları ve Kutuplar

Niyetler ve Ameller	70
İsimler ve Zat	73
Yunus Kalbi veya İkinci Doğum	81

NEFESLER MENZİLİNİ ARAŞTIRIP BU BÖLÜMDE ZİKREDECEĞİM DURUMLARI GÖREN KİMSENİN BİLİNMESİ .....

İdrâkler ve Bilinenler	88
Rabbin Arş'tan Yakın Göğe İnmesi	96

NEFESLER MENZİLİNE ULAŞMIŞ ŞAHSIN BİLİNMESİ VE ÖLÜMÜNDEN SONRAKİ SIRLARI .....

İman ve Keşif.....	106
Nefesler Menzilinde Muhakkik	119

İSEVİLERİN BİLİNMESİ .....

İSEVİ KUTUPLARIN BİLİNMESİ.....

İki Miras: Muhammedî ve İsevî	144

KUTUPLARDAN MAKAM-I MUHAMMED'E ULAŞANLARIN VE ULAŞMAYANLARIN BİLİNMESİ .....

Risalet, Nübüvvet ve Velayet	154

HAK CİVARINDAN KENDİSİNİ UZAKLAŞTIRDIĞINDA VELİNİN SİĞİNACAĞI MENZİLİN BİLİNMESİ .....

Ariflerin Hatası, Avamın Hatası	168

OLUŞ İLİMLERİNDEN TİKEL BİR İLME KOMŞU OLANIN MENZİLİNİN BİLİNMESİ.....	175
Tercümanı Olduğum Şeyi İçerin Nazım.....	175
Harikulade: Mucizeler, Kerametler ve Sihir.....	176
Bedenlerin Ruhlaşması ve Ruhların Bedenleşmesi	187
DİZİN.....	189
SON NOTLAR	193

TAKDİM

İbnü'l-Arabî ve Fütühât-ı Mekkiyye: İslam Metafizik Düşüncesinin Şaheseri ve Kurucu Düşünür veya Şeyhü'l-Ekber

Muhyiddin İbnü'l-Arabî-ki genellikle İbnü'l-Arabî diye de yazılır- 1163'te Endülüs'te doğduğunda İslam bilim ve düşünce hayatı büyük badirelerle dolu serüveninin kuruluş ve ihtişamlı evresini geride bırakmış, mezhep ayrışmaları ve siyasi çalkantılarla İslam cemaati kesin hatlarla ayrılmış, İslam en geniş coğrafi sınırlarına ulaşmış, fetihlerle kazanılmış ülkelerin bir kısmı elden çıkmaya başlamıştı. Emevi-Abbasi hanedanlığı ardından Fatımiler, Selçuklular gibi büyük ve köklü devletlerin kurulmasıyla İslam toplum ve siyaset anlayışı teşekkül etmiş, daha önce bilimler alanında gerçekleşen "harici kaynaklar" ile etkileşimin bir benzeri siyaset felsefesi ve ahlakında da tahakkuk ederek İslam yeni bir siyaset ve ahlak anlayışı inşa etmeye koyulmuştu. Endülüs'te Müslümanların ihtişam yılları geride kalarak İslam hâkimiyeti sarsılmaya başlamış, bölünme süreci hızlanmıştı. İslam toplumunda 'teşeyyü' (Şiilik) hareketleri siyasi sınırlarına ulaşırken nazari alanda etkili isimlerini yetiştirmiş, Yeni Platonik felsefe ve gnostik geleneklerden beslenen unsurlarla 'batını' öğretti berabesinde getirdiği çetin sorunlarla birlikte İslam mirasına eklemlenmiş, tasavvuf ile teşeyyü (şiileşme) arasındaki

ilişkiler önceki dönemlere göre daha karmaşık hale gelmişti. Fıkıh ve kelam alanında mezhepler teşekkül etmiş, hadis, tefsir ve dil ilimleri olgunluk evrelerini çoktan geride bırakmıştı. Felsefe bilimlerinde Farabî, İbn Sina ve hatta İbn Rüşd gibi karizmatik 'kurucu düşünürler (şeyhler)' çağlar boyu Akdeniz'in doğusunda ve batısında okunacak mühim eserlerini vermiş, Grek mirası İslam'ın kaynaklarını da dikkate alarak yeniden yorumlanmış, nazari düşüncenin felsefi kanadı kemale ermişti. Kelamda İmam Cüveynî, Gazalî ile başlayan eleştirel-yapılanma süreci Fahreddin Razi ile büyük ölçüde ikmal olmuş, İslam düşüncesinin kelam kanadı 'içtihat' kapısını kapatarak 'müteahhirin kelamcılar' diye tavsif edilen dogmatik dönemi ne girmişti. Kelam için İslam itikadı karşısındaki hasımların ve rakiplerin 'tutarsızlıklarının' ortaya konmasıyla sürdürülmesiyle birlikte yeni dönem şarihler dönemi olacaktı: *bütün büyük düşüncelerde olduğu gibi kemalden sonra gelen düşünceyi tahkim ve tefsir devresi!* Tasavvuf zahitlik ve sünni tasavvuf diye taksim edegeldiğimiz iki evresini geçmiş, ibahî eğilimlere karşı gelişen sünni tasavvuf ile fıkıh-ı batın diye tanımlanmış alanıyla din bilimleri arasındaki zayıf-bağımlı yerini almış, daha sonra Gazalî'yle birlikte ilkesel olarak üstün bir paye kazanmış olsa dahi sınırlı işlevini ve yerini muhafaza etmeyi sürdürmüştü. Sünni bilim düşüncesi ve itikadı bilhassa Şiilik ile olan mücadelesinde mesafeler almış, siyasetin desteğiyle bu inancın yaygınlaşması için medreseler tesis edilmiş, bunun için uygun okuma metinleri-şerhleri yazılmış, tasavvuf tarikatları Şii ve Sünni dünyada benzer gerekçelerle yaygınlaşmıştı. İbnü'l-Arabî'nin doğduğu hal ve vaziyet kısaca böyle özetlenebilir!

İbnü'l-Arabî'nin doğduğu ve gençlik yıllarını geçirdiği Endülüs Doğu İslam dünyasındaki gelişmelerin neticelelerine şahitlik eden bir yerdi. Endülüs hiçbir zaman Doğu İslam dünyasındaki kadar ihtişamlı bir bilim ve siyaset düzeyini yakalayamamış olsa bile İbn Bacce ile başlayan 'kaynaklara dönüş' hareketi başka alanlarda da etkisini göstermiş, İbn Meserre'den itibaren çeşitli Mehdi-ci-devrimci sufi hareketleri ortaya çıkmıştı. Bütün bu tartışmalar ve iç çekişmeler Endülüs'te 'merkezi' kurum ve düşüncelerin zayıflamasına yol açmış, Endülüslü düşünürlerin doğudakilere göre daha serbest ve 'özgür' hareket etmelerine yol açmıştır.

İbnü'l-Arabî Endülüs'ün serbest ruhu ve özgür düşüncesiyle Doğu'ya geldi. Böylelikle İslam bir İbnü'l-Arabî ve onun takipçileriyle de velûd bir metafizik düşünce geleneği kazandı. Mısır, Hicaz, Şam ve Konya-Malatya gibi bölgelerde yaşayarak en önemli eserlerini burada yazdı. Her şeyden önemlisi bütün dönemlerde yazılmış en önemli kitaplardan birisi olan Fütûhât-ı Mekkiyye'yi bu bölgelerde yazdı. Fütûhât belki bütün İslam dünyasının fakat daha çok da bu bölgenin bir şahidi olarak yazıldı. İbnü'l-Arabî'yi tarihin en önemli ve etkin düşünürlerinden birisi yapan Fütuhât-ı Mekkiyye'yi bir cümleyle nitelemek isteseydik onu *mebde ve mead* (başlangıç ve son) arasında insanın serüveni olarak niteleyebilirdik. Vakıa bu eser, bir *sefer* ve yolculuk kitabıdır: başlangıcı Allah, nihayeti Allah olan ve her şeyden önemlisi de her merhalesi Allah ile yapılan bir yolculuk! 'Allah'tan geldik, Allah'a gidiyoruz ve Allah ile/sayesinde seyre ediyoruz' düsturu tasavvufun insan-Allah irtibatı düşüncesinin ana fikridir. Bu itibarıyla eseri bizzat İbnü'l-Arabî'nin serüve-

ni olarak görmeliyiz. İbnü'l-Arabî kitabıyla ilişkisini izah ederken bir yerde şöyle der: 'Seyr ü süluk'a bu veya başka bir kitap için girmedik, lakin seyr ü süluk'un bereketi olarak ortaya çıktı kitap!' Aslında bu cümle kitabı anlamak için iyi bir örnektir: Bu serüven aynı zamanda onun bir entelektüel olarak bağlı olduğu düşünce ve bilim geleneklerinin yeni bir gözle yorumudur. İbnü'l-Arabî başta tasavvuf olmak üzere, kelam, felsefî bilimler, hadis, fıkıh, tefsir, kıraat, yazı, dil bilimleri vb. gibi İslam bilim ve sanatlarının verilerini bir maksat etrafında harmanlar. Bu maksat bütün bilimlerin doğrudan ve veya dolaylı hedefi olan Allah'ı bilmenin (marifetu'l-lah-marifetu'n-nefs) belirgin ve vurgulu bir şekilde ortaya konulup bütün bilgilerin Allah-insan irtibatını açıklamada yorumlanmasıdır. Bu yönüyle Fütuhât bilimlerin inşası ve ihyası projesi kabul edilebilir. Bu durumda Fütûhât en azından Gazali'nin İhyau ulumid'd-din ile karşılaştırılabilir. Ancak Fütûhât'ı ayırttıran en önemli unsur ana eserdeki fikir belirginliğidir. İbnü'l-Arabî hiçbir düşünürde görülmeyecek kadar açık ve anlaşılır bir ana fikre sahipti. Bu ana fikir -ki -onu en genel hatlarıyla *vahdet-i vücûd* öğretisi (varlığın birliği) diye yorumlamak mümkündür- ona görünüşte bağlantısız ve ilişkisiz yüzlerce konuyu bir kitap bütünlüğü ve nizamı altında ustalıkla toplama fırsatı sağlamıştır. Böyle bir tasavvurla İbnü'l-Arabî, bilimleri, hatta bütün beşeri ürünleri değerlendirebileceği genel bir çerçeve elde eder. O da vahdet-i vücûdun bir ana fikir olarak bilim ve düşünce ürünlerinin odağına yerleştirilmesidir. İbnü'l-Arabî, en basit ve temel aşama olan harflerin yapısal özelliklerinden başlayarak İslam bilim ve düşünce ürünlerini Tanrı'yı ve insanı doğrudan ve dolaylı anlatan ürünler olarak eserinde toplar.

Fütuhât-ı Mekkiyye İslam düşüncesi tarihinde benzersiz bir eserdir. Bu vesileyle eserin ehemmiyeti ve özelliği İbnü'l-Arabî'nin İslam düşüncesindeki yerini dikkate almaksızın anlamak mümkün değildir. İbnü'l-Arabî'nin İslam düşüncesindeki yerini iki açıdan ele almak mümkündür: Birincisi İbnü'l-Arabî'nin genel İslam düşüncesindeki yeridir. İbnü'l-Arabî metafizik düşüncenin zayıfladığı ve kelamın ise yetersizliğini sürdürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Gazali'nin ifadesiyle kelam yetersiz, metafizik tutarsız, batinilik ise daha büyük çelişkilerle dolu idi. Gazali tasavvufu tercih etse bile neyi kast ettiği hiçbir zaman açık olarak ortaya konulmuş değildi. İbnü'l-Arabî ve ardından gelen bilhassa Sadreddin Konevi ve takipçileri metafiziği yeniden inşa ederek yeni bir düşünce geliştirdiler. Meselelerin ayrıntısına burada girmemiz mümkün değildir. Ancak İbnü'l-Arabî'nin bilimler hakkındaki Gazali'nin değerlendirmesini farklı ele aldığını söylemeliyiz. Ona göre tutarsız olan kelamdı. Kelam felsefe ile mücadelesinde tutarsızlığını gizlemiş olsa bile çelişkilerle malul bir disiplinli. Bu haliyle kelam ilmi hakkında söylenebilecek olan şey, İbnü'l-Arabî'nin ifadesiyle şudur: 'bir şehre bir kelamcı yeter.' Metafizik ise tutarsız değil, yetersizdir. Yetersizdir, çünkü genel hükümler karşısında özel hükümleri ve özel ve genel irtibatını gösterememektedir. Bunu Allah ve âlem irtibatı açısından ele alırsak, mesele Allah'ın tikellerle ilişkisi sorununda odaklanır. Dini düşünce ile metafizik arasındaki ana kırılma noktası da burasıdır: *tikellerle ilişki meselesi!* Metafiziğin tümel-tikel ilişkisini kurmadaki yetersizliği din ve felsefe ilişkisinin kırılma noktasıdır. Kelam tutarsızlıktan kurtarılsa veya metafiziğin yetersizliği ikmal edilse, ortaya çıkacak kitap *Fütûhât-ı Mekkiyye*'dir. En azından İbnü'l-Arabî'nin

iddiası budur. Başka bir ifadeyle Fütûhât-ı Mekkiyye tutarlı bir kelim ile yeterli bir metafizik –ki artık onun adı ve yöntemi değişir ve dini düşünce haline gelir- arayışının neticesi olarak ortaya çıktı. Bu itibarla da iddiaları doğru tanımlanmış haliyle ‘evrensellik’ iddiası taşır. Bu noktada dikkate değer hususlardan birisi İbnü’l-Arabî’nin meselelere yaklaşımındaki iyimserlik ve pozitif tavidir. İbnü’l-Arabî’nin felsefeye veya kelama veya başka herhangi bir bilim dalına bakışında başka yazarlarda görülebilecek katı-eleştirel ve dışlayıcı tavırlar görülmez. Bu tavır İslam düşüncesinin pek çok alanda olgunluk döneminde bulunmasıyla ilgili sayılabilir. Ancak daha önemlisi İbnü’l-Arabî’nin genel varlık ve insan tasavvurundan kaynaklanan iyimserliktir. Bu tasavvurda İbnü’l-Arabî, insanın bütün olarak yanılmış olabileceğini veya bütün var oluşun ana sebebi olan *Tanrı’nın bilinme arzusu*’nun gerçekleşmemiş olmasını kabul etmez. Hakikat, mutlaka kendisini gösterir ve insanlık hiçbir dönemde ondan bihaber kalmış sayılamaz. Böyle bir bakış açısı İbnü’l-Arabî’ye geniş bir hareket serbestliği sağlar ve pek çok kaynakla rahat ve önyargısız bir ilişki kurmasını temin eder.

İbnü’l-Arabî’nin İslam düşüncesindeki yeri, sadece onun pozitif tavrı ve iyimserliğiyle değerlendirilemez. O, teorik bilimlerin konularını zenginleştirdiği gibi başta metafizik bahisler olmak üzere, nübüvvet, akıl-vahiy ilişkileri, bilgi, ahlak, uhreviyat bahislerinde pek çok yeni konu üzerinde durmuş veya görüşler ileri sürmüştür. Çağımızda kimi araştırmalar İbnü’l-Arabî’nin düşünce dünyamıza katkıları üzerinde durmuştur ve bu noktada çalışmalar arttıkça katkılar daha iyi anlaşılacaktır. Ancak iki noktaya temas edebiliriz: Birincisi, İbnü’l-Arabî, farklı ve

bağlantısız ekollerin fikirlerini bir tek metinde bir araya getirmeyi başarabilmiştir. İkincisi ise, nispeten soyut ve teorik konuları pratik bir üslupla açıklamadaki maharetidir. İbn Sînâ âlemde birbiriyle görelî ilişki içinde olmayan bir şey yoktur' der, ama bunun uygulamasını ve sağlamasını İbnü'l-Arabî'de buluruz. 'Sebebi bilmek sonucu bilmektir' veya 'Bilgi bilinene tabidir' veya 'Tanrı için bilmek yaratmaktır' denilir, ama bu fikirlerin en iyi ve yalın açıklama tarzları İbnü'l-Arabî'de görülür.

İbnü'l-Arabî'nin tasavvuftaki yeri daha açıktır. Bu dönem tasavvufu bir *metafiziktir*, sufiler kendilerini *gerçek metafizikçiler* diye tanımlamıştır. Bu yönüyle dönemin İslam düşüncesi içinde *metafizik* tasavvur ve yönelimlerin tarihi içinde değerlendirilmesi bir zorunluluktur. İbnü'l-Arabî'nin döneme katkısını iki şekilde değerlendirebiliriz: Birincisi tasavvufu taşıdığı noktadır. Bu nokta Kuşeyri veya Serrac'ın temsil ettiği anlayışa göre *fıkıh-kelam* geleneği karşısında 'bilim olma' meşruiyeti arayan bir düzeyden bütün İslam bilimleri için düzenleyici ilkeler koyan ve onları dönüştüren bir metafiziğe doğru gelişme ve olgunlaşmadır. Geleneksel tasavvufun İbnü'l-Arabî'nin kaynaklarından birisi olduğu kesindir. İbnü'l-Arabî'nin bu kaynakla ilişkisi bir etkileşim şeklinde gerçekleşir. Ondan pek çok unsur aldığı gibi pek çok kavramı yeniden tanımlamış eksiklikleri tamamlamış, yeni konular eklemiş, pek çok fikre teorik derinlik ve arka plan kazandırmıştır. Cüneyd-i Bağdadi'nin *elest fikri*, Hallac'ın *lahut-nasut* teorisi, hatta Hakim Tirmizi'nin *velayet* teorisi İbnü'l-Arabî yorumuyla derinlikli bir teoriye dönüşmüştür. İbnü'l-Arabî kendisinden sonraki tasavvufun gidişatını ise tamamen belirlemiştir. Başta Anadolu-İran coğrafyası olmak üzere,

İslam dünyasının önemli bir kısmında İbnü'l-Arabî en önemli ve etkin düşünür olarak bilinmiştir. Bu coğrafya içinde özellikle Anadolu'da İbnü'l-Arabî'nin yeri başka herhangi bir kişiyle mukayese bile edilemez. Bu yönüyle başta *Fusûsu'l-Hikem* üzerine yazılmış onlarca şerh olmak üzere Konevi'nin eserlerine yazılmış şerhler, Mesnevi şerhleri, İbnü'l-Farız'ın şiirleri üzerine yazılmış şerhler ve başka pek çok kitap, risale vs. Bütün bunlar bir *Ibnü'l-Arabî övgüsü* olarak nitelenebilir.

Dedik ki İbnü'l-Arabî en büyük düşünürlerimizden birisidir ve onun en önemli kitabı *Fütûhât*'tır. *Fütûhât* -sadece İslam mirasında değil- bütün dünyada yazılmış en mühim kitaplardan birisidir. Bununla birlikte geçmişte veya günümüzde kitabın 'kurucu' bir unsur olarak İslam düşüncesinin odağına alındığını söylemek büyük bir iddia olabilir. Özellikle fıkıh-kelam ağırlıklı Osmanlı medreselerinin kitabı ihmal ettiğini kabul edebiliriz. İslam dünyasında veya günümüzde Batı'da İbnü'l-Arabî küçük kitaplarıyla tanınmıştır. Bu da haklı haksız pek çok eleştirinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye'de ve belki de bütün dünyada İbnü'l-Arabî daha çok *Fusûsu'l-Hikem*'iyle bilinir. Bunun sebebi kitap üzerinde yazılmış onlarca şerh ve tercümedir. Kitabın tercümesi bir düşünürün tanınmasının ve tercüme edildiği dildeki bilim ve düşünceye etki etmesinin ilk ve önemli merhalesidir. Ancak tek bir kitabın İbnü'l-Arabî kadar velud bir yazarı anlamada yeterli kalması söz konusu olamazdı. Hatta bir kitabın sadece kendisini okumakla bizzat o kitabın anlaşılması da mümkün değildir. Her kitap içinde zımnen veya açık bir şekilde onlarca düşünceyi ve kitabı içerir ve bir kitabı anlamak bir bağlam içerisinde onu ele almakla

mümkündür. Nitekim Türkiye'deki vakıa da budur: Fusûsu'l-Hikem'in okunması-yorumlanması ne İbnü'l-Arabî ve ne Fusûsu'l -Hikem'i düşünce hayatına verimli bir unsur olarak dâhil edebildi. Buna mukabil İbnü'l-Arabî hakkında birbiriyle çelişkili katı hükümler de her zaman varlığını sürdürdü. Bu hükümlerin ortak yanı bilgiye dayanmaktan daha çok duyguya dayanmış olmalarıydı. Sorunu aşmanın yegâne yolu ise İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin bütününe tercüme edilmesi veya hepsinin yerini alabilecek en önemli kitabının tercüme edilmesiydi. Fütûhât'ın tercüme edilmesinin arkasında yatan ana saik ve sebep budur.

Bu saikle Fütûhât'ın tercümesi-yayınlanması 2006 senesinde başladı, 2012'de tamamlandı. Bu süre içinde kitap belirli bir ölçüde okuyucusuyla buluştu, olumlu olumsuz çeşitli tartışmaların konusu oldu, hiç kuşkusuz! Fütûhât tercümesinin Türkiye'de İslam düşüncesi üzerindeki genel gidişata nasıl bir katkı sağladığını görmek için vakit henüz erken. Bununla birlikte pek çok kişi Fütûhât'ı okumadan İslam düşüncesi alanında bir görüş beyan edilemeyeceğini kabul eder. Bu nedenle Fütûhât'ı Mekkiyye'nin çevirisi üzerinde daha çok durmak, onu güncel tutmak, ulaşılabilir hale getirmek elzemdir.

Fütûhât'ın daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilmesi için yeni bir projeyi başlatıyoruz:

FÜTÜHÂT-I MEKKİYYE'Yİ BAĞIMSIZ KİTAPLARA BÖLMEK!

Böyle bir düşünceye yönelmemizin birkaç nedeni vardır:

Birincisi bizzat okurlardan gelen yoğun ve ısrarlı taleplerdir. Okurların bu husustaki ısrarları olmasaydı bu işe girişmek düşünülmezdi. İbnü'l-Arabî'nin Türkiye'de seçkin ve dikkatli bir okur kitlesi vardır. Okurlar eserin daha küçük hacimlerle yayınlanmasının pratik faydalarını dile getirdiler ve bu sayede kitabın daha rahat okunabileceğini beyan ettiler. Bizim böyle bir çalışmaya yönelmemizin ana sebebi budur: İbnü'l-Arabî'nin okuyucularının öğrencilerinin ısrarlı talebi! Akademik camiadan ve yayın dünyasından insanlar da aynı kanaati ısrarla beyan ettiler. Biz de gerek yayın evi ve gerekse eserin çevirmeni olarak bu talebin makul bir talep olduğunu kabul ettik.

İkincisi: Böyle bir talebin kabul edilebilir olmasının temel sebebi eserin böyle bir taksime elverişli olmasıdır. Türkiye'de ve Batı'da İbnü'l-Arabî'den yapılan çevirilerin bir kısmı zaten Fütûhât'ın bölüm çevirileridir. Fütûhât-ı Mekkiyye tam bir bütünlüğe sahip kitap olsa bile eser belirli hacimlere bölünmeye elverişlidir ve bu bölünmeyle bir eksiklik ortaya çıkmaz. Hacimli kitapların satışı ve okunması çetin bir iştir. Yayın evlerinin bu hususta yaşadığı sıkıntıları erbabı bilir. Fütûhât'ın yayınlanması sürecinde bu sorunlar sürekli dile getirilmişti. Eserin küçük hacimli kitaplara taksim edilerek yayınlanması bu sorunu çözecektir. Hiç kuşkusuz bu konuda birkaç alternatifimiz vardı: Birincisi konularına göre seçmeler yaparak kitabı bölmek olabilirdi. Bu yöntemi tercih etseydik başka ciddi sorunlar ortaya çıkacak, bu zararlar umulan faydalardan

büyük olacaktı. Çünkü konulara göre tercih ederken tercihin kendisi -ki bir yorumdur- kitabın önüne geçer. Bunu yapmak yerine sıralı bir şekilde Fütûhât'ı taksim etmeyi ve her kitabı müstakil bir isimle adlandırarak yayınlamayış tercih ettik. Neticede kitabın bütünü taksim edildiğinde 18 ciltlik büyük kitap henüz sayısını tam belirlemediğimiz -muhtemelen 40 civarında- kitaba taksim edilecektir. Bu taksimi yaparken kitap içinde herhangi bir atlama veya ihmal söz konusu olmayacak, kitabın bütünü taksim edilecektir. Herhangi bir okur kitapların bütününü elde ettiğinde Fütûhât'ın bütünü kütüphanesinde bulunmuş olacaktır. Bu nedenle aslında Türkçe'de iki tarz basılmış Fütûhât bulunacaktır: 18 cilt halinde basılmış olan büyük ebatlı kitap ve küçük ebatla basılmış ve her birine özel isim verilmiş küçük ebatlı Fütûhât! Her ikisinin de sürekli güncel ve yayında kalması yayınevinin en önemli ilkesi ve okuyucularına taahhüdüdür.

Yeni projenin İbnü'l-Arabî'yi anlamaya ve daha geniş kesimlere ulaşmaya katkı sağlaması ümidiyle!

ALLAH ADAMLARI VE KUTUPLAR:
‘VESİLECİ BİR ANLAYIŞTA VELİNİN ROLÜ
NE OLABİLİR?’

Sufiler mezheplerin teorik ve fiili çatışmalarıyla zenginleşmiş geniş İslam cemaati dâhilinde velilerden ve velayetten söz etmeye başladıklarında muhtemelen tam alarak neyden ve ne kadar kritik-mühim bir şeyden söz ettikleri uzun bir süre anlaşılmamıştı. Kuran-ı Kerim ve hadislerde kelimenin yoğun bir şekilde ve farklı tarzlarıyla (fiil, isim) kullanılmış olması sufilerin naslarda geçtiği anlamla sınırlı bir şeyden söz ettiklerini düşündürmüştü olmalıdır. Vakıa tasavvuf tarihinde velilikten söz edildiği bağlamların önemli bir kısmı kelimenin naslardan bilinen yaygın manasıyla ilgilidir. Fakat zamanla tasavvufi hayatın yaygınlaşıp buna paralel bir şekilde de düşüncenin gelişmesiyle birlikte veliler ve velayet hakkındaki düşünceler karmaşık hale gelmeye başladı. Burada Bâtinîliğin inkâr edilemez fakat tam olarak da sınırları tespit edilemez etkisinin olduğu da muhakkaktır. Tasavvuf tarihinde velayetten kapsamlı bir şekilde ilk söz eden kişinin Hâkim Tirmizî olduğunu biliyoruz. Hücvirî mühim eserinde, Tirmizî’yi velayetten ilk söz eden kişi olarak zikreder ve onunla ilgili bölümde velayetle ilgili meseleleri ele alır. Hâkim Tirmizî, İbnü’l-Arabî’nin düşüncelerinde de derin etkisi olan mühim simadır. Hadisçi olmasının yanı sıra erken devir tasavvuf düşüncesinin şekillenmesinde en etkili birkaç isimden birisi olan Tirmizî velayetten söz ettiği gibi veli türlerinden ve bir velayet devletinden söz eder. Bu devlette veliler çeşitli görevleri yerine getirmek üzere taksim edilmiştir ve her birinin belli bir hizmet alanı vardır. Sufilerin bu bahisteki sözleri ve görüşleri basit anlamıyla vela-

yet meselesini kabul eden Müslüman cemaat ile aralarında ciddi sorunlara yol açmıştı. Bu meyanda tasavvufa yöneltilen eleştiriler içerisinde hiçbir konu velayet kadar etkili ve önemli olmadı. Çünkü tasavvufun maksadı insanı velayete ulaştırmaktı ve velayet bir insanın ulaşabileceği nihai kemal noktasıydı; tasavvufta bilginin meşruiyeti de insanın ulaşacağı nihai makamdan ortaya çıkmaktaydı. Bu nedenle tasavvufun ana meselelerinin başında velayet ve onunla ilgili hususların gelmesi kaçınılmazdı. İbnü'l-Arabî Fütûhât'ında velilerden Tirmizî'nin söz ettiği sayılarda söz eder ve velileri farklı gruplara tasnif ederek onların görevlerinden bahseder. Bunların başında kutuplar, bedeller, fertler, nakipler vs. gibi türlü görevleri olan veliler gelir. İbnü'l-Arabî veli guruplarından söz eder, pek çok görevli veliyle bizzat karşılaştığını ve onları tanıdığını beyan eder. Her bir velinin görevi hakkında ve varsa hususi bilgisi ve ahlakından bahseder. Böyle yapmasının sebebi açıktır: İbnü'l-Arabî'nin bütün eserleri gibi Fütûhât-ı Mekkiyye'de soyut kavramları ekseninde kurulmuş ve bir imkân veya ihtimalden söz eden bir kitap değildir. Fütûhât-ı Mekkiyye tam anlamıyla bir rical kitabıdır. Bu nedenle İbnü'l-Arabî eserinde her neyden söz ediyorsa gerçekleşmiş bir şeyden söz ediyordur. Her makam ulaşılmış, her hal yaşanmış, her mertebe varılmış bir mertebedir. Üstelik makamlar ve haller sahipleriyle kaimdir ve bir boşluk söz konusu değildir. Her makamın sahibi olan bir 'adam (racül)' vardır ve makam o adamla bilinir. Tasavvufu diğer nazari geleneklerden ayırtıran en önemli hususlardan birisi haller-makamlar ile rical arasında kurduğu zorunlu bağıdır. Bu yaklaşım tasavvufu daha somut ve insan merkezli bir okumaya götürürken felsefeyi daha soyut bir alana ve dile yöneltir. Bu itibarla Fütûhât'ı

bir rical (Allah adamları) kitabı olarak okumamız İbnü'l-Arabî'nin maksadıyla uyumlu bir okuma olarak kabul edilebilir. Fütûhât-ı Mekkiyye'yi soyut kavramların ve mümkün ve muhtemel hallerin-makamların kitabı olarak düşünmek bizi İbnü'l-Arabî'den ve tasavvufun maksadından uzaklaştıracak en önemli hatadır. İbnü'l-Arabî için 'âlemde boşluk yoktur' demek, sahipsiz makam ve hal yoktur demektir. Çünkü her hal ve makam bir ilahi isme atıf yapar ve ilahi isimlerin işlevsiz kalması 'tatil' fikrini kabul etmek demektir.

Velilerin âlemdeki görevlerine göre tasnif ve tertibi hiç kuşkusuz önce Allah'ın emrini yerine getiren melekler, sonra ilahi isimlerle yakından ilgili bir konudur. İbnü'l-Arabî ilahi isimler ile âlem arasında sürekli ve zorunlu bir ilişki kurmuştu. Onun metafizik anlayışı her şeyin ilahi isimlere dayanması ilkesinden hareket eder. Bu durumda her şey doğrudan ilahi isimlere bağlanır. Âlemde ilahi isimlerden başka gerçek ve hatta dolaylı failden söz edilemez. Her ne olursa ilahi isimlerin fiili olarak meydana gelir ve 'Allah'tan başka fail yoktur.' Bunun anlamı açıktır: Velilerden söz ederken biz âlemde özne ve fail olan insanlardan değil, Hakkın fiiline mazhar ve şahit olan insanlardan söz etmiş oluruz. Bu anlamıyla veliler fiilde yardımcı veya vasita varlıklardan daha çok Hakkın fiiline ayna ve alâmet olan kimselerdir. Her veli Allah'ın âlemdeki bir fiili ve tecellisi hakkında bize bilgi vermekten başka bir işleve sahip değildir.

Fütûhât-ı Mekkiyye'nin ikinci cildinde 30-40. bölümler ve 18-21. Kısımlara tekabül eden Allah Adamları ve Kutuplar adlı kitapta İbnü'l-Arabî velilerin sınıflarından bu çerçevede söz eder.

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

ALLAH ADAMLARI
VE KUTUPLAR

İBN ARABÎ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

SÜVARİ KUTUPLARDAN BİRİNCİ VE İKİNCİ TABAKANIN BİLİNMESİ

*Allah'ın öyle kulları vardır ki
Kapkaranlık gecede amel bineklerine binmişlerdir
Düşük himmetler onlar sayesinde yükselmiştir
Her şeyi bilen Tek Aziz'in katına.*

*Onları seçti ve kendilerine tecelli etti
Dostum kaseleriyle onları karşıladı*

*Zillet içinde yükseklik sahibi olan kimse
el-Azim'in (Yüce, azametli) kıymetini bilir*

*Yaratılmışın rütbesi, eğer iyice araştırırsan
Onda el-Kadim ile ortaya çıkar.*

*Allah'ın öyle genel ilimleri vardır ki
Nebi, resul ve velide bulunur.*

*Bu bilgilerin varlıkları latifleşmiştir
Onları nefesler âleminden başkası algılayamaz.*

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Asalet (Nucûb) sahipleri, yaygın kullanımda süvariler demektir. Şair şöyle der:

*Keşke şöyle bir topluluğum olsaydı, bineklerine
bindiklerinde*

*Atlı ve deve binicileri (fürsan ve rûkban) olarak şiddetle
hücum ederler.*

Şiirde geçen fürsan, at süvarileri, rûkban ise deve binicileri demektir. Atlar ise Arap olan ve olmayan herkesin bindiği şeylerdir. Yarış devesini ise sadece Araplar kullanır. Araplar, düzgün konuşan, övünen ve cömert insanlardır. Söz konusu nitelikler bu grupta baskın olduğu için onları süvari diye isimlendirdik. Bu meyanda onların bir kısmı himmet bineklerine, bir kısmı amel bineklerine biner. Bu nedenle onları iki tabaka saydık: Birinci ve ikinci tabaka.

Süvariler, bu yolda Efrad'dır (fertler, tekler). Çünkü onlar, tabaka tabakadır: Kutuplar, İmamlar, Direkler, Bedeller, Nakipler, Necipler, Recebiyyûn ve Efrad onlardır. Onlardan her bir grubu gördüm ve batı şehirlerinde Hicaz ve doğu şehirlerinde onlarla oturup kalktım.

Bu bölüm Efrad'a aittir. Onlar, Kutub'un hükmünün dışındaki yegâne gruptur. Kutub'un onlarda tasarrufu yoktur. Sayıları üç ve daha yukarısı olan tek sayılardır. Onların veya başkalarının ilk tek sayı olan -ki o üçtür- sayının aşağısıyla ilişkileri yoktur. Çünkü mutlak birlik anlamındaki ahadiyet -ki o, bir demektir- Hakkın zatına

aittir. İki ise mertebeye aittir, o da ulûhiyetin birlenmesidir. Üç ise oluşun (âlem) Allah'tan var olmasının ilkesidir.

Melekler sınıfında Efrad, Allah'ın cemal ve celalinde kendilerinden geçmiş meleklerdir. Onlar, amade kılınmış ve yazı ve tedvin âleminde (oluş âlemi, şehadet âlemi) bulunan yönetici meleklerin dışındaki meleklerdir. Onlar, Kalem ve Akıl'dan aşağıya doğru mertebelerde bulunan meleklerdir.

İnsanlar içinde Efrad, melekler içinde kendilerinden geçmiş güçlü melekler gibidir. *Teklerin* ilki, üçtür. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Üç, bir topluluktur.' İlk topluluk, üç kişidir ve ondan yukarıya doğru devam eder.

İlahi mertebelerden onlara ait mertebe, *ferdâniyet* (teklik) mertebesidir. Bu mertebede onlar ayrışır. Onlara ait ilahi isim, el-Ferd ismidir. Onların kalplerine gelen maddeler, kendilerinden geçmiş meleklerle gelen makamdan gelir. Bu nedenle makamları ve getirdikleri şey bilinmez. Bu durum, Hz. Musa'nın Hızır'a tepki göstermesine benzer. Hâlbuki Allah Hz. Musa'ya Hızır'ın lehinde tanıklık etmiş, onun mertebesini bildirmiş, onu tezkiye etmiş, onunla arkadaş olmak istediğinde kendisine itiraz etmeyeceğine dair Musa'dan söz almıştır.

Hızır, Hz. Musa'nın kendisinin bulunduğu makam hakkında bir tecrübesinin olmadığını anladığı gibi Hızır da Musa'nın sahip olduğu ve Allah'ın ona öğretmiş olduğu bilgi hakkında herhangi bir zevke sahip değildi. Şu var ki Hızır'ın makamı, sahip olduğu özel bir müşahade nedeniyle, Allah'ın herhangi bir yaratığına itiraz etmeyi ge-

rektirmemiştir. Hz. Musa'nın ve peygamberlerin makamları ise getirdikleri vahyin dışında olduğunu gördükleri her işte, peygamber olmaları yönünden itirazı gerektirir.

Bu konuda vardığımız görüşün delili, Hızır'ın Musa hakkındaki şu ifadesidir: '*Bilgice kuşatamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin.*'¹ Hızır bir peygamber olsaydı, Hz. Musa'ya 'bilgice kuşatamadığın' demezdi. O halde Hızır'ın davranışı, peygamberlik makamından değildi. Ayrıca Musa'ya farklılıklarından söz ederken şöyle demişti: 'Her birimiz kendi makamındadır.' Hızır Musa'ya şöyle demiştir: 'Ey Musa! Ben Allah'ın bana öğretmiş olduğu senin bilmediğin bir bilgiye sahibim. Sen de Allah'ın sana öğretmiş olduğu ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin.' Böylece Hızır ve Musa ayrılmış, (Musa'nın Hızır'a) tepki göstermesiyle de farklılaşmışlardır.

(Başkalarının getirdiği bilgiyi veya bu bilgi nedeniyle onların dindarlığını) İnkâr etmek, Efrad'ın özelliği değildir. Çünkü onlar, her işte öncelik sahibidir. Dolayısıyla kendileri inkâr edilir, fakat onlar inkâr etmez. Cüneyd (el-Bağdadî) şöyle der: 'Bir kimse, bin güvenilir insan tarafından zındık diye suçlanmadıkça hakikat derecelerine yükselemez.' Onların inkâr edilişi, Allah'tan sadece kendilerinin bildiği şeyleri öğrenmiş olmalarından kaynaklanır. Onlar, Ali b. Ebû Talib'in eliyle göğsüne vurup dile getirdiği bilginin sahipleridir: 'Burada öyle ilimler vardır ki, keşke onları taşıyacak kimseler bulabilseydim.' Hz. Ali Efrad'dan idi. Böyle bir ifade onun devrinde başkasından duyulmamıştı. Ebû Hureyre, buna benzer başka bir şey söylemişti. Buhari, *es-Sahih*'inde Ebû Hureyre'nin şöyle

söylediğini aktarır: ‘Hz. Peygamber’den iki ilim aldım. Birincisi size bildirdiğimdir. İkincisini açıklamış olsaydım, şu gırtlığım (bulgum) kesilirdi.’ Hadiste geçen *bulgum*, yemek borusu demektir.

Ebû Hureyre, bu ilmi Hz. Peygamber’den aldığını belirtir. Dolayısıyla o, kendi zevki olmaksızın, salt bir taşıyıcıdır. Fakat yine de o ilimdir. Çünkü Ebû Hureyre onu Hz. Peygamber’den duymuştur. Biz ise Allah’ın kelâmı hakkında bir anlayışın verildiği kimseden söz ediyoruz. Söz konusu anlayış, Efrad’ın ilmidir.

Efrad’dan biri de Abdullah b. el-Abbas idi. O, bilgisinin genişliği nedeniyle, ‘derya’ diye isimlendirilmişti. İbn Abbas, ‘*Yedi gökleri ve yeri yaratan Allah’tır*’² ayeti hakkında şöyle derdi: ‘Size bu ayetin tefsirini söyleseydim beni taşlardınız.’ Başka bir rivayette ise ‘kâfir olduğumu söylediniz’ demiştir. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talip, Zeyne’l-Abidin’den aktardığı bir ifadesinde bu ilme işaret etmiştir. Gerçi hangisinin bu sözü söylediğini tam olarak bilmiyorum:

Nice bilgi cevheri vardır ki, onu açıklasaydım

Bana ‘sen puta tapanlardansın’ denilirdi

Müslüman adamlar kanımı helal görür

Yaptıkları en çirkin işi (beni öldürmeyi) iyi sayarlardı

Burada ‘puta tapanlar’ sözüyle maksadına dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber’in ‘kuşkusuz Allah Âdem’i kendi suretine göre yaratmıştır’ sözünde zamir Allah’a döndü-

rüldüğünde hadisin tevili söz konusu ifadeye benzer. Bu da onun yorumlarından biridir.

Kardeşim, Allah aşkına! Sana söylediğim konuda bana karşı insaf göster. Kuşkusuz, Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen ve rabbini sevinmek, gülmek, şaşırmak, neşelenmek, kızmak, tereddüt etmek, kerih görmek, sevmek, arzu duymak gibi hallerle niteleyen bütün haberlere inanman ve onları doğrulaman gerekir. Bu ilahi mertebeden keşif, tecelli ve ilahi bildirim olarak velilerin kalplerine esintiler gelse ve onlar peygamberin diliyle bu gibi lafızlarla ifade edilmiş böyle şeyleri Allah'ın bildirmesiyle öğrenip göstermesiyle müşahade ederlerse, kuşkusuz ben ve sen bunların hepsine iman etmişsinizdir. Diyorum ki; bir veli, Allah hakkında böyle bir bilgi getirdiğinde Cüneyd'in söylediği gibi onu zındık ilan etmez misin? Bu adam, (Allah'ı yaratıklarına benzetiyor anlamında) teşbih yapmaktadır ve 'o, putperestir' demez misin? 'Hak yaratılmışın nitelendiği özellikle nasıl nitelenebilir' (demez misin)? 'Putperestler, bundan daha fazlasını yapmamıştır' (demez misin). Nitekim Ali b. Hüseyin böyle söylemiştir. Sen öyle bir insanı öldürmez misin veya İbn-i Abbas'ın söylediği gibi ölümüne fetva vermez misin?

Hz. Peygamber'den Allah hakkında akıl delillerinin imkansız gördüğü ve tevil edilmesi yasaklanmış ifadeleri duyduğunda gerçekte neye iman etmiştin? Tevil yasaklanırsa bile Eş'arî, kendince bir tenzih anlamına göre onları tevil etmiştir. İnsaf, nerede kalmıştır? 'İlahi kudret, peygambere verdiği sırların bilgisini bu veliye verecek kadar geniştir' diyebilir misin? Çünkü böyle bir bilgi peygam-

berliğin özelliklerinden olmadığı gibi (çünkü peygamberliğin özelliği olan şey hüküm koyma, teşrîdir) Şarî de ümmetini bu konuda engellememiş, herhangi bir şey söylememiş ve şöyle demiştir: ‘Ümmetim içinde sezgi sahipleri var ise Ömer onlardan biridir.’

Hız. Peygamber, ümmeti içinde peygamber olmayan sezgi sahiplerinin bulunacağını belirtmiştir. Bazen böyle bir sezgi gerçekleşebilir. Çünkü bu durumda sezgi, helal ve haram gibi teşrî hükümlerin dışındadır. Teşrî’ (helal veya haram gibi hüküm koyma) yetkisi, peygamberlik özelliğidir. İlahi ilimlerin gizemlerine ulaşmak, (yasa koyucu anlamında) teşrî peygamberliğin bir özelliği değil, peygamber, veli, uyan ve uyulan gibi Allah’ın kullarına yayılmış bir özelliktir.

Dostum! Hiç mi insafın kalmadı? Peygamberin getirdiği bilginin sırlarına vakıf olmak, velilerin firavunları ve Allah’ın salih kullarının deccaları olan fakihler ve akılcılar içinde de mevcut değil midir? Allah kendisine farz kılınan şeyle amel eden herhangi birimize şunu der: Allah emrini yerine getiren kimseye öğretir ve amellerinin meydana getireceği bilgilerin öğretim işini üstlenir. Allah şöyle buyurmuştur: ‘Allah’tan korkunuz, o size öğretir. Allah her şeyi bilendir.’³ Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: ‘Allah’tan korkarsanız, size bir furkan verir.’⁴

Bu makamın kutuplarından biri de Ömer b. Hattâb ve Ahmed b. Hanbel’dir. Hız. Peygamber Ömer b. Hattâb’a Allah’ın verdiği gücü zikrederek şöyle demiştir: ‘Ömer! Şeytan bir mevzide senle karşılaşsa, yolunu değiştirir.’ Bu durum, masum peygamberin tanıklığıyla

Ömer'in korunmuşluğunu gösterir. Şeytanın bizi sadece bâtıla yönlendireceğini biliyoruz. Bâtıl ise Ömer b. el Hattâb'ın gittiği yol değildir. Ömer, Hz. Peygamber'in respitiyle, sadece doğruluk yollarına giderdi. Böylece de Allah yolundaki bütün işlerinde kınayanın kınamasının alıkoyamadığı kimselerden olmuştur. Kudret, doğruluğa aittir.

Doğruluk ulaşılması zor, nefislerde taşınması ağır olduğu için nefisler onu taşıyamaz ve kabul edemez, bilakis onu reddeder. Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: 'Doğruluk Ömer'de bir gedik bırakmamış!' Hz. Peygamber hiç kuşkusuz doğru söylemiştir. Hz. Ömer, dışında ve içinde doğru idi. Dışında doğru idi, bunun nedeni, başkasından insaf beklemeyişi, riyaset sevgisinin olmayışı, Allah'a kulluktan çıkmayışi, kendisini ilgilendirmeyen işlerle meşgul olmayışı, kendisiyle ve eksiğiyle ilgilenerек insanların ayıplarını görmediği için Hakkın çağırdığı işten yüz çevirmeyişi.

Ömer içinde de doğru idi, çünkü Allah Ömer'in kalbinde bir gedik bırakmamıştır. Dolayısıyla onun Allah'tan başkasına bir ilgisi yoktu.

En şaşılacak iş, söz konusu inkârcı guruptan birine 'kendinle ilgilen' dediğinde şöyle cevap vermesidir: 'Ben Allah'ın dinini koruyorum ve ona düşkünlüğümden hareket ediyorum. Allah hakkında gayret imandandır... vb.' Durmaz ve düşünmez ki: Acaba böyle bir şey imkan dâhilinde midir, değil midir? Başka bir ifadeyle, Allah bir velisine -Hızır'a olduğu gibi- yaratıklarında uygulayacağı şeyleri bildirmiş ve Hz. Peygamber'in dile getirdiği ifade-

lerle anlatılabilecek bilgileri kendi nezdinden ona öğretmiş olamaz mı? Hızır şöyle demişti: *‘Ben bunu kendiliğimden yapmadım.’*⁵ Bu inkârcı kişi, Hz. Peygamber onu getirdiğinde kendi zannınca buna inanır.

Allah’a yemin olsun ki: Bu inkârcı o ifadelere (gerçekte) iman etmiş olsaydı, veli de (onları söylediğinde) inkâr etmezdi. Çünkü Şâri’, istiva etmek, inmek, beraberlik, gülmek, sevinmek, neşelenmek ve şaşırmak gibi ifadeleri Allah hakkında kullanmayı reddetmemiştir. Hz. Peygamber’in Allah’ın kullarından birini bunları kullanmaktan men ettiği kesinlikle aktarılmamıştır. Bilakis Allah’ın bize şöyle söylediğini bildirmiştir: *‘Sizin için Allah’ın peygamberinde en güzel örnek vardır.’*⁶ Böylece Allah bize bu kapıyı açmış ve bizi ona uymaya teşvik etmiştir: *‘Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.’*⁷ İşte söz konusu durum, peygambere uymak ve onu örnek almanın bir parçasıdır.

Hz. Peygamber’e uymanın bir yönü de şudur: Haktan bir *varid* bize gelip onun mertebesinden bir bilgi öğrendiğimizde Allah’ın kendisiyle bizi kuşattığı bir rahmet ve inayet o bilgide bulunur. Her nerede bulunursak, Rab-bimizden gelen bir delile sahip oluruz ve bizim tarafımızdan bir *şahit* o delili okur. Bu durum, peygamberin sünnetine uymamız ve bizim için ortaya koyduğu hükmü takip etmemiz anlamına gelir. Biz ondan hiçbir şeyi ihlal etmeyiz. Ve emre karşı çıkmak hatasını işlemedik. Misal olarak Allah’ın yasakladığı şeyi helal saymak veya helal saydığı şeyi haram saymayı verebiliriz. Böylece Hakkın katından öğrendiğimiz bu bilinenle bu gibi nebevi ifade-

leri talep ederiz. Çünkü Allah bu özellikteki kişinin ‘Allah’a basiret üzere çağırdığını bildirmiştir.’

Hız. Peygamber’e uymakla ilgili emrin bir yönü de söz konusu anlamlara peygamberlerin kullandığı bu gibi lafızları vermemizdir. Onlardan daha anlaşılır ifadeler olsaydı, Hız. Peygamber onları kullanırdı. Çünkü Hız. Peygamber, kendisine indirilen şeyi bize açıklamakla memurdur. Bu nedenle ‘O’nun benzeri yoktur’ hükmünü bilmekle birlikte (benzetme anlamı taşıyan bilgiyi) açıklamak istediğimizde başka lafızlara yönelmedik. Hız. Peygamber’in kullandığından başka lafızlara yönelseydik Allah’ın hakkını Hız. Peygamber’den daha iyi ve daha nezih şekilde bildiğimizi iddia etmiş olurduk. Bu ise olabilecek en kötü saygısızlıktır.

Anlamın dinleyene nüfuz etmesi gerekir. Çünkü senin karşı çıktığın lafız, insanların en fasihinin lafzıdır ki, o da Hız. Peygamber’dir. Kuran ise büsbütün örtüşecek şekilde o anlama delalet etmez. Bu nedenle bize Peygamber’e uymayı farz kılmıştır. Böyle bir bilgi getiren veliyi inkâr ve tekfir eden insan, bütün bunları düşünmekten bîhaberdir. Bunun iki nedeni -veya iki nedenden sadece biridir. İnkâr eden kişi, bilgiliyse kıskançlığı nedeniyle böyle davranmıştır. Allah şöyle buyurur: ‘İçlerindeki kıskançlık nedeniyle.’⁸ Cahil ise (veliyi tepki gösterirken) bu durumda o, peygamberliği hiç bilmemektedir.

Ey dostum! Bu makamın kutuplarından yetmişten fazla bir grupla Mekke’de Ebû Kubeys dağında karşılaştık. Bu sınıfın kendi yollarında hiçbir talebeleri yoktu. Onlar, hiç kimseyi terbiye ederek sulûk ettirmiyordu.

Bunun yerine tavsiye ediyor, nasihat ve bilgi yayıyorlardı. Kim muvaffak olursa, onu alırdı. Ebu's-Suud'un onlardan biri olduğu söylenir. Ben onunla karşılaşmadım ve onu görmedim. Fakat ona dair güzel bir koku ve hoş bir nefes kokladım. Abdülkadir el-Cilî'nin -ki o güvenilir biri ve vaktinin kutbu idi- Muhammed b. Kâid el-Evânî'nin bu makamda olduğuna tanıklık ettiği bana ulaşmıştır. Bize böyle nakledilmiştir, sorumluluk ise nakledene aittir.

İbn Kâid, bu makamdayken önünde peygamberin ayağından başka bir ayak görmediğini iddia etmiştir. Böyle bir durum ise vaktin Tek'i için olabilir. Efrad'dan olmasaydı, peygamberin ayağının yanı sıra -şayet imam ise- vaktin kutbunun ayağını da görmesi gerekirdi; direk ise bu durumda önünde üç ayak; bedel ise dört ayak görmelidir vs. Şu var ki bunun olabilmesi için 'uyma' mertebesine yerleştirilmiş olması gerekir. Uyuma mertebelerine yerleştirilmemiş ve yolun sağından saptırılmışsa, başka bir ifadeyle, yol ile *odacık* (Kutub'a ait özel oda) arasında bulunursa, önünde herhangi bir *ayak* görmez. İşte bu, *özel yön* yoludur. Bu özel yön, Haktan her bir varlığa yöneliktir. Tepki görmelerine ve zındıklıkla suçlanmalarına yol açan bütün bu ilimler, velilere söz konusu özel yönden açılır. Peygamberden geldiğinde onlara inanan kimse, velileri bu bilgiler nedeniyle zındık ilan edip tekfir eder. Hâlbuki bunlar aynı ilimlerdir. Nitekim bu hususu daha önce belirtmiştik.

Bu makam mensupları, âlemde tasarruf ve güç sahibidir. Onların birinci tabakası, Allah kendilerine bu gücü vermiş olmakla birlikte yaratıklarında tasarrufu Allah'a

bırakmış kimselerdir. Allah onlara bu gücü bir emir olarak değil, sunum olarak vermiştir. Bu nedenle onlar, gizliliğe bürünmüş, bilinmezlik örtülerine girmiş, alışkanlık perdeleriyle gizlenmiş, kulluk ve yoksunluğa bağlanmışlardır. Onlar yiğitler, zarifler, melâmîler, gizliler ve iyilerdir.

Ebu's-Suud onlardan biri ve 'O'nu vekil edin'⁹ ayetindeki Allah'ın emrine uyanlardandı. Vekil, tasarruf yetkisine sahip demektir. Kendisine emredilse, emre uyardı. Bu durum, onların özelliklerindendir. Abdülkadir'e gelince, halinden anlaşıldığı kadarıyla Abdülkadir (Geylani) tasarruf etmekle memurdu. Bu nedenle tasarruf onda görünmüştür. Binaenaleyh böyle dememiz, onun gibiler hakkındaki zannımızdır.

Muhammed el-Evânî ise Allah'ın tasarruf yetkisi verdiğini kendisinin de bunu kabul ettiğini söylerdi. Bu nedenle tasarruf ederdi. Eğer tasarruf etmesi emredilmeseydi, denenirdi. Bu durum, onu Ebu's-Suud'un üstün olduğu bilgiden eksik bırakmıştır. Ebu's-Suud, süvariler grubunun birinci sınıfının diliyle konuşurdu.

Onlara *kutuplar* dedik, bunun nedeni, sabit olmalarıdır. Ayrıca bu makam, yani kulluk makamı, onların üzerinde döner. Onların kutup olduğunu söylerken, emirleri altında bir grup var da onlar da bu grubun reisleri ve kutuplarıdır demek istemedik. Onlar, böyle bir şeyden münezzeh ve yücedir! Gerçek kulluğa ulaştıkları için içlerinde asla başkanlık sevdası yoktur. Hakkın işi, öne geçmiştir. Dolayısıyla, onlara her ne gelir ise kulluğu tam olarak yerine getirdikleri için o emre bağlanmaları gerekir.

Böylece kulluk makamında efendilerinin emrine bağlanarak emri yerine getirirler. Serbest bırakıldıklarında veya kendilerine söylenen şey bir emir değil de arz olduğunda veya makamı elde etme talebi var ise kendisi için yaratılmış olduğu kulluk makamına ulaşmayan kimse onu izhar edemez.

İşte ey dostum! Bu bölümde sana onların makamlarını bildirdim. Geride ise onların esaslarını bildirmek, ikinci tabakadaki yönetici kutupların hallerini açıklamak kaldı. Bunları, Allah'ın izniyle daha sonra belirteceğiz.

‘Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.’ O’ndan başka rab yoktur.

SÜVARİ KUTUPLARIN BİLİNMESİ

Dehr bize ilgi gösterdi ve müşfik davrandı
Hükümünde geçti ve ihmal etmedi

Biz de onu sevdik ve övgüsünü söyledik, umulur ki
Dehr müstağniliğin gerçekleşmesiyle sevinir

Biz seni kendimizde hakim yaptık
Dilersen sen de hüküm ver: Aleyhimizde veya lehimizde

Kuşkusuz hüküm O'na aittir
Bizim hakkımızdaki hüküm, Dehr'e ait değildir

Benim şefaatçim Dehr'imdir
Dehr'i yönlendiren zat bizi de yönlendirendir

Aslı aramak üzere süvari olduk
O asıl bizim nezdimizde sırrı aleni yapmıştır

Ondan bize ait olan bizi hareket ettirendir
Bizden O'na ait olan ise bizi durağanlaştırandır

Dehr'in bizdeki hareketleri görülür
Şöyle dedi: 'Bizi durağanlaştıran O'na aittir.'

Ben seçilmiş hor kulum
Ve ben Hakkım, Hak ise ben değildir

Hareketten Soyutlanmak

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Süvarilerin dayandığı esaslar çoktur. Bunlardan biri, kendisine yerleştirildiğinde hareketten soyutlanmaktır. Bu nedenle süvari olmuşlardır. Onlar, binekleri üzerinde durağan, bineklerinin hareket ettirmesiyle hareket eden kimselerdir. Onlar, *kesilmesi* emredilen şeyi, kendileri ile değil, başkaları vasıtasıyla keserler. Böylece hareketin güçlüğünün vermiş olduğu sıkıntıdan rahatlayarak ve hareketin yol açtığı iddiadan uzaklaşarak *ererler*. Kısa bir zamanda uzak mesafeleri kat etmekle övünselerdi, bu övünme kendilerine değil, vasıtasıyla o mesafeyi kat ettikleri bineğe dönerdi. Onlar, yüz çevirenlerdir ve bir iddiaları yoktur. Düsturları, 'Allah'tan başkasının güç ve kuvveti yoktur' ifadesi; ayetleri, '*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'¹⁰ ayetidir.

Onlara şöyle denilir: Bu mesafeleri kat ettiğinizde onları siz değil, binekler kat etmiştir. Onlar, taşınanlardır. Dolayısıyla kulun gücü, efendisinin otoritesine bağlıdır. Kendisi ise horluk, acizlik, gevşeklik ve zayıflık sahibidir.

Onlar, Allah'ın '*Gece ve gündüzde durağan her şey O'nundur*'¹¹ ayetiyle dikkat çektiğini gördüklerinde harekette bir iddia bulunduğunu, hâlbuki durağanlığa iddianın bulaşmadığını öğrenmişlerdi. Çünkü durağanlık, hareketin reddidir. Bunun üzerine şöyle derler: 'Allah bize bu manevi mesafenin kat edilmesini emretmiştir. Biz onu kendi kendimize kat etmiş olsaydık bile vuslat mertebesinde onunla övülmek için nefislerimize güvenmezdik. Çünkü nefisler inatçılık, öne geçme ve övünmeyi sevme özelliğinde yaratılmıştır. Bu konuda nefislerimize dayan-

saydık, o yüce mertebeye göstermemiz gereken saygı ölçüsünde eksik kalırdık.

Şöyle derler: ‘Bu mesafeleri kendileriyle kat edeceğimiz binekler edinmeliyiz. Övülmek isterlerse, övünme nefislere değil, bineklere döner. Bunun üzerine kendisinden başka güç ve kudret sahibi olmayandan soylu develer edinmişlerdir. Develer susuzluğa ve açlığa, at ve benzeri bineklerden daha dayanıklıdır. Yol çorak ve susuzdur, susatır. Devenin özelliğine sahip olmayan binekler, o yolda perişan olur. Bu nedenle binek olmaya uygun diğer binekleri değil, *soylu develeri* seçmişlerdir.

Bu yolu ‘el-Hamdü lillah (Hamd Allah’adır)’ bineğinin geçmesi mümkün değildir. Çünkü bu zikir, vuslatın özelliğidir. Sübhanallah (Allah münezzehtir) bineği de uygun binek değildir. O da tecellinin özelliklerindendir. La ilahe illallah (Allah’tan başka ilah yoktur) cümlesi de uygun binek değildir. O da iddia özelliklerindendir. Allahu Ekber (Allah en büyüktür) de uygun binek değildir. Bu da mukayeseli üstünlüğün özelliklerindendir. Böylece La havle vela kuvvete illa billah (Allah’tan başka güç ve kudret sahibi yoktur) ifadesi (binek olarak) ortaya çıkmıştır. Bu ifade söz, fiil, zâhir ve bâtın olarak amellerin özelliklerindendir. Çünkü söz konusu kimselere amel işlemleri emredilmiştir.

Yolculuk kalp, beden, mana ve duyu olarak bir ameldir. Bu amel, La havle vela kuvvete illa billah (Allah’tan başka güç ve kudret sahibi yoktur) ifadesine mahsustur. Çünkü onlar bununla La ilahe illallah (Allah’tan başka

ilah yoktur) derler; biz ise onunla, Subhanallah (Allah münezzehtir) vb. diğer söz ve amelleri söyleriz.

Durağanlık hareketin yokluğu, yokluk ise onların aslıdır. Bu durum, *‘daha önce bir şey değilken seni yarattım’*¹² ayetinde dile getirilir. Burada Allah (‘bir şey’ ile) varolanı kastetmiştir. Onlar, durağanlığı harekete yeğlemiştir. Durağanlık, asıl üzere kalmak demektir. Allah *‘gece ve gündüzde durağan her şey O’nundur’*¹³ ayetinde yaratıkların yokluğu onun için kabul ettiklerine, varlıkta ise onu iddia ettiklerine dikkat çekti.

Hakikatler babından ise Allah *‘gece ve gündüzde durağan her şey O’na aittir’* ayetiyle bu ayette iddia ettikleri şeyi kendilerine izafe etmelerini engellemiştir. (Durağan ile) Kastedilen, sabit olan şey demektir. Sabit olmak, vücûdî bir durumdur, akılda var olur, dışta değil, dahası görelî olarak vardır. *‘Allah her şeyi işiten ve bilendir.’*¹⁴ Allah O’na ait olan şeyi kendinize nispet ettiğiniz iddiasını *‘iştir.’* Gerçeğin ise sizin iddia ettiğinizden farklı olduğunu *‘bilir.’*

Onların bir esası da ‘benimle konuşur, benimle görür, benimle duyar’ diliyle tevhittir. Bu ise (kök mesabesindeki farz) amellerin dalları -ki bunlar nafîle ibadetlerdir- vasıtasıyla meydana gelen makamdır. Çünkü fer’î ibadetler, ilahî sevgiyi meydana getirir. Sevgi ise kulun bu nitelikte olmasını sağlar. Bu nitelik, bu sınıftaki kulların Hızır’ın hüküm ve bilgisinden bildikleri verdikleri hükümlerdeki kaynaklarıdır. Söz konusu asıl, kazanılmış bir asıldır ve o, Hızır için Allah’ın verdiği rahmetle ilahî inayetin

dayanağıdır. Hz. Musa'nın Hızır'dan 'öğrenmek istediği bilgi' bu rahmetten meydana gelmiştir.

Ortaya koyduğumuz meseleyi iyice düşünürsen, Muhammed milletinin ve ümmetinin velayetinin değerini ve mertebesini öğrenirsin. Bu ümmetin geneli hakkında şeriat yapılmış kökten çıkan dallarda oluşan çiçeğin meyvesi, Hızır'ın bilgilerinin kaynağıdır, aslıdır. Hızır, kendisiyle karşılaşmakla Allah'ın kulu Musa'ya ihsanda bulunduğu ve vasıtasıyla Musa'ya edep öğrettiği kimsedir. Böylece Muhammedî için Hızır için kök olan şeyin aslının dalının dalının dalı meydana gelir. Musa gibiler ise Hızır'dan sahip olduğu bilgiyi kendilerine öğretmesini ister. O halde bu Muhammedî arifin mertebesinin nerede farklılaştığına bakınız!

Hz. Peygamber, Rabbinden aktardığı kutsi bir hadiste şöyle der: 'Allah şöyle buyurur: Bana yaklaşan kullarım, farz kıldığım şeyleri yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır.' Asıl olan budur: *Farzları yerine getirmek*. Sonra şöyle buyurur: 'Kul, bana nafile ibadetlerle yaklaşmayı sürdürür.' Nafile ibadetler, farzlara ilave, fakat farzlar kendileri için asıl olabilsin diye onların cinsinden olan ibadetlerdir. Misal olarak namaz, zekât, oruç, hac ve zikir gibi nafile iyilikleri verebiliriz. İşte bu, köke en yakın daldır. Sonra bu amel -ki nafiledir- Allah'ın kulu sevmesini sağlar. Bu durumda söz konusu olan bir lütuf sevgisi değil, özel bir bedel olarak özel sevgidir. Çünkü esastaki lütuf sevgisinde Allah katında bütün mutlular ortaktır. Bu sevgi, o kimselere nafile iyiliklerle Allah'a yaklaşmayı sağlamıştır. Sonra bu sevgi -ki o çiçek mesa-

besindeki ikinci daldır- Hakkın kulun işitmesi, görmesi ve eli olmasını sağlar. Bu ise üçüncü daldır ve çiçekten çıkan meyve mesabesindedir. Bu esnada kul, Hak ile konuşur, Hak ile duyar, Hak ile görür, Hak ile tutar ve Hak ile idrak eder. İşte bu, bu makamın vermiş olduğu özel ilahi vahiydir. Melek, bu vahiyde aracı değildir. Bu nedenle Hızır, Musa'ya 'bilgice ihata edemediğin şey' demiştir. Çünkü peygamberlerin vahyi, Allah ve peygamberi arasındaki elçi olan melek vasıtasıyla gelir. Dolayısıyla peygamberin şehadet âleminde hükmü uygulamada (Hızır'da tahsis edilmiş) bu zevke dair bir bilgisi yoktur.

Şehadet âleminde ilahi hükümleri yasa yapmak için peygamber göndermenin âdet olmuş tek yolu, peygamberin kalbine inen veya ona bir surette kendini gösteren meleğin aracılığı olmuştur. Peygamber şeriatı ancak bu nitelikte olduğunda bilebilir. Şeriatı başkasını bilemez. Çünkü peygambere ait olan şey, farzları yerine getirmenin sağladığı yakınlık, onlara dayanan Allah'ın kulunu sevmesi ve bu sevginin doğurduğu şeylerdir. Hızır'a ait olan ise nafil ibadetlerin sağladığı yakınlık, onun sevgisi ve bu sevginin ona verdiği bilgidir. Bu bilgi, Allah'a dair bilgidir. Yoksa hüküm koyma ilmi ve şehadet âleminde hükmü uygulama ilmi değildir. O halde 'bilgice kuşatamadığın şey' bu kabildendir. İşte Musa'ya değil de Hızır'a tahsis edilen ilim, bu ilimdir.

Bu noktada Şeriat hakkında önceden bilgisi olmayan Muhammedî, aktarım vasıtasıyla ve fıkıh, hadis okuyarak şerî hükümleri öğrenerek hüküm verir. Böylece bu makam sahibinin bilgisi, bu mertebeden indirilmiş şeriatın

bulunduğu hal üzere, şeriatın bildirdiği hükmün bilgisiyle örtüşür. Söz konusu kişi, peygamber değildir ve burada söz konusu olan, sadece *ilahi bildirim* ve bu makamın vermiş olduğu korunmadır. (Hüküm getiren) peygamberliğin onda bir payı yoktur. İşte bu, ‘bilgice kuşatamadığın şey’ ayetinin anlamıdır. Çünkü peygamber, bu hükmü ancak Cebrail’in kalbine inmesiyle veya meleğin ona bir adam şeklinde görünmesiyle almıştır.

Hızır. Hz. Peygamber’den sonra peygamberlik ve risalet sona erdiğine göre bu şahsa olan bildirim, Muhammedî şeriatın şehadet âleminde bulunduğu duruma göre gerçekleşir. Hz. Musa’nın zamanı gibi şeriat gönderilen bir zamanda olsaydı bu veliden hüküm, meleğin vasıtası olmaksızın Hakka yakınlık mertebesinde Hızır’dan ortaya çıktığı gibi çıkardı. O halde resul ve nebi, tıpkı bu veli gibi Hakka yakınlık mertebesinin sahibidir. Veli ise bu mertebeden hüküm koyma hakkına sahip değildir. Hüküm koymak, ancak melek vasıtasıyla peygamber için gerçekleşebilir ve o da son bulmuştur.

Burada şöyle bir durum vardır: Sonradan gelen peygamber için önceki peygamberin şeriatından kendisi için şeriat olarak kalan kısım, acaba şeriatının diğer kısımları gibi Ruh (Cebrail) vasıtasıyla mı meydana gelir? Yoksa söz konusu kısım, sonraki peygamber için Hızır ve aramızdan veliler için gerçekleştiği gibi yakınlık mertebesinden mi meydana gelir? Bana göre bu durum o peygamberin tahsis edildiği hükümlerin gerçekleştiği tarzda meydana gelir. Bu nedenle güvenilir adil kişi ‘bilgice kuşatamadığın şey’ ifadesini doğrular.

Bu görüşe yolumuzdan herhangi bir kimsenin karşı çıktığı ve muhalefet ettiğinin bilinmediği gibi biz de böyle birinin varlığını öğrenmedik. Böyle bir görüş ayrılığı olduğunu farz etsek bile bu konuda bizimle görüş ayrılığı ancak iki kişiden biri için düşünülebilir:

Birincisi gerçeği karıştırıp ilahi bildirimi hüküm sayan Allah ehlidir. Böylece nebi veya peygamberin bu ümmet içinde öyle olabileceğini mümkün görür. Önceki zamanda ise hüküm önce gelmiş peygambere aitti ve o mutlaka bu başkasına ait bir hükümdür diye melek vasıtasıyla peygambere bir bildirimdir. Allah peygamberleri zikrettiğinde şöyle demiştir: *‘Onlar, Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy.’*¹⁵ Allah peygamber için *‘Onların hidayetini vahiy ve ruh vasıtasıyla zikretmiştir.’*

Bizimle görüş ayrılığına düşecek diğer kişi ise hüküm haber vermeye kıyaslayan kimsedir. Bu ikisinin dışındakilerle aramızda bir görüş ayrılığı olmaz. Bununla birlikte belirttiğimiz konuda herhangi bir kimsenin görüş ayrılığı veya görüşümüze katılma bize ulaşmamıştır.

Bu tabakanın esaslarından biri de Allah’ın duyduğu şey ile konuştuğunu kabul etmektir. Onlardan başkası, zevk yönünden bunu söyleyemez. Fakat bunu iddia eden kimse, aklî delil yönünden onu dile getirebilir. Hâlbuki onlar, bu bilgiyi ilahi tecelliden almış, başkaları ise onu kendiliğindeki duruma uygun -ki o gerçek demektir- doğru düşünceden almıştır. Görüş ayrılığı sadece bu yolda gerçekleşir. Bu yol ise gayeden ibaret olan menzilde birleşmeler bile o yol değildir.

Şu halde Allah kendisi nedeniyle duyan, kendisi nedeniyle gören, kendisi nedeniyle bilendir. Allah'ı isimlendirdiğin veya -Allah'ın kendisine nispet ettiği şey için sıfat veya na't lafzını kullandığında Allah'a karşı edepsizlik yapanlardan isen- nitelediğin veya betimlediğin her şeyde durum böyledir. Allah bu gibi durumlarda sadece isim lafzını kullanmış ve şöyle demiştir: '*Rabbinin ismini tespih et*',¹⁶ '*Rabbinin ismi münezzehtir*',¹⁷ '*En güzel isimler Allah'a aittir, onlarla Allah'a dua ediniz*'.¹⁸ Müşrikler hakkında ise şöyle buyurdu: '*De ki: Onları isimlendiriniz*'.¹⁹ Hâlbuki 'onları niteleyin, betimleyin' buyurmadı.

Bunun yerine Allah '*Rabbın onların nitelemelerinden münezzehtir*'²⁰ buyurdu. Böylece Allah -saygılı ve anlayışlı biriysen- kendisini lafız ve anlam olarak nitelikten tenzih etmiştir. 'Allah'a karşı edepsizlik yapanlardan isen' dememin sebebi budur.

Bize karşı çıkan kimseler şöyle iddia etmektedir: Allah bir bilgiyle bilir, bir kudretle güç yetirir, bir görmeyle görür. Tenzih niteliklerinin dışında Allah'ın isimlendiği her şey böyledir. Çünkü bizimle farklı düşünen grup, el-Ganî vb. gibi niteliklerinde böyle söylemez. Onlardan biri, bütün nitelikleri Allah'ın zatı ile var olan anlamlar sayar: Bunlar 'ne O'dur, ne de O'ndan başkadır'; bilakis zatı üzerine ilave hakikatlerdir.

Üstad Ebû İshâk (el-İsferâinî), yedi sıfatı Allah'ın zatına ilave asıllar saymıştır. Allah'ın zatı onlarla nitelenir. Her ismi de delaletinin verdiği anlama bağlamıştır. Bütün tenzih niteliklerini, el Hayy isminin cetveline; el-Habîr, el-Hasîb, el-Âlim, el-Muhsî ve kardeşlerini ilim cetveline;

eş-Şekûr ismini *kelam* cetveline yerleştirmiştir. Böylece bütün nitelikleri, yani yedi sıfattan her birini, el-Hâlık, er-Râzık isimlerini kudrete katması gibi bu yöntemle kendilerine uygun isimlere katmıştır. Üstadın yöntemi buydu.

Eş'arî kelimciler, zata ilave niteliklerin bulunduğu görüş birliğine varmış, sonra da deliller ortaya koymuşlardır. Ardından, *ilave* hakkında görüş birliğine varsalar bile şu konuda kesin delil bulamamışlardır: Acaba zata ilave bu şey, farklı hükümleri olan -ki ilave ise böyle olması kaçınılmazdır- tek hakikat mi, yoksa farklı hakikatler midir? Eş'arî uzmanlar, bu konuda bir şey söylememiştir. Bunun yerine, bir kısmı işin kendiliğinde tek bir hakikate dönebileceğini iddia ederken bir kısmı farklı hakikatlere döndüğünü iddia etmiştir. Şu var ki, O'nun zat üzerine ilave bir şey olması kaçınılmazdır.

Bu kelimcinin ortaya koyduğu düşüncenin hüküm vermeyişin dışında herhangi bir yararı yoktur. Çünkü zat, (birinci kabule göre) kendisine ilave tek bir hakikat kabul edildiğinde pek çok ilave şeyi de kabul edebilir. Bu durumda çoklukları sayılamayan 'kadimler meydana gelir. Bu, Ebû Bekir b. et-Tayyib'in (el-Bakillanî) görüşüdür. Bu konudaki görüş ayrılığı uzar.

Bizim yöntemimiz, bu esasa dayanmaz. 'Bu esas' derken, onların görüşlerini reddetmek ve tartışmayı kastediyorum. Bizim yöntemimiz, herkesin (bilgi) kaynaklarını açıklamaktır: Her grup, bir şey aktarırken aktardığı şeyi nereden aktarmıştır? Böyle düşünmesinin sebebi nedir? Görüşü, onun mutluluğuna etki edecek mi, etmeyecek midir? İşte bu, Allah yolunun ehlinin Allah'ı bilmeye dair

payıdır. O halde biz, Allah'ın yaratıklarından herhangi birinin görüşünü reddetmekle ilgilenmeyiz. Bunun yerine, bazen ilahi genişlik nedeniyle bu konuda onlar adına mazeret bile sunarız. Çünkü Allah kendisince bir delil olduğunu görerek, Allah ile beraber başka ilaha bir delil nedeniyle dua edenler hakkında bile mazeret ortaya koymuştur. Bu meyanda Allah şöyle buyurur: '*Hiçbir delili olmadığı halde Allah'tan başkasına tapan kimse*'²¹

Onların bir esası da Allah'a karşı saygıdır. Bu nedenle Allah'ı ancak O'nun kendisini isimlendirdiği şeyle isimlendirir, sadece O'nun kendisine izafe ettiği şeyi izafe ederler. Nitekim Allah '*Sana ulaşan her iyilik Allah'tandır*' buyurur: *Kötülük hakkında ise 'sana ulaşan her kötülük kendindendir'*²² buyurur. Ardından şöyle demiştir: '*De ki: Hepsi Allah katındandır.*'²³ Bunu her ikisi hakkında belirtmiştir. İyilik ve kötülük bir araya geldiğinde '*bunlar Allah'tandır*' deme, (Allah katındandır de). Böylece Kuran, kullanılan (bir şeyin Allah'tan veya Allah'ın katından olması örneğinde) lafza dikkat etmiştir.

Bilmelisin ki, Bir toplam, tek başına kalıp başkasıyla birleşmediğinde her tekil hakikatten farklı bir anlama sahiptir. Misal olarak kara boya ile mazı arasında mürekkebin siyahlığını verebiliriz. Bu meyanda Allah kendisinden olan ile katından olanı ayırt etmiştir. Allah belirli bir grup hakkında şöyle der: '*Allah en hayırlısı ve en kalıcısıdır.*'²⁴ Burada ifade üstünlük bildiren kalıpla gelmiş ve (aralarında) bir ilişki yoktur. Nitelikleri belirli bir grup hakkında ise demiştir ki, '*Allah'ın katında olan daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*'²⁵ 'Allah'ın katında olan Allah'tan olan'la aynı

olmadığı gibi hüviyetinin aynı da değildir. O halde iki grup arasındaki fark, iki mertebe arasındaki farktır.

Nitekim birine ‘ailene ne bıraktın’ (Hz. Peygamber’in Hz. Ebû Bekir’e söylediği söz) denilmiş ‘Allah ve peygamberini bıraktım’ diye cevap vermiş, aynı soru başkasına sorulmuş, o ise ‘malımın yarısını bıraktım’ diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber de ‘Aranızdaki fark, kelimelerinizin arasındaki farktır’ buyurdu. Başka bir anlatımla mertebedeki farkınız belirtildiği gibidir. Kul, Allah’ın dışındaki her şeyden yüz çevirdiğinde onu Allah katında daha hayırlı ve kalıcı yapar. Kul, onu bir yönden âlemden alırsa -ki bu perdelenme, uzaklık ve kınanmayı gerektirir- onu Allah katında daha hayırlı ve kalıcı yapmıştır.

Artık sen de mertebeleri ayırıştır!

Allah edepilileri ve onların kendisini bilme derecelerini bize bildirmiştir. Bu bağlamda dostu İbrahim’in şöyle söylediğini belirtir: ‘Beni yaratan, beni hidayete ulaştıran-dır. O, beni doyuran ve içirendir.’²⁶ Hz. İbrahim, ‘beni aç bırakan’ dememiştir. ‘Hastalandığımda -fakat beni hasta eden dememiş- bana şifa verendir’²⁷ demiştir. Böylece Hz. İbrahim, şifayı Allah’a, hastalığı kendisine nispet etmiştir. Bununla birlikte hepsi, Allah katındandır. Fakat Allah peygamberlerine edebi öğretmiştir. Çünkü ölümden farklı olarak nefisler hastalığı kabul etmez.

Ariflerin faziletlieleri, bu hapisten kurtulmak için ölü-mü ister. Peygamberler ise Allah’a kavuşmak için ölümü isterler. Allah ehli de böyledir. Bu nedenle bir peygamber ölümü tercih edip etmemede özgür (muhayyer) bırakıl-

saydı, ölümü tercih ederdi. Çünkü ölümden Allah'a kavuşma vardır. Başka bir ifadeyle ölüm, Allah'tan peygamberine bir nimettir. Hastalık ise hissettirdiği acı nedeniyle, Allah'ın farz kıldığı yükümlülükleri yerine getirmeyi engelleyen bir meşgaledir. Kul, sorumluluk mahallindedir. Acıyı sadece *hayvanî ruh* hisseder ve bedeni yöneten ruhu bu dünyada çağrıldığı işten alıkoyar. Bu nedenle Hz. İbrahim, hastalığı kendisine, iyileşmeyi ve ölümü ise Hakka izafe etmiştir.

Nitekim Hz. Musa'nın arkadaşı da (Hızır) onu ayıp bir eylem saydığı için gemiyi tahrip işini kendisine nispet etmiştir. Hâlbuki ebeveyn merhamet içerdikleri için çocuğu öldürmeyi kendisine ve Rabbine izafe etmiştir. Hızır, bu davranışların kötüsünü kendisine, duvarı onarmayı ise Rabbine izafe etmiştir. Çünkü onarımda iyilik ve hayır vardır. Allah kulu Hızır'ın geminin parçalanması hakkında şöyle söylediğini bildirir: '*Ona bir kusur vereyim istedim.*'²⁸ Bunun nedeni, yüce mertebeyi örfte ve âdette görünüşü çirkin bir şeyi kendisine izafe etmekten tenzihtir.

Duvarın onarımı hakkında ise iki öksüze bir rahmet içerdikleri için -çünkü bu onarım nedeniyle çocuklara bir hayır ulaşacaktır- şöyle demiştir: 'Rabbin irade buyurmuştur ki:' Burada Hızır, Hz. Musa'ya bildiriyor: '*Bu iki yetim olgunluklarına ulaşsın ve Rabbinden bir merhamet olarak hazineleri ortaya çıkarsınlar.*'²⁹ Hz. Musa'ya öldürdüğü çocuk hakkında da şöyle demiştir: 'O kâfir olarak yaratılmıştı.' İnançsızlık, kötü bir niteliktir. Allah şöyle buyurur: '*Allah kulları için küfrü hoş görmez.*'³⁰ Hızır, Musa'ya Allah'ın o çocuğun anne ve babasına 'bir iyilik ve temizlik

olarak³¹ küfrü değiştirdiğini bildirmek istedi. Hz. Musa'ya göre bir ayıp olan bu meseledeki eksikliği kendisine izafe etmek istedi. Nitekim Hz. Musa bu davranışı yadırganacak bir iş saymış ve onu kısas karşılığında olmaksızın öldürülmüş masum bir kişi saymıştır. Hızır şöyle dedi: *'Rablerinin onları değiştirmesini istedik.'*³² Burada fiil, çoğul zamiriyle gelmiştir. Hızır'ın çocuğu öldürmesinde iki durum vardır: Birincisi iyiliğe, diğeri ise Hz. Musa'ya ve yerleşik âdete göre kötülüğe sevk eder. Fiildeki iyilik, çoğul zamiri yönünden Allah'a ait iken görünüşte ve o vakitte Hz. Musa'nın bakışına göre yadırganan yön ise yine çoğul zamiri nedeniyle Hızır'dan kaynaklanır. Başka bir anlatımla çoğul zamir, çoğul anlamı taşıdığı için iki anlamlıdır. Birincisi iyiliğe -ki onunla Hızır işi Allah'a izafe etti-, diğeri ise eksikliğe dönüktür. Onun vasıtasıyla da eksikliği kendisine izafe etmiştir.

Çocuğun öldürülmesi, uçta değil gemi ve duvar (olayı) arasında gerçekleşmiştir. Böylece hadisedeki ayıpkusurlu gemi bakımından iyilik ise duvar yönünden meydana gelir. Çocuğun durumu öykünün başında veya sonunda zikredilseydi, kendisine bir iyilik veya kötülük katılmaksızın, hikmet her yönün saf olmasını sağlamazdı. Çocuğun öldürülme olayı başta zikredilse ve geminin delinmesi (hadisesi) ortada zikredilseydi, çocuğun öldürülmesindeki iyilik -ki bu iyilik hem çocuğa hem de ebeveyne aittir- ulaşır görünüşte belirli bir mertebeye uğramazdı. Kastedilen, gemidir. Bu durumda söz konusu iyilik, duvarın onarılmasındaki iyiliğe bitişirdi. Duvarın onarımı ortada zikredilse ve çocuğun durumu geride

bırakılsaydı, geminin delinmesindeki ayıp çocuğun öldürülmesindeki eksikliğe ulaşmaz, böylece duvarın onarımındaki iyiliğe temas etmez, kendisine uygun olmayan bir şeye uğramış olurdu.

Mertebelerin özelliği, kendilerine uğradığında şeylerin ‘ayân’ını, başka bir ifadeyle, özelliklerini değiştirmektir. Bu nedenle Hızır-Musa kıssasında çocuğun öldürülmesi meselesi ortada zikredilmiştir. Bu durumda olaydaki kusur yönü geminin delinmesini takip etmiş, hayır yönü ise duvarın onarımını takip etmiş, böylece hikmet ortaya çıkmıştır.

‘Hızır niçin çoğul zamirinde kendisiyle Allah’ı bir araya getirmiştir?’ diye sorarsan, şöyle cevap veririz: Hz. Peygamber, bir hatibin Allah’ı ve peygamberini ‘o ikisine isyan eden’ sözüyle tek zamirde birleştirdiğini duyduğunda ‘ne kötü hatipsin’ demiştir. Hz. Peygamberin bu ifadesinin ortaya koyduğumuz meselenin bir yönü olduğunu bilmelisin. Şöyle ki: Hakka sadece Hakkın kendisine izafe ettiği veya peygamberine veya Hızır örneğindeki gibi hakkında nass bulunan ve katından bilgi verdiği kimseye öğrettiği bir şey izafe edilebilir. İşte bu, söz konusu meseleyle ilgilidir. Hatip, bu ledünni bilgiden yoksun ve Hz. Peygamber de böyle bir ifadeyi kullanmasına müsaade etmeyince, onu kınamış ve ‘ne kötü hatipsin sen’ demiştir. Çünkü Hakkı ve yaratıkları, peygamberden gelen ilahi bir izin veya (Hızır’daki gibi) ledünnî bilgi olmaksızın tek bir zamirde bir araya getirmesi uygun değildi. Bu iki durumdan herhangi biri hatipte yoktu. Bu nedenle Hz. Peygamber onu kınamıştır.

Hızır, bir hadisinde Allah'ı zikretmiş, kendisini zikretmiş, sonra da Rabbi ile kendisini tek zamirde birleştirerek şöyle buyurmuştur: 'Allah'a ve resulüne itaat eden, hiç kuşkusuz doğruya ulaşmıştır. O ikisine isyan eden, sadece kendisine zarar verir, Allah'a asla zarar veremez.' Hızır, kendi heva ve arzusundan konuşmaz. 'Onun konuştuğu, sadece kendisine vahyedilen vahiydir.' Hızır da aynı şeyi söylemiştir: 'Ben bunu kendiliğimden yapmadım.' Başka bir ifadeyle yapmış olduğu bütün işler ve Musa'ya söylemiş olduğu bütün sözler, Hızır'ın kendi başına yaptığı ve söylediği şeyler değildir. Bunu anla!

Onların usulleri hakkında yeterli açıklama yaptık. Süvariler, irade edilenler, çekilenler, sırları 'yumurta' içinde sakınılmış kimselerdir. Dolayısıyla, o sırlara hava asla girmez. Onların bu durumu, 'cibinliklerde duran', 'gözlerini bir an olsun onlardan ayırmayan' 'sakınılmış yumurta' gibi olan hurilerin durumuna benzer.

Süvarilerin bir özelliği de uyurken yüzlerini açmamaktır. Sırt üstü yatarlar. Algılamak onlara aittir. Onlar, ancak ilahi emirle hareket eder, ilahi iradeyle dururlar. Onların iradesi, kendilerinden istenilen şeydir. Durağanlık, var olmayan bir durum olduğu için ona emri değil, iradeyi bitıştirdik. Hareket etmek bir varlık durumu olduğu için -şayet anlayabilirsen- ona ilahi emri bitıştirdik.

Onlar, ne sıkıntı verir ve ne de sıkıntıya maruz kalır. Dillerinden en çok dökülen şey, *maşaallah* (Allah dilerse) ifadesidir. Bulutlar, onların hizmetine sunulmuş, gaybelerin ilminde derinlik kazanmışlardır. Her gecede onların ruhsal bir miracı, hatta gece veya gündüz her uykuda

miraçları vardır. İşlerin hakikatlerini öğrenmek, onların özelliğidir. Böylece onlar, göklerin ve yerin hükümrانlığını görürler.

Allah şöyle der: ‘Böylece inananlardan olması için İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.’³³ Hz. Peygamber hakkında ise şöyle demiştir: ‘Bir gece vakti kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya yürüten Allah münezzehtir.’³⁴ Burada söz konusu olan, Hz. Peygamber’in gece yolculuğudur ve âlimler, peygamberlerin vârisleridir.

Onların halleri gizlemektir. Dilim dilim kesilseler bile sahip oldukları şey öğrenilemez. Bu nedenle Hızır şöyle demiştir: ‘Bunu kendiliğimden yapmadım.’³⁵ Binaenaleyh gizlemek, onların esaslarından biridir. Şu var ki, açıklama ve bildirme emri alırlarsa, bunu da yaparlar.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

İKİNCİ TABAKADAN YÖNETİCİ SÜVARİLERİN BİLİNMESİ

Derin düşünmek, sahibince sevilen bir özelliktir.

İsimler ve devletler ona aşıktır.

Selefler ona dayanarak hüküm verdi.

Amel olmasının gerektirdiği her şeyde

Oluştaki sır ona dayanır

Her oluşun onun ilminde bir eceli vardır

Bu tabakadan bir grupla Endülü's şehirlerinden İşbi-
liyye'de karşılaştım. Onlardan biri, Ebû Yahya es-Sunhâcî
ed-Darîr idi. Zübeydî mescidinde otururdu. Ölünceye
kadar kendisiyle arkadaşlık ettim ve Doğu'da çok rüzgârlı
yüksek bir dağa defnedildi. Yüksekliği ve rüzgârının şid-
deti nedeniyle o dağa çıkmak, insanlara çetin gelirdi. Al-
lah dağın rüzgârını kesti ve onu dağa koyduğumuz andan
itibaren rüzgâr esmedi. İnsanlar, onun kabrini kazmaya
başladı, taşını kestiler. Defin işini tamamlayıp kabrine
yerleştirdiğimizde ayrıldık. Ayrılır ayrılmaz, eskiden ol-
duğu gibi tekrar rüzgâr esmeye başlayınca, insanlar bu
olaya şaşırmıştır.

Karşılaştıklarımın bazıları, Salih el-Berberî ve Ebû Abdullah eş-Şarkî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf eş-Şuburbelî idi. Bu saydıklarımızdan Salih, kırk yıl yolculuk yapmış, İşbiliyye'de Rutandâlî mescidinde kırk sene yolculuğundaki gibi yalnız yaşamıştır. Abdullah eş-Şarkî ise iz bırakmış biriydi. Yaklaşık elli sene evinde kandil yanmadan yaşamıştır. Pek çok garip işini gördüm. Ebu'l-Haccâc eş-Şuburbelî ise Şuburbel denilen İşbiliyye'nin doğusundaki bir köydendi. Su üzerinde yürüyenlerden biriydi ve ruhlar onunla muaşeret ederdi. Bu insanların her biriyle aramızda karşılıklı bir sevgi ve dostluk ilişkisi oluştu ve bu minvalde görüşür olduk. Onları ahiret yolunda yararlandığım kimseleri zikrederken diğer şeyhlerimle beraber *ed-Dürretü'l-Fâhire* adlı kitabımda zikrettim.

Bu dört kişi, bu makam ehliydi. Onlar, Melâmî velilerin en büyüklerindendi. Yönetme ve ayırıştırma ilmi onların eline verilmiş, dolayısıyla el-Müdebbir ve el-Mufassıl isimleri onlara aitti. Onların düstûru, 'işî yönetir, ayetleri tafsil eder' ayetidir. Onlar, oturaklara oturmuş *gelinler*dir. Onlara ait alışılmış ve alışılmamış pek çok keramet vardır.

Bütün âlem, onlara göre apaçık ayetlerdir. Sıradan insanlara göre ise ayetler, ancak alışık olunmayan şeyler olabilir. Ancak öyle olan şeyler, sıradan insanları Allah'ı yüceltmek için uyarabilir. Allah alışıldık ayetleri kullarından farklı sınıflara tahsis etmiştir: Bir kısmı, akıl sahipleri içindir. Bu kısma misal olarak 'Göklerin ve yerin yaratılışında gecenin ve gündüzün birbirini takip edişinde denizde yüzen gemilerde Allah'ın gökten indirdiği ve ölümünden sonra yeri canlandırdığı suda rüzgârları ve bulutları gök ve yer

arasında amade olarak yönlendirmesinde akıl sahibi bir grup için ayetler vardır³⁶ ayetini verebiliriz. Bu bağlamda akıl sahipleri için hepsi alışık olan pek çok ayet vardır. Bazı ayetler inanan kimseler için bazı ayetler ince düşünce sahipleri için bazı ayetler yasaklara dikkat edenler, bazı ayetler duyanlar -onlar Allah'tan öğrenen kimselerdir-, bazı ayetler bilenler, bazı ayetler âlemler, bazı ayetler müminler, bazı ayetler düşünenler, bazı ayetler ise öğüt alanlar içindir.

Bütün bunlar Allah'ın farklı niteliklerle ve farklı ayetlerle betimlediği sınıflardır ve hepsini Kuran'da bize zikretmiştir. Bu ayetleri inceleyip düşündüğünde farklı şeylere dair ayet ve deliller olduklarını, sonuçta ise tek bir hakikate döndüklerini anlarsın. İnsanların çoğu bundan habersiz olduğu için Kuran bu sınıfları saymıştır.

Zikredilen alışıldık ayetlerden bir kısmı, insan, cin ve melek oluşları bakımından insanın (ve cin ve meleklerin) gösterdikleri şeyi algılayabildikleri ayetlerdir. Onlar, Kuran'ın âlemin idrak edebileceğini belirttiği ayetlerdir. Bazı ayetler ise kapalıdır. Bu ayetleri ancak şartlanmalardan arınmış düşünce sahibi idrak edebilir. Bazı ayetlerin delil oluşu ince düşünce sahiplerinin bulunmasına bağlıdır. Onlar, işlerin kabuklarına değil, özüne bakan akıl sahipleridir. Bu nedenle onlar manaları araştırır.

Elbâb (derin akıllar, lübb'ün çoğulu, öz) ve *nüha* (akıl) demek olsa bile Allah *akıl* lafzıyla yetinmemiş, ayetlerini *ulu'l-elbâb* (derin akıl sahipleri) için zikretmiştir. Akıl sahibi herkes, işlerin özüne ve hakikatine bakmaz. Çünkü zâhir ehlinin de hiç kuşkusuz, akılları vardır, ama *ulu'l-*

elbâb, yani işin özüne bakan derin akıl sahibi değildir. Günahkârların akılları vardır, fakat onlar, *nüha* sahibi değildir. Bu nedenle özellikleri farklılaşmıştır. Çünkü her nitelik, bir bilgi sınıfı verir. Bu bilgi, ancak hali bu nitelik olan kimse için gerçekleşebilir. Allah hiçbir türü boş yere zikretmemiştir.

Allah Yüce Kuran'ında ayetler ifadesini bolca kullanmıştır. Bu bağlamda çeşitli yerlerde onları eş anlamda kullanmış, bir kısmı bir kısmını takip etmiş, onları bilenlerin niteliğini belirtmiştir. Bazı yerlerde ise ayetleri tek tek zikretmiştir. Ayetlerin ardışık gelişine misal olarak Rum Suresi'ndeki geçişlerini verebiliriz. Burada Allah sürekli 'O'nun ayetlerindendir',³⁷ 'O'nun ayetlerindendir'³⁸ 'O'nun ayetlerindendir'³⁹ der. Bütün insanlar bu ayetleri okur, fakat onları ancak özel olarak her ayette zikredilen sınıflar fark edebilir. Adeta bu ayetler söz konusu kimseler için ayet olarak indirilmiş, başkaları hakkında ise karşılığında sevap almak üzere sadece okumak için indirilmiştir.

Bu tabakanın makamındayken bu sureyi (Rum suresi) okuyup 'O'nun ayetlerinden biri de gece ve gündüz uyumanız ve O'nun ihsanını aramanızdır'⁴⁰ ayetine ulaştığımda Kuran'ın dizilişi ve toplanışındaki güzellikten büsbütün hayrete düştüm. Niçin Kuran görünüşte akla göre bu sıralanıştan başka olması gereken şeyi önce zikretmiştir? Gündüz, Allah'ın nimetini aramak, gece ise uyumak içindir. Nitekim el-Kasas suresinde 'O'nun ayetlerinden biri, sizin için gece ve gündüzü yaratmasıdır'⁴¹ buyurur. Böylece Allah ayetin devamındaki zamiri geceye göndermiştir. 'O'nun

ihşanını aramanız için.⁷⁴² Burada gündüzde aramayı kastetmektedir ve ifade gizli gelmiştir. İki zamir de aynı anlama gelebilir. Çünkü sanatkâr, bazen gece çalışır ve gece alış-veriş yapabileceği gibi gündüz uyur ve dinlenebilir. Fakat işlerde yaygın olan dikkate alınır.

Bunun üzerine bu ayetin -ki o, 'gece ve gündüz uyumanız O'nun ayetlerindendir' ayetidir- perdesinin ve nefis ifadesinin ardından ilave bir anlam bana doğdu. Bu anlam, genel anlamda gündüzün rızık aramak, gecenin ise uyumak olması şeklinde hal karinesiyle ayetten anlaşılan şeyden farklı bir anlam ifade etmekteydi. İşte onu şimdi zikrediyorum.

Allah bu ayet ile ahiretin duyusal yaratılışının bu dünyadaki yaratılışa benzediğine, fakat onun bizzat aynısı olmayıp farklı bir bileşim ve başka bir karışım olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim bu hayatın mizacı hakkında şeriatlar ve peygamberin bildirimleri böyle gelmiştir. Bu cevherler, onların aynı olsa bile onlar kabirlerde diriltilecek ve haşredilen şeyler olacaktır. Fakat bileşim ve mizaç, buraya yaraşmayan, o diyara layık araz ve özelliklerle farklılaşacaktır. Bununla birlikte göz, kulak, burun, ağız, iki el ve iki ayakta yaratılışın yetişkinliğiyle buradaki suret ile oradaki suret birdir. Fakat yine de farklılık açıktır. Bu meyanda onun bir kısmının farkına varılır ve duyulur bir kısmı ise fark edilmez.

Ahiret hayatında yaratılış sureti, bu dünyadaki yaratılış suretine göre olunca, dikkat ettiğimiz şey anlaşılmamıştır. Hüküm farklı olduğuna göre mizacın da farklı

olduğunu anladık. İşte bu duyu ve aklın nasibi arasındaki farktır.

Allah şöyle buyurur: ‘O’nun ayetlerinden biri de gece ve gündüz uyumanızdır.’ Burada uyanıklığı zikretmemiştir, hâlbuki o da ayetlerden biridir. Allah dünya halinde uyanıklığı değil, uykuyu zikretmiştir. Bu durum, uyanmanın ancak ölümden gerçekleşeceğini ve ölmediği sürece insanın sürekli uykuda olduğunu gösterir. Allah böylece uyanıklık ve uykuda insanın gece ve gündüz uyuduğunu belirtmiştir. Bir rivayette şöyle denilir: ‘İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar.’

Ayette ‘gündüz’⁴³ kelimesinin başına *b* harfinin (‘bi’n-nehâr’ şeklinde) gelmediğine dikkat etmiyor musunuz? Onun yerine bu ortaklıkla alışla gelen uyanıklık halindeki uykuyu kastettiği tam olarak anlaşılın diye *gece* kelimesinin *b*’si ile yetinmiştir (bi’l-leyl). Böylece gündüz kelimesinden *b* harfinin düşürülmesi, ayet hakkında ortaya koyduğumuz yorumu güçlendiren bir delildir.

Uyku, uyurken insanın içinde bulunduğu haldir. Uyandığında ise şöyle der: ‘Şöyle şöyle rüya gördüm.’ Bu durum, ölünceye kadar dünya hayatında insanın sürekli uykuda olduğuna delildir. Hatta insan, Hz. Peygamber’in ‘İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar’ hadisinde ortaya koyduğumuz gibi uyurken ve uyanıklıkta uykudadır. Hz. Peygamber, dünya hayatında insanları uyuyor olmakla nitelemiştir.

Dünya Tabir Edilmesi Gereken Bir Rüya, Geçilmesi Gereken Bir Köprüdür

Sıradan insanlar, genel olarak uyku diye isimlendirilen şeyin dışındaki uyumayı çoğunlukla bilmez. Hz. Peygamber ise dünya hayatında bulunduğu sürece insanın sürekli uykuda bulunduğuna dikkat çekmiş hatta bunu açıkça belirtmiştir. İnsan ahirette uyanır. Ölüm, ahiret hallerinin ilkidir. Böylece Allah ‘O’nun ayetlerinden biri de gece ve gündüz uykunuzdur’ ayetiyle Peygamberini tasdik etmiştir. Gece uykusu, genelde bilinen uykudur. Gündüz uykusu ise Hz. Peygamber’in açıklamış olduğu bu uykudur.

Bu nedenle Hz. Peygamber, dünyayı ibret (geçmek), geçilmesi gerekli bir köprü saymıştır. Başka bir ifadeyle, insanın uykusunda gördüğü rüya yorumlandığı gibi dünveya *tabir* edilmelidir. Uykuda görülen rüya, kendisi nedeniyle değil, başka bir şey için amaçlanmış ise uyurken görülen suretten uyanıklık âleminde kastedilen o anlama geçilir. İnsanın dünyadaki hali de böyledir. O, dünya için amaçlanmış bir varlık değildir. Onun dünyada hal, söz ve fiil olarak gördüğü her şey, ahiret için amaçlanmıştır. Orada dünyada gördüğü şey, insana *tabir* edilir ve ortaya çıkarılır. Nitekim dünyada da uykuda gördüğü şey, uyanığında ortaya çıkar.

O halde dünya bir köprüdür, geçilir, imar edilmez. İnsan da uykusunda gördüğü şey hakkında böyledir. Rüya da görülen şey *geçilir*, esas alınmaz. Çünkü insan uyanığında görmüş olduğu şeylerden hiç birini bulamaz. Gördüğü şey, iyilik veya kötülük, bir yer, bina, yolculuk,

iyi veya kötü haller olabilir. O halde insanın gördüğü şeyi arifin *tabir* etmesi gerekir. Tabir edince, ona 'senin rüyan falan falan şeye delalet eder' der.

Dünya hayatı da bir uykudur. İnsan, ölümle ahirete göçtüğünde sahip olduğu veya duyumsadığı ev, aile ve mal gibi hiçbir şey onunla beraber göçmediği gibi uyan-
dığına da uyurken rüyasında meydana gelmiş şeylerden hiç birini elinde bulamaz. Bu nedenle Allah gece ve gündüz uykuda olduğumuzu; ahirette ise uyanık olacağımızı ve orada rüyanın tabir edileceğini bildirmiştir.

Allah'ın, basiretini nurlandırıp ölümden önce dünyada rüyasını tabir eden kimse kurtuluşa ermiş demektir. Böyle bir insan, dünyada bir rüya görüp sonra rüyasında uyan-
dığını ve gördüğü şeyi uykusunda gördüğü bazı kimselere anlatan kimseye benzer. Şöyle der: 'Falan falan şeyi gördüm.' Anlattığı şahıs onun rüyasını o konudaki bilgisine göre yorumlar ve tabir eder. Uyandığında rüyayı görürken ve onu tabir ettirirken sürekli uykuda olduğu kendisine görünür. En geçerli tabir budur.

Bu dünyada zeki akıllı kimselerin hali de böyledir. Söz konusu kimse, uykuda olsa bile uyandığını görür. Farkına varmak için uykusunda gördüğü rüyayı tabir eder ve en doğru yolu tutar. Ölümle uyandığında ise rüyasından dolayı Allah'a hamd eder, uykusuyla sevinir ve rüyası onun için iyilik meydana getirir. Binaenaleyh Allah'ın bu ayette zikrettiği uyanıklık, uyku ve gece ve gündüz kelimeleriyle onları bize izafe etmesi, bu hakikate dayanır. Gündüzde Allah'ın ihsanını aramak ise uykusunda uyanıp

rüyasını tabir ettiğini gören kimse hakkındadır. Şu halde bu, dünya halidir.

Allah doğruyu bize ilham etsin!

İşte bu, 'işî yönetir, ayetleri tafsil eder'⁴⁴ ayetindendir. Başka bir ifadeyle o, gece ve gündüz uykusu, Allah'ın ihsanını arama ayetlerinin ayrıntılaşmasıdır. Allah onu duyan, yani anlayan bir kavme ayetler yapmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurur: 'Duymadıkları halde duyduk diyenler gibi olmayın.' Burada Allah (hakikati) Allah'tan anlamayı kastetmiştir. Onların hakkında şöyle der: 'Sağırdırlar.' Hâlbuki onlar, duyarlar; 'dilsizdirler', hâlbuki onlar konuşabilir; 'kördürler', hâlbuki onlar görürler; 'düşünmezler.'⁴⁵

Böylece duymak, konuşmak ve görmek ile kastedilen şeye dikkatini çekmiş oldum.

Süvari tabakasının şeyler hakkındaki kaynakları, bu ayette belirttiğimiz tarzdadır. Biz bu kaynağı, yöntemlerini bildirip diğerlerinin karşısında mertebeleri belli olsun diye zikrettik. Onların sırları, (insanın hakikati), alışık olunan ve olunmayan ortaya konmuş ayetlerle ayakta durur: Âlemin nefislerine bakarlar, amaçları nedeniyle kendilerine yöneldikleri gayelerine mensup yönlerle bakarlar, yöneldikleri şeylerde ilahi sınırlara bakarlar. Göz açıp kapatmak kadar bir an bile bu bakıştan gafil kalmazlar. Yaratılışlarının gerektirdiği gafletleri ise onlar için gizlenmiş şeylerle ilgilidir. Onlar, kendilerinden istenilen şeyde uyanık, onlar için gizlenmiş şeyde habersizdir.

Böylece gaflet hükmünün dışına çıkmazlar. Çünkü gaflet, insanın yaratılışındandır.

Bu grubun dışındakileri ise gaflet, kendilerinden istenilen şeylerden uzaklaştırmıştır. Yönelinen şey itaat ise onu elde etmenin sırlarını inceleyip o şeye uygun ilahi emre ve onun üzerinde otoritesi bulunan ilahi isme bakaraklar. Böylece ilahi emir, öğrenmek istedikleri ayeti onlara açıklar. Ayet alışık olunan bir ayet ise bu durum, gece ve gündüzün peş peşe gelmesi, bulutların amade kılınması gibi insanın ayet olduklarından haberdar olmadığı alışıldık ayetlerdir. Bu ayetlerden yoksun kaldıklarında ise (ayet olduklarını anlarlar ve bulutlar söz konusu olduğunda söz gelişi) yağmur duasına çıkarlar ve o vakitte, bu doğal ayetlerin bağlamını ve kıymetini öğrenirler. Bunun yanı sıra, farkında olmadan ‘ayet’ içinde bulunduklarını anlarlar. Ayetler kendilerine gelip, söz gelişi yağmur yağdığında tekrar eski gafletlerine dönerler.

Sıradan insanların hali, budur. Nitekim Allah bu dünya hayatında öne alarak onlar hakkında şöyle der: ‘O sizi karada ve denizde yolculuk ettirendir. Gemide bulduğunuzda ve onları güzel bir rüzgâr yüzdürdüğünde bununla sevinirler. Şiddetli bir rüzgâr esip her mekândan dalgalar onlara ulaştığında kendilerini kurtarması için Allah’a dua ederler’.⁴⁶ ‘Allah onları karaya çıkardığında ise bir anda haksız yere yeryüzünde taşkınlık yapmaya başlarlar.’⁴⁷ Allah onlar hakkında şöyle der: ‘Ey İnsanlar, taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.’⁴⁸ Onlar da cehennemde şöyle der: ‘Keşke döndürülseydik.’⁴⁹ Allah şöyle buyurur: ‘Döndürülselerdi yine aynı işi yaparlardı.’⁵⁰ Nitekim ge-

midde bulunan insanlar Allah'a ihlas ile dua ettikten sonra tekrar şirk ve taşkınlıklarına dönmüştür.

Bu grup bu ayetlere baktığında onları ilahi emirin rehberliğinde ayetleri kendi bağlamlarında yorumlarlar. Ayetler alışık olunmayan bir ayet ise onu hangi ismin talep ettiğine bakarlar: el-Kahhâr ve kardeşleri talep etmişse -ki bu durumda korku, zorlama ve tehdit ayetidir- onu nefislerine gönderirler; el-Latîf ismi ve kardeşleri talep etmişse -ki bu durumda da teşvik ayetidir- onu ruhlara gönderirler. Böylece o ayetlerden parıltılı bir ışık nefislere doğar ve bu sayede nefisler yaratanlarına yönelir. Başarı ve hidayetle rızıklanır, amellerden haz almak nimeti kendilerine verilir. Böylece nefisler, bu amelleri coşkuyla yerine getirir. Onları yerine getirirken tembellik giysilerinden soyunur, tembel insanlarla dostluk ve Allah'ın zikrinden alıkoyan gafillerin arkadaşlığı kendilerine çirkin görünür. Böylece toplum ve topluluğu küçük görür, yalnızlık ve teklifi tercih ederler.

Kadir gecesinin hakikatini bilmek, onun tespiti, sırrı ve anlamı bu ikinci tabakaya aittir. Bu gecede onlara mahsus ilahi hükümler vardır. Kadir gecesi, onların zamandan olan payıdır. Allah zamanın en şerefliisini onlara ihsan ettiğinde makamlarının ne kadar üstün olduğuna bakınız! Çünkü Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. Bunun içinde Ramazan, Cuma, Aşure günü, Arefe günü ve Kadir gecesi bulunur. Allah adeta şöyle demiştir: 'Onun iyiliği seksen üç sene ve çeyrek yıl kat fazladır.' Çünkü Kadir Gecesi, seksen üç yıl ve dört aydır. Bu dört ay içinde Kadir gecesinin bulunduğu aylar olabilir. Böyle-

68 Allah Adamları ve Kutuplar

ce her gecede seksen dört kat daha fazla artar. Bu zamanda bulunan hayırlara bakınız ve bu zamanın hangi gruba tahsis edildiğine dikkat ediniz.

‘Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.’

On sekizinci kısım sona erdi, onu on dokuzuncu kısım takip edecektir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

NİYET KUTUPLARININ BİLİNMESİ

Onların Sırları, Usullerinin Niteliği, Niyet Sahipleri Denilmesinin Sebebi

*Ruh beden için niyetler ise amel içindir
Ameller niyetle hayat bulur, toprağın yağmurla
canlanması gibi*

*Çiçekleri, ağaçları gürbüz bir halde görürsün
Veya ağaçların bitirdiği meyveleri*

*Amellerimizden de böyle suretler çıkar
Çürük ve güzel kokular onlarındır.*

*Şeriat olmasaydı, misk onların kokusundan utanırdı
Benim düşüncem böyle hüküm verir*

*Çünkü yaratmanın dayanağını toplarım
Dolayısıyla fayda ve zarar arasında fark yoktur*

*Artık onun şeriatına sarıl, onunla bir mülk gibi nimetlen
Onlara suretler yerleşir, mutluluk üzerinde çiçek açan*

*Tıpkı hükümdarlar gibi; onları tahtlarında görürsün
Veya gözün aşık olduğu gelinlere benzerler.*

Niyetler ve Ameller

Hız. Peygamber'in bir hadiste şöyle buyurduğu bize bildirilmiştir: 'Ameller niyetlere göredir. Kişi için niyet ettiği vardır. Hicreti Allah'a ve peygamberine olan kişinin hicreti Allah'a ve peygamberinedir. Dünya için hicret eden ise onu elde eder. Veya bir kadın için hicret eden, onunla evlenir ve hicreti de hicret ettiği şeydir.' Bu hadisi, Ömer b. el-Hattâb rivayet etmiştir.

Bilmelisin ki, Niyetleri gözetleyen özel bir halde ve özel bir nitelikte adamlar vardır. Allah izin verirse, onları ve hallerini zikredeceğim. Mükelleflerin bütün hareket ve duruşlarında ameller için niyet, toprağın bitirdiği şeyler için yağmur gibidir. Niyet, zatı yönünden tek, konusu -ki niyet edilen şey demektir- itibarıyla farklıdır. Netice ise niyete değil, niyetin ilgili olduğu şeye göredir. Çünkü niyetin payı, fiile yönelmek veya onu terk etmektir. Bu fiilin güzel veya çirkin, iyi veya kötü olması, niyetin ürünü değil, arızî bir durumdan kaynaklanır. Şâri', onu ayırt etmiş ve sorumlu insan (olarak) belirlemiştir. O halde niyetin özellikle bu bakımdan herhangi bir etkisi yoktur.

Niyetin durumuna misal olarak yağmuru verebiliriz. Onun işlevi, yağmak veya toprağa karışmaktır. Ölü toprağın onunla canlanması veya yağmur nedeniyle yoksul-biçarenin evinin yıkılması, yağmura ait bir durum değildir. Böylece yağmurla hoş kokulu çiçek ortaya çıktığı gibi güzel ve çirkin meyveler de toprağın mizacının iyi veya kötü olması veya tohumun iyi veya kötü olması yönünden ortaya çıkar. Allah şöyle buyurur: 'Tek bir su ile sulanır ve bir kısmı diğerlerinden daha üstün olur.' Başka

bir ayette ise şöyle buyurur: ‘Bunda düşünen bir toplum için ayetler vardır.’⁵¹ Bu noktada niyetin etkisi sadece yardımdır. Allah şöyle buyurur: ‘Pek çok kişi onunla sapıtır, pek çoğu da doğru yolu bulur.’⁵² Kastedilen Kuran’da verilen örnektir. Su, farklı koku ve tatların ortaya çıkmasının sebebi olduğu gibi niyetler de iyi ve kötü amellerin sebebidir.

Kuran’ın herkes için hidayet olduğu malumdur. Fakat verilen örneği tevil ederek sapıtan sapıttığı gibi hidayet bulan da hidayete erer. Ama salt misal oluşu yönünden verilen örneğin gerçeği değişmez. Eksiklik anlayışta meydana gelmiştir. İşte niyet de böyledir. Niyet, niyet konusuna ilişir. Söz konusu şeyin güzel veya çirkin olması niyete değil, iyi veya çirkin hükmünü o şey hakkında veren kimseye aittir. Allah şöyle buyurur: ‘Biz ona yolları gösterdik.’ Yani, mutluluk ve bedbahtlık yolunu açıkladık. Sonra şöyle der: ‘Ya şükreder veya inkâr eder.’⁵³ Bu da sorumlu muhataba döner. Çünkü iyiliğe niyet, iyilik meydana getirdiği gibi kötülüğe niyet de kötülük meydana getirir. Şu halde insana gelen şey, iyisi veya kötüsüyle, mahalden gelir.

Allah şöyle buyurur: ‘Yolu göstermek Allah’adır.’⁵⁴ Yani, bunu kendi üzerime zorunlu kıldım. Allah adeta şöyle der: ‘Hakkın mertebesine gerekli olan şey, mutluluğuna ulaştıracak yolu size açıklamaktır ve kuşkusuz bunu da yaptım. Çünkü sizler, mutluluğa gidecek yolu ancak benim açıklamam ve bildirmemle öğrenebilirsiniz.

Bunun nedeni şudur: İlahi ilimde kulların mutluluk yollarının olduğu gibi bedbahtlık yollarının da belirli bir

sebebe bağılı olduğu belirlenmiştir. Bedbahtlık, gerçekte, mutluluk yolundan ayrılmaktan ibarettir. Mutluluk yolu ise Allah'a ve inanmamız zorunlu olan Allah katından gelen şeye inanmamız demektir. Âlem(dekiler), Allah'ın ilminde o yolun nasıl belirlendiğini bilmekten habersiz olduğu için onu bildirmek kelam sıfatıyla Allah'a kalmıştır. Bu nedenle peygamber gereklidir. Allah şöyle buyurur: *'Peygamber gönderinceye kadar azap edici değiliz.'*⁵⁵ Allah'a O'nun kendisine vacip kıldığından başka bir şeyi vacip kılamayız. Allah *'yolu göstermek Allah'a düşer'*⁵⁶ ayetinde mutluluğa giden yolu bildirmeyi kendisine vacip kılmıştır. Bu meyanda başka bir ayet, *'müminlere yardım etmek üzerimize borçtur'*,⁵⁷ *'Rabbin nefsi üzerine rahmeti yazmıştır'*⁵⁸ vb. ayetlerdir.

Gerçekte ise Allah bunu kendisine değil, nispete vacip kılmıştır. Çünkü Allah şerî vacibin tanımı nedeniyle, herhangi bir şeyin üzerine vacip olmasından münezzehtir. Öte yandan ezelde ilahi ilim, mutluluğumuzu sağlayacak yolu belirleyip ilim olması bakımından ilim tebliğ görevi taşımadığı; tebliğ ise kelamın niteliğinden kaynaklandığı için ilmin belirlediği kulların mutluluğunu sağlayacak yolu bildirmek, el-Mütekellim nispetinde ortaya çıkmıştır. Böylece ilahi kelam, ilahi ilmin tercümanı olarak bu konuda bilginin belirlediği şeyi açıklamıştır. O halde zorunluluk, nispet hakkındadır. Çünkü (Allah'ın nitelikleri), farklı farklı nispetlerdir. İrade kudret ve benzeri diğer ilahi nispetler de böyledir.

İsimler ve Zat

İlahi isimlerin karşılıklı görüşmesini, konuşmasını ve münazara tarzında bu âlemin yaratılışı hakkında -ki âlem Allah'ın dışındaki her şey demektir- yardımlaşmalarını *Anka-i Muğrib* kitabında açıkladık. O kitaba 'ebedi yaratılış hakkında ezeli tartışma' adlı bir bölüm koyduk. Ayrıca, *İnşau'd-Devair ve'l-Cedavil* adlı kitabımızda da bu konuyu ele aldık.

Nispetler bilgisi hakkında derin kavrayış sahibiysen, ilahi mertebeye ilahi zorunluluğun nasıl iliştiğini anlamışsın demektir. '*Takva sahipleri o gün Rahman'a getirilir*'⁵⁹ ayeti bu anlama gelir. Acaba, yanında oturan ve 'avucunun içinde' bulunan kimseler nasıl O'na götürülür ki? Ebû Yezid el-Bestami bir okuyucunun '*Takva sahipleri o gün Rahman'a getirilir*' ayetini okuduğunu duymuş, bunun üzerine gözyaşı minbere ulaşıncaya kadar ağlamıştır. Hatta bir rivayette minbere dökülünceye kadar gözünden kan damlamış, haykırmış ve şöyle demiştir: 'Hayret! Onunla oturan nasıl O'na götürülür?'

Bizim devrimiz geldiğinde bize bunu sormuşlar, ben de şöyle cevap verdim: Şaşılacak olan Ebû Yezid'in sözüdür. Şöyle ki: Takva sahibi el-Cabbâr ismiyle oturan kimsedir. O ismin saldırısından korkar. Rahman isminin ise rahman olması yönünden saldırısı yoktur. er-Rahman, sadece yumuşaklık, lütûf, af ve mağfiret verebilir. Bu nedenle takva sahibi heybet ve haşmet veren el-Cabbâr isminden er-Rahman ismine götürülür. Çünkü el-Cabbar, takva sahibi oluşları yönünden dünyada takva sahiplerine eşlik eder.

Bütün ilahi isimler, bu yönetime göre değerlendirilir. Bir ismin hakikatini öğrenmek ve onun diğerinden farklılığını anlamak istediğinde peygamberlerin dile getirdiği bütün isimleri böyle görürsün. Çünkü her ilahi ismin iki delaleti vardır: Birincisi ismin isimlendirilen delaleti; ikincisi ise başka bir isimden farklı olmasını sağlayan kendi hakikatine delaleti.

Bu *adamların* niyeti bilmeyele ilgilenmelerinin nedeni, kelimeye bakmaları ve onu incelemeleridir. Kelimeyi inceleyince, harflerinin terimsel olarak anlamı gösteren bir yapının ortaya çıkması için birleştiklerini ve toplandıklarını öğrenmişlerdir. Konuşan o sözü söylediğinde duyanın anlama gücü, kelimenin taşıdığı anlamı kavrar, bu sayede fayda meydana gelir. Kelime, o nedenle dilde bu özel kullanımla bulunur.

Bu adamlar, himmetlerinin yüceliği nedeniyle nağmelerle sınırlı sema'yı kabul etmez. Onlar, sınırsız sema'yı kabul ederler. Çünkü sınırsız sema, onlarda ancak anlamları kavramayı meydana getirir. Söz konusu olan ilahi-semadır ve o, büyüklerin semaıdır.

Sınırlı sema ise mensuplarına nağmelerin etki ettiği doğal sema'dır. Bir insan, sınırlı sema'da nağmelerle anlamı duyduğunu iddia eder ve şöyle diyebilir: Anlam olmasaydı, hareket etmezdim. Bu da esnada yani hareket ettiren sebepte doğanın hükmünün dışına çıktığını iddia edebilir. Bunu iddia eden şeyh taslaklarını ve bu yolun türedilerini gördük. Böyle bir iddianın sahibi dürüst değilse, yalancılığı hemen ortaya çıkar.

İddia sahibi sema meclisindeyken dikkatini ona ver! Söz Söyleyen (Kavvâl), doğal olarak mizacı harekete geçiren nağmeleri okumaya başlayıp haller hayvanî nefislere yayılınca buna bağlı olarak bedenler feleğin dönüşünün etkisiyle *dönerek* harekete geçer. Bu esnada devran (dönme), buradaki sema'nın doğal sema olduğunu gösteren şeylerden biridir. Çünkü insanın hakikati felekten oluşmuş değildir. Bilakis o, üflenilen ruhtandır ve bu ruh mekânsızdır. Dolayısıyla feleğin üzerindedir. İnsan ruhunun bedende döngüsel olan veya olmayan bir tahriki söz konusu değildir. Bu tahrik, doğa ve feleğin altında bulunan hayvanî ruha aittir.

Ne kendi yaratılışının ve ne de seni hareket ettiren şeyin cahili olma!

Şöyle deriz: (Kendisini doğanın harekete geçirmedigini) İddia eden insan, harekete başlayıp hal onu tutar ve dönmeye başlar veya dönmeksizin arkaya doğru düşer. Bu durumda kendisi ve içinde bulunduğu meclise dair bilincini yitirmiştir. Halinden ayrılıp bilincine döndüğünde ise kendisini hareket ettiren şeyin ne olduğunu sor. Şöyle diyecektir:

-‘Söz Söyleyen şöyle şöyle dedi, ben de onun sözlerinden şunu şunu anladım ve o mana beni hareket ettirdi.’

Bunun üzerine ona de ki: ‘Seni hareket ettiren şey nağmenin güzelliğidir. Anlamak ise dolaylı olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla doğa, hayvanî yönünü hükmü altına almıştır. Nağmenin sana tesirinde deveyle aranda bir fark yoktur.

Böyle bir ifade ona çok ağır ve çetin gelir ve sana der ki: ‘Sen ne beni ve ne de beni hareket ettiren şeyi anladın.’

Bu cevap karşısında bir müddet sus. Çünkü böyle bir iddia sahibi, gaflet tarafından istila edilmiştir. Sonra onunla bu anlamın verisi hakkında konuşmaya başla ve ona de ki: ‘Allah’ın sözü ne güzeldir!’

Allah’ın kitabından onu gazelhanın sesiyle harekete geçiren o anlamı içeren bir ayet oku ve iyice anlamasını sağla. Anlayınca, o da seninle ayet hakkında konuşmaya başlar. Bu esnada, herhangi bir hal veya hareket veya kendinden geçme o kişiye ulaşmaz. Fakat ayeti beğenir ve şöyle der: ‘Bu ayet, Allah’ı bilmek hakkında yüce bir anlam taşır.’ Bu iddiasındaki tutarsızlığı ne kadar şiddetlidir!

Bunun üzerine ona şöyle de: Kardeşim! Söz Söyleyen (Kavvâl), güzel nağmeleriyle şiirini okumaya başladığında sema’da seni harekete geçiren şeyin bizzat bu anlam olduğunu bana söylemiştin. Peki, hangi anlam nedeniyle o hal sana nüfuz etmişti? Bu anlam en yüce ve en doğru söz olan Hakkın kelamıyla sana okuduğum ayette var. Fakat onu beğenme ve anlamana rağmen hareket ettiğini görmedim. Dün gece sema’da ise Allah’ın buyurduğu gibi şeytanın dokunup çarptığı biriydin. Anlayışın seni doğal sema’dan perdelemiştir. Şu halde sema ederken senin için gerçekleşen şey kendini bilmemendir. Anlama ile hareketi ayırt edemeyen kimsenin kurtuluşa ereceği nasıl umulur ki?

Anlamaktan kaynaklanan sema, ilahi sema'dır. İnsana böyle bir hal gelir ve gelen varid, getirdiği özet bilgi nedeniyle güçlü olur. Böyle bir varidin bedendeki nihai etkisi, onu yatırmak ve duyularından habersiz kılmaktır. Bu durumda ister büyük ister küçük adamlardan olsun, herhangi bir şekilde kişiden hareket ortaya çıkmaz. İşte bu, Hak'tan gelen güçlü-varidin hükmüdür. Aynı zamanda ilahi varidi doğal variddan ayıran şey de budur. Çünkü doğal varidin hareketi, daha önce belirttiğimiz gibi dönme (devran etmek), kendinden geçmek ve deliler gibi çarpılmaktır.

İlahi varid, zikredeceğim bir nedenden dolayı bedeni (döndürmek yerine) yatırır. Şöyle ki: İnsan, topraktan yaratılmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Sizi topraktan yarattık ve ona döndüreceğiz ve tekrar ondan çıkaracağız.'*⁶⁰ İnsanda bütün unsurlar bulunsa bile en önemli unsur topraktır. Allah toprak hakkında şöyle der. *'İsa'nın Allah katındaki yaratılışı Âdem'in yaratılışı gibidir. Allah onu topraktan yaratmıştır.'*⁶¹ İnsan, otururken ve ayakta dururken, büyük ölçüde kendisinden meydana geldiği en büyük aslından uzaklaşır. Çünkü insanın oturması, kalkması ve eğilmesi ayrıntıdır. İnsana Hak kaynaklı varid geldiğinde ise ilahi varidin ayakta tutma özelliği vardır. Bu özellik insanda bedeni yönünden geçici olarak bulunur. Bedeni yöneten ruhu, onu ayakta tutan ve oturtandır.

İlahi varidin getirdiği bilgileri algımlarken insanın yönetici ruhu bedeni yönetmekten uzaklaşırsa, bedenin ayakta durmasını ve oturmasını sağlayan bir şey kalmaz, beden aslına döner. Bu durum, döşekte olsa bile yatmak diye

ifade edilen toprağa yapışmaktır. Çünkü döşek, insanın toprağa ulaşmasını engeller. İnsanın ruhu bu algılayıştan ayrılıp varid rabbine döndüğünde ruh tekrar bedeni yönetmeye döner. Böylece onu ayağa kaldırır. İşte vahiy alırken peygamberlerin sırtüstü yatmalarının nedeni budur.

Hiçbir peygamberin vahiy esnasında devran ettiği (döndüğü) duyulmamıştır. Hâlbuki vahiyde vasıta -ki melektir- da bulunur. Peki vasıtalardan kalktığına varidinin durumu nedir? Duyulardan uzaklaşmak kesinlikle gerçekleşmediği gibi bulunduğu hali de başkalaşmaz. Çünkü ilahi varid, ruhsal vasıtaların kalkmasıyla insanın bütününe nüfuz eder, ondaki her organ, hatta latif veya yoğun her bölünmez parça bu ilahi variddan payını alır. İnsan bunu açıkça hissetmez ve onun hali hiç değişmez. Yemek yiyorsa, yediği halde kalır; bir şey içiyorsa veya konuşuyorsa, o halde kalır. Çünkü varid geneldir. *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir'*⁶² ayeti buna işaret eder. Bu vakitte yemek veya içmek veya konuşmak veya oynamak gibi herhangi bir halde bulunan kimse, bulunduğu o halde kalır.

Bu yüce grup, doğal varidler ile ruhsal ve ilahi varidler arasındaki varlığın farkı görüp karıştırmanın ise kendi kendine *Allah adamı* olduğunu iddia edenlere ilişkin bir durum olduğunu gözleyince, onları bilgisizlik ve karıştırmayla nitelenmekten yüz çevirmişlerdir. Çünkü o, doğal varlığın mahallidir. Böylece himmetleri niyetlerle ilgilenmeye yükselmiştir. Çünkü Allah onların hakkında şöyle buyurur: *'Sadece Allah'a ibadet etmekle emrolundular.'*⁶³

İhlas, niyet demektir. Bu nedenle Allah ihlaslı olanlar (*muhlistîn*) demekle yetinmeyip O'nun için ihlaslı olanlar diyerek sınırlamıştır. İhlas, *istihlas* kelimesinden gelir. İnsan, niyetini şeytan karşısında da halis yapıp *ihlaslı* diye isimlendirilebilir. Bu durumda onun amelinde Allah'a ait bir şey yoktur. Bazen insan, Allah'a koştuğu ortaklar için ihlaslı olabilir, bazen Allah için ihlaslı olur. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: 'Dini O'na tahsis ederler', başkasına veya ortaklık hükmüne tahsis etmezler.

Bu grubun adamları, amelleri kabulde mutluluklara ulaşmada ve Allah için yapmaları istenilen amellerde ilahi talebe uymada kendilerini asılla ilgilenmeye vermişlerdir. Bu asıl, *niyet* diye ifade edilir. Niyetle çokça ilgilendikleri için de niyete nispet edilmişlerdir. Onlar, bizzat amellerinin istenilmediğini anlamışlardır. Ameller, onlarla amaçlanan şey için istenilir ki, o da ameldeki niyettir. Amelde niyet, kelimedeki anlama benzer. Çünkü kelime, özü gereği istenilen bir şey değil, içerdği şey nedeniyle istenilendir.

Kardeşim! Bu adamların bakışının ne kadar ince olduğuna dikkat et. Bu hal, tasavvuf yolunda 'nefis muhasebesi' diye isimlendirilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekiniz.'

Bu adamlardan iki kişiyle İşbiliyye'de karşılaştım: Ebû Abdullah b. Mücahid ve Ebû Abdullah b. Kassûm. Makamları buydu ve onlar, niyet adamlarının kutuplarındandı.

O ikisine ve bu makamın adamlarına uyararak ve de emrine bağlanmanın farz olduğu Hz. Peygamberin ‘nefislerinizi hesaba çekiniz’ anlamındaki emrine bağlanarak, bu makamda (nefsimizi hesaba çekmeye) koyulduk. Bizim şeyhlerimiz, konuştukları ve yaptıkları işlerden dolayı nefislerini hesaba çeker ve onu bir deftere yazarlardı. Yatsı namazı geçip evlerine kapandıklarında ise nefislerini hesaba çekerler, defterlerini getirir, gün boyunca kendilerinden ortaya çıkan söz ve amellere bakar, her amelin karşısına hak ettiği şeyi koyarlardı. Amel bağışlanmayı dilemeyi gerektiriyorsa, bağışlanma isterler, tövbeyi gerektiriyorsa tövbe ederler, şükür etmeyi hak etmişse şükrederlerdi. Böylece o gün yaptıkları bütün amelleri karşılaştırır ve sonra uyurlardı.

Biz ise bu noktada düşüncelerimizi de kaydetmeyi ekledik. Böylece söz ve fiillerimize ilave olarak nefislerimizin bize söylediği ve düşündüğü şeyleri de yazıyor, nefsimi yatsıdan sonra onlar gibi hesaba çekiyordum. Defteri getirip nefse gelen ve nefsin içinden konuştuğu bütün düşünceleri; bunlardan duyuya gözüken söz ve fiilleri, bu düşünce ve konuşmada nefsin niyetlendiği her şeyi değerlendiriyordum. Böylece gereksiz şeylerle ilgili düşünce ve ilgiler azalmış, sadece gerekenler kalmıştır.

Bu bölümün ve niyetle ilgilenmenin faydası budur. Tasavvuf yolunda bahsi geçen konudan (niyetlerin gözetilmesi) daha çok ihmal edilen başka bir şey yoktur. Çünkü bu, nefesleri kontrol etmeye dönen bir durumdur. Nefesleri kontrol etmek ise çetin bir iştir.

Yunus Kalbi veya İkinci Doğum

Bu grubun esaslarını ve niyetle ilgilenmelerinin nede-nini, bu ilgilenmenin onlar için dinî bir emir olduğunu, bu meselede onlara ait sır ve ilimleri belirttikten sonra onların makamlarını ve sahip oldukları sırları öğrenmeli-sin:

Söz konusu grup, Yunus'un kalbi üzerindedir. Çünkü Yunus, 'Öfkelenerek gittiğinde' Allah'ın kendisine rahmeti-nin genişliği hakkındaki taahhüdü nedeniyle darlık ver-meyeceğini zannetmişti. Rahman isminden kaynaklanan bu ilahi genişliğin başkası hakkında olup söz konusu kişi-nin ümmetinin o genişliğe ulaşacağını düşünmemiş, onu kendisine sınırlamıştı. Öfke, kalbin karanlığıdır. Bu ka-ranlık, mertebesinin yüceliği nedeniyle, dışına da etki etmiştir. Bu nedenle Yunus, Allah'ın dilediği süre balığın karnının karanlığında bırakılmış, Allah onun dikkatini anasının karnında bir cenin iken kendisini kimin yönetti-ğine çekmek istemiştir. Ayrıca dikkatini şuna da çekti: O mekânda onun kızması veya ona kızılması düşünülebilir mi? Böyle bir şey olamaz, çünkü orada Allah'ın koruma-sındaydı ve Rabbinden başkasını bilmiyordu. Böylece kendisine söz ile değil, fiil vasıtasıyla öğretmek için Yunus'u balığın karnında bu hale döndürdü.

'Karanlıklar içerisinde 'Senden başka ilah yoktur' diye ni-da etti.'⁶⁴ Bu ifade bu tevhidde ümmeti adına mazeret belirtmektir. Yani, Allah'ım sen, dilediğini yapar ve rah-metini dilediğine yayarsın. 'Seni tenzih ederim. Ben zalim-lerden oldum.'⁶⁵ Zalim, zaleme (karanlık oldu) kelimesin-den türemiştir. Yani, benim karanlığım kendime dönmüş-

tür, yoksa sen beni karanlığa atmış değilsin. İçimde olan şey, dışıma nüfûz etmiş, ışık içime geçmiş ve derûnum aydınlanmış, öfkenin karanlığı kaybolmuş, tevhidin nuru ona yayılmış ve rahmet nüfûz etmiştir. Böylece bu nur, öfkenin karanlığı gibi onun dışına nüfûz etmiştir.

'Rabbi duasını kabul etti ve onu sıkıntıdan kurtardı'⁶⁶. Balık, 'selim fitrat üzere doğmuş olarak' onu karnından çıkarttı. Yunus'un dışında Âdemoğullarından hiç kimse, iki kez doğmadı. Yunus ise tıpkı bir çocuk gibi zayıf olarak (balığın karnından) dışarı çıktı. Nitekim Allah '*hasta idi*'⁶⁷ buyurdu. Allah onu kabak yapraklarıyla sarmaladı. Kabak yaprağı yayvandı ve üzerine sinek konmasını engelliyordu. Çünkü çocuk, zayıflığı nedeniyle, sinekleri kendisinden uzaklaştıramaz. Bu nedenle Allah Yunus'u yapraklarının yayvanlığı nedeniyle sineklerin yaklaşamayacağı bir bitkiyle örttü. Kabağın yaprağı, yumuşaklıkta bütün diğer bitkilerden farklı olarak pamuğa benzer. Diğer bitkiler ise serttir. Böylece Allah Yunus'u yeniden inşa etti. Bu grup Yunus'a gelen şeyin bătında bulunan bir nitelikten ve amacından dolayı kendisine geldiğini gördüklerinde kendilerini niyetlerini ve hareketlerindeki amacı saflaştırmaya vermişlerdir. Böylece sadece Allah'ın niyet etmelerini ve amaç edinmelerini emrettiği şeyleri amaç ve niyet edinirler. İşte bu, Allah ehlinin yapabildiği şeyin zirvesidir.

Allah adamları içinde bu grup azdır. Çünkü o, son derece dar bir makamdır ve sahibi sürekli *huzura* (bilinç hali) muhtaçtır. Bu makamda bulunanların en büyüğü, Ebû Bekir'di. Bu nedenle Hz. Ömer, Yemâme savaşında şöyle demiştir: 'Gördüm ki, Allah Ebû Bekir'in gönlünü

savaşmak için açmış ve onun haklı olduğunu anladım.’ Çünkü Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’in sürekli içiyle ilgilen-
diğini biliyordu.

Bu makam sahibinin zâhirinde bir hareket meydana geldiğinde bu hareket sadece *illin*’den meydana gelir ki, bu durumun gerçekleşmesi zordur. Bu nedenle makamları anlayan Ehl-i Kitap’tan kimseler ‘Allah’ın peygamberi şöyle şöyle söylüyor’ denildiğinde veya bunu duyduklarında şöyle derlerdi: ‘Bu ancak *illin*’den ortaya çıkacak bir sözdür.’ Başka bir ifadeyle o, yaratılmışın sözü değil, ilahi kelimadır. İlmin ne güzel olduğuna, bu grubun hangi makamda bulunduğu ve hangi ilkeye sarıldığına bakınız!

Allah bizi de onlardan etsin!

Söz konusu grubun amellerinin büyük kısmı, *bâtında*dır. Bu grup içinden seyahat edenlerin meskenleri, vadiler ve mağaralar; şehirlerdeki meskenleri ise Allah’ın kullarından başkalarının yaptığı binalardır. Onlar, taş üstüne taş koymazlar. Nitekim Hz. Peygamber de Rabbine gö-
çünceye kadar, kendisi için ev yapmamıştır.

Bunun nedeni, onların dünyayı büyük bir nehir üzerine konulmuş ahşap bir köprü saymalarıdır. Onlar, bu köprüde yürür, ondan geçerler. Siz hiç ahşap köprü üzerinde ev yaparı gördünüz mü? Hayır! Yemin olsun ki, görülmemiştir. Bilhassa, yağmurların yağacağını, nehrin gelen akıntılarla büyüyeceğini ve köprülerin yıkılacağını bilen kimse, o köprüde ev yapmaz. Köprü üzerinde ev yapan bir insan telef olur.

Allah dünyayı imar edenlerin basiretlerini açıp dünyanın bir köprü olduğunu görseler ve üzerine bu köprünün kurulduğu nehrin büyük bir tehlike teşkil ettiğini anlarsalardı, onun üzerine yaptıkları güçlü sarayları kesinlikle inşa etmezlerdi. Onlar, dünyanın büyük ve hızla akan bir nehir üzerinde kurulmuş ahşap bir köprü olduğunu göreceklere gözlere sahip değildir. Onlar, Allah'ın kendisine vahyettiği 'dünya bir köprüdür' ifadesini bilen peygamberin sözünü duymalarını sağlayacak bir kulağa sahip değildirler. Dolayısıyla amel edecekleri bir imanları olmadığı gibi görüş ve keşfe de sahip değildirler. Onlar, haklarında Allah'ın şöyle söylediği kimselere benzer: *'Onlar fitne olmayacağını sanmış, böylece kör ve sağır olmuşlardır. Sonra Allah tövbelerini kabul etmiştir.'*⁶⁸ Sağırılık, 'Dünya bir köprüdür' gibi şeyleri söyleyen peygamberi dinlemede söz konusudur. Allah tövbelerini kabul etmiştir. Yani, artık nefislerinizi dünyayı imar etmek ve ona dalmakla meşgul etmeyiniz. Hz. Peygamber sözünü bitirir bitirmez, Müslüman ve Mümin olmalarıyla birlikte büyük kısmı körlük ve sağırılıklarına geri döner. Bunun üzerine Allah peygamberine şunu bildirmiştir: *'Sonra kör ve sağır olmuşlardır.'*⁶⁹ Yani, tövbeden sonra büyük bir kısmı, kör ve sağır olmuştur. Başka bir ifadeyle, peygamberin sözü onlara fayda vermemiştir.

Dostum! Dünyanın bakî olduğunu var saysaydık, nesil nesil ondan göçtüğümüzü görür müydük?

Bu grubun hallerinden biri de kalplerini gözetmektir. Onların sırları, nefislerini bilme yönünden Allah'a bağlanmıştır. Onlar, gündüz gafillerle bir araya gelmez. Ge-

celeyn hareket ederler ve gaybı düşünürler. Onlara hakim olan şey, *hüzün* halidir. Çünkü kalpten *hüzün* gittiğinde kalp harap olur. Arif, tatlı ve bal yerken muhakkik acı yemiş yer. Muhakkik, Allah'ın kendisini sorumlu tuttuğu şükür ile ilgilendiği için bu dünyada olduğu sürece hiçbir nimetten zevk alamaz.

Bu grup içinden Ömer el-Firkavî ile Düneysir şehrinde Abdullah es-Semmâd ile de Fas şehrinde karşılaştım. Onlara göre arifler, haşhaş ile sevinir ve keyiflenen, aklı olmayan çocuklar gibidir: Onların karşısında müritler ne olabilir ki? Ya sıradan insanlar nasıldır? Onların tevhidde derin bir zevkleri vardır. Onlar, hitapta şifahi konuşmanın sahibidir ve nefyi ispattan önce getirirler. Çünkü tenzih, onların işidir. Nitekim 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinde de nefy (olumsuzlama, Lâ) ispattan öncedir. Bu lafız, 'peygamber ve nebilerin getirmiş olduğu en üstün kelimedir.' Onların tevhidleri, oluş ve akıl kaynaklıdır. Onlar, herhangi bir şeyde *hüve*'den (*hüviyet*, o) değildir. Sürekli olarak ve bütün fiillerde *tam huzur* sahibidirler. Hayat ve canlandırmanın bilgisi, onlara tahsis edilmiştir. Yed-i beyza (beyaz el), onlara aittir. Canlılar hakkında başkalarının bilmediklerini bilirler. Özellikle de kendisinden meydana geldiği aslına yakınlığı nedeniyle, karnı üzerinde yürüyen hayvanları bilirler.

Çünkü aslından uzaklaşan her canlı, uzaklaşması ölçüsünde aslına dair bilgisini kaybeder. Ayağa kalkamayan ve güçsüzlüğü ve zayıflığı nedeniyle uzanan hastayı görmez misin? Bu hal, onun aslına dönüşüdür. Bu halde hastayı rabbine muhtaç, yoksul, zayıf ve hal ve sözüyle ihtiyacını

ifade eden biri olarak gözlemlersin. Bunun nedeni, kendisine yaklaştığında aslının hastayı hükmü altına almasıdır. Allah şöyle buyurur: ‘Sizi zayıflıktan yarattım.’⁷⁰ Başka bir ayette ise ‘İnsan zayıf yaratılmıştır’⁷¹ buyurur. Kişi, ayağa kalkıp aslından uzaklaştığında ise firavunlaşır, zorbalaşır kendisi adına güç iddia edip ‘ben’ der. Hâlbuki (Allah ehli olan) *adam*, hastalık ve zayıflıktan yattığındaki hali gibi ayakta ve sağlıklı iken de Allah ile beraber olabilen kim-sedir ki, bu çetin bir iştir.

Onlar, kendi niyetlerini olduğu gibi kendileriyle beraber olanların davranışlarını niyetler bakımından araştırmada son derece titizdir. Söz konusu niyetlerle amellerine yönelir ve amelleri ihlâslı olsun diye niyetlerini titizlikle araştırmaları nedeniyle niyetlere nispet edilirler. Onlar, amellerini başka şeylerden arındırırlar. Bu nedenle kendilerine niyet sahipleri denildiği gibi başka özellikleri nedeniyle *Melâmî* ve *Sûfiler* de denilir. Onlar *hacis*’i, himmeti, azmi, iradeyi ve kastı bilir. Bütün bunlar niyetten önce gelen hallerdir. Niyet ise fiil başladığında insandan meydana gelen şeydir. Bu anlamda niyet, ilahi şeriatla dikkate alınan şeydir. Bu nedenle onlar niyeti araştırır. Niyet, ihlasın ilgili olduğu şeydir.

Üstadımız, imam Sehl b. Abdullah bu konuda uzmandı. Üstad, *nakru’l-hatır* (kalbe gelen ilk düşünce) meselesine dikkat çeken kimseydi ve şöyle derdi: ‘Niyet, bu ilk düşüncedir.’ Ayrıca o, himmetin, azmin, iradenin ve kastın meydana gelişindeki ilk sebeptir. Sehl bu görüşte idi. Bize göre de bu görüş doğrudur.

‘Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.’

NEFESLER MENZİLİNİ ARAŞTIRIP BU BÖLÜMDE ZİKREDECEĞİM DURUMLARI GÖREN KİMSENİN BİLİNMESİ

Nefesler ile özdeşleşen Rahman'dır

Onun istiva ettiği Arş, insandır

Dışa doğru yönelip onu talep ettiğinde

Ona ait olan Amâ'dır, ihsan da ona aittir

Onun makamı A'raf'ın içidir, orada oturur

Yardımcılar ve hamiler onu ziyaret eder

Araştırırsan, geceden ona ait kısım, son üçte birdir

Dış varlıktan ona ait olan ise insandır

Zâhiri parıldarsa dersin ki: Kuran (toplayan)

Veya bâtını parıldar, bu kez Furkan (ayıran) dersin

Allah onda her güzelliği toplamıştır

O, noksansız yetkinliktir.

İdrâkler ve Bilinenler

Allah sana Ruhü'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki, Bilinenler, kendileri nedeniyle farklı olduğu gibi bilinenlerin algılanmasını sağlayan idrakler de tıpkı bilinenler gibi farklıdır. Fakat bu farklılık, idrak (araçları) oluşları yönünden değil, zatları ve kendileri yönündendir. Bununla birlikte bu konu akılcılar arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir meseledir. Allah bilinebilecek her hakikat için gerçek olarak değil, âdet üzere özel bir idrak, başka bir ifadeyle idrak yeri ve aracı yaratmıştır. Bu idrak araçlarıyla algılanan şeyleri algılayanı ise tek bir hakikat yapmıştır.

İdrâk edenler altıdır: Duyma, görme, koklama, dokunma, tatma ve düşünme. Aklın dışında bunların hepsinin şeyleri idrak etmesi zorunludur (zorunlu bilgi verir). Fakat âdet üzere irtibatlı oldukları şeyleri algılamada yanılmazlar. Akılcılardan bir grup, bu konuda yanılmış ve sürçmeyi duyuya nispet etmiştir. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Hata, hüküm verene aittir.

Akıl akledilirleri iki kısımda algılar: Bir kısmı, diğer idrak türleri gibi zorunlu, bir kısmı ise zorunlu değildir, bilakis bilmede altı araca muhtaç olduğu kısımdır. Bu altı aracın beşi, zikredilen beş duyu, diğeri ise *müfekkire gücüdür*. Bilinen her şey, ancak bu idrak araçlarının biriyle algılanabilir.

‘Bir grup duyuların idraki hakkında yanılmış ve yanılmayı duyulara nispet etmiştir’ dedik. Bu yanılmanın nedeni, şudur: Onlar, kendilerini sahile doğru götüren bir gemide iken sahilin de geminin yüzmesiyle hareket

ettiğini görürler. Göz, onlara gerçekte olmayan ve asla bilinmeyen bir veri sağlamıştır. Onlar, zorunlu olarak sahilin mekânından ayrılmadığını bildikleri gibi öte yandan gözlemledikleri hareketi de inkâr edemezler. Aynı şekilde şeker ve bal yiyip tatlı olduğu halde onun acı olduğunu görmeleri de bu durum gibidir. Böylece zorunlu olarak tatma duyusunun yanıldığını anlamışlar ve (kendilerine göre) doğru olmayan şeyden yüz çevirmişlerdir.

Bize göre iş, böyle değildir. Eksiklik ve yanılma, duylardan değil, hüküm verenden -ki o akıldır- meydana gelir. Çünkü duyuların algısı, hakikatleri bunu verdiğinde zorunludur. Akıl da zorunlu olarak idrak ettiği şeyde yanılmaz. Duyular veya fikir vasıtasıyla idrak ettiği şeyde yanılabilir. O halde duyu, asla yanılmaz ve idraki zorunludur.

(Verilen örnekte) Duyu, hiç kuşkusuz bir hareketlenme görmüş veya tatma örneğinde bir acılık tatmıştır. Göz, bizzat sahilin hareket ettiğini görmüş, tatma duyusu ise tatlı olan şeyi acı olarak algılamıştır. Ardından akıl gelmiş, sahilin hareket ettiğine ve şekerin acı olduğuna hükmetmiştir. Başka bir akıl gelmiş, o da şunu iddia etmiştir: ‘Safra suyu, tatma gücünün mahalline yerleşmiş, tatlıyı acı algılatmıştır. Bu safra, tatma gücüyle şekerin arasına girmiştir. O halde tatma duyusu gerçekte safranın acılığını tatmıştır.’ Kuşkusuz iki akıl, duyunun acılığı tatlığında görüş birliğine varmış, ancak neyin idrak edildiği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Böylece yanılanın duyu değil, akıl olduğu ortaya çıkmıştır. O halde yanılma gerçekte tanığa (duylara) değil, her zaman (tanığın

söylediğini yorumlayan ve hüküm veren) *hâkime* nispet edilebilir.

Bana göre bu meselede onların iddia ettiğine aykırı başka bir durum daha vardır. Şöyle ki: Tatlı veya yenilen diğer şeylerdeki tatlılık, yenilen şeyde değildir. Bunun nedeni, araştırdığımız vardığımız görüşün doğruluğunu öğreneceğin bir durumdur. Aynı şey, diğer idrak araçlarındaki hüküm için de geçerlidir. Âdetde akıl duyu üzerinde hüküm verdiği gibi aklın üzerinde hüküm veren ve aklın verisini kullanan başka bir idrak aracı bulunsaydı, hiç kuşkusuz, aklın zorunlu saydığı işlerde bu hüküm veren akıl yanılır ve şöyle derdi: ‘Akıl kendisi için zorunlu işlerde yanılmıştır.’

Bu durum ortaya çıkıp Allah’ın idrakler ile idrak edenleri nasıl sıraladığı, bu irtibatın doğal bir ilişki olduğunu öğrendikten sonra bilmelisin ki, Allah’ın bilgileri algılamada kendileri için âdeti aştığı kulları vardır. Allah bütün güçlerle algılanan akledilir ve duyulur şeyleri bazı kullarına özellikle görme gücüyle, başka birine ise duyma gücüyle algılatır. Ardından vurmak, hareket ve durağanlık gibi kuvvetlere aykırı şeyleri idrak etmeyi de böyle yapmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: ‘Allah iki eliyle omuzlarımin arasına vurdu, parmaklarının serinliğini göğsümde hissettim ve öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrendim.’ Böylece bu ilme, akledilir ve duyulur yaratılmışın idrak ettiği her şey girmiştir. Bu ilim, duyuusal veya manevi bir güçten olmaksızın mevcuttur. Bu nedenle şöyle dedik: ‘Burada bu güçlerden farklı başka bir sebep vardır ki onun sayesinde bilinenler algılanır.’

‘Bilgiler bazen alışıldık güçlerinden başka güçlerle al-
gılanır’ dedik. Böylece feraset sahibinden dolayı, idrak
araçlarının idrak ettikleri şeylerle ilişkisi hakkında ‘âdet’
hükümünü verdik. Feraset sahibi bir şahsa bakar ve ona ait
şeyleri veya içine gelen düşünceyi veya yaptığı işi öğrenir.
Zecir vb. ilimlerde de böyledir.

Bütün bunları, Allah ehli peygamber ve velilerin alışık
olunandan başka bir yolla idrak ettikleri bilgilerde kendi-
lerine nispet etmek istediğimiz şeylere ısıdırmak için
zikrettik. Onlar, bu bilgilere ulaştıklarında kendisiyle bili-
nenleri idrak ettikleri niteliğe nispet edilir ve şöyle derler:
‘Falanca, *nazar* (bakış) sahibidir.’ Yani, bütün bilgileri
nazar etmekle (bakmakla) idrak etmiştir. Bunu Hz. Pey-
gamber karşısında tecrübe ettim. ‘Falanca *duyma* sahibi-
dir, falanca *tatma* sahibidir, nefes ve nefesler sahibidir,
yani *koklama* sahibidir, falanca *dokunma* sahibidir, falanca
anlam sahibidir’ denilir. Bu sonuncusu, diğerlerinden
farklıdır. Bilakis o, âdet üzere, ‘sahih düşünce sahibi’ de-
nilmesine benzer. İnsanların bir kısmına *nazar*, kendisine
verilenlerin ölçüsünde son gücüne ulaşınca kadar veril-
miştir. Artık, onda süreklilik kazanırsa, *nazar* (bakmak),
onun için âdet olmuştur (diğer doğal güçlerinin yerini
almıştır). Çünkü âdet, dönmek anlamındaki ‘avdet’
kelimesinden türetilmiştir. Başka bir ifadeyle, her bakışta
veya koklamada aynı sonuç kendisine döner. Bundan
başka bir şey olmaz.

İlahi isimlerin de böyle olduğunu ve her ilahi ismin
özel bir hakikat verdiğini, her ilahi ismin gücünde bütün
isimlerin verdiği anlam bulunduğunu da bilmelisin. Allah

şöyle buyurur: ‘De ki: ister Allah veya Rahman diyerek dua edin, hangisiyle dua ederseniz (edin) en güzel isimler O’na aittir.’⁷² İnsan hangi ismini zikrederse zikretsin, en güzel isimler O’na aittir. Bunun nedeni, isimlendirilenin birliğidir, bunu bilmelisin!

İnsanların bir kısmına Allah ismi tahsis edilmiştir. Bu kısmın bilgileri, ilahidir; bir kısmına, Rahman ismi tahsis edilmiştir, bu kısmın bilgileri ise Rahmanidir. Nitekim kevnî güçler söz konusu olduğunda da ilahi isimlerdeki farklılık gibi bazı insanların bilgileri için ‘nazarı’, bazı insanların bilgileri ise semî’dir (duyma kaynaklı) denilir. Bu isimlendirmeye göre bir kısmının bilgileri *nazar* (bakma, gözleme), bir kısmının ki de *duyma* ve nefes âleminde. Burada da durum aynıdır. Böylece Allah isminin kendisine tahsis edildiği grubun ilahi konulardaki bilgileri, kendisinde bu bilginin açılmasını sağlayan ilahi (Allah) isme nispet edilir. Bütün isimlerin hakikatleri bu isme girer.

Şunu da bilmelisin ki, Bu bölümde bu belirli şahsa tahsis edilen ilahi isim, er-Rahman ismi, ona tahsis edilen ve kendisine nispet edildiği güç ise koklama gücüdür. Bu güç, kokular, onlar ise nefeslerle ilgilidir. Dolayısıyla o, kuvvetlere nispet edilmede nefesler âleminde; isimler mertebesinde ise Rahmanîlerdendir.

İster Zeyd ister Ömer olsun, bu noktada belirlenmiş bu şahsın bilgisi, Rahmanîdir. Kitap veya Sünnette er-Rahman ismine nispet edilen her iş, bu şahsa da nispet edilir. Çünkü bu isim, ona yardım edendir. Başka

herhangi bir ilahi ismin onun üzerindeki otoritesi, hangi türde olursa olsun, er-Rahman ismi vasıtasıyla olabilir.

Bu nedenle şöyle deriz: Allah çeşitli yerlerde rahmetini gazabında ve intikamında gizlemiştir. Misal olarak hastalıkla sıkıntı çekerken, Allah'ın günahlarını silmekle hastaya merhamet etmesini verebiliriz. Sıkıntıdaki merhamet budur. Öldürmek veya vurmak gibi bir cezayı yerine getirirken Allah'ın kendisinden intikam aldığı kimse de böyledir. Bu da gizli rahmet barındıran görünüşteki bir azaptır. Bu sayede kişiden ahiret hayatındaki sorumluluk düşer. İnsan, dünyada el-Mün'im ismi sayesinde nimet içindedir, hâlbuki nimette Allah'ın azabı gizlidir. Bu durumda insan, ahiret hayatında veya tövbe vaktinde azap nimette gizli olduğu için acı çekeceği bir şeyle nimetlenmektedir.

İnsan tövbe edip keyif aldığı yasakları düşündüğünde ve incelediğinde hali hazırdaki bu keyifler kendisine azap olarak döner. Hâlbuki tövbeden önce zihninde canlandırırken onlarla son derece keyiflenmekteydi. Rahmeti azabında azabı rahmetinde nimeti külfetinde külfeti nime-tinde gizli olan Allah münezzektir! Her ne olursa olsun, gizlenmiş olan şey, görünen varlığın ruhudur.

Bu şahsın bilgisi, Rahmanî '*Rahman Arş üzerine istiva etti*'⁷³ ayetine göre er-Rahman Arş'a istiva ettiği için bu şahsın himmeti Arş kaynaklı olmuştur. Arş, Rahman'a ait olduğu gibi bu marifet için de himmet, onun yerleşmesi için bir mahal haline gelir ve 'himmeti Arşîdir (Arş kaynaklıdır)' denilir. Bu şahsın makamı, Araf'ın içidir. Araf, mutluluk ve bedbahtlık ehli arasındaki surdur. Araf'ın

adamları vardır ki, onlar daha sonra zikredilecektir. Onlar, Ebû Yezid ve benzeri kişiler gibi herhangi bir niteliğin sınırlamadığı kimselerdir. Onun makamı, Araf'ın içi olmuştur. Çünkü onun bilgisi Rahman, himmeti ise Arşî kaynaklıdır. Arş ise Rahman'ın istiva ettiği yerdir. Araf'ın içinde rahmet olduğu gibi dışında azap vardır.

Bu şahıs, isyankâr, kâfir ve diğerleriyle birlikte bütün yaratıklara karşı merhametlidir. Allah bu makamın efendisine -ki Hz. Muhammed'dir- Ri'l, Zekvan ve Usayye kabilelerine beddua edip 'falan ve falancayı sana havale ediyorum' deyip o kavimden bazı kimseleri zikrettiğinde şöyle demiştir: 'Allah seni, söven veya lanetleyen biri olarak değil, rahmet olarak göndermiştir.' Böylece Hz. Peygamber, onlara beddua ve lanet etmekten ve de sevmeyecekleri işlerden men edilmiş, Allah onun hakkında şu ayeti indirmiştir: '*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.*'⁷⁴ Böylece Hz. Peygamber bütün âleme genel olmuştur. Başka bir ifadeyle, onlara merhamet edesin ve beddua değil, dua edesin diye seni gönderdim. Böylece 'Allah onların lanetini versin' ayetinin karşılığı, 'Allah onların tövbesini kabul etsin ve onlara hidayet etsin' olur. Nitekim Hz. Peygamber'i taşıdıklarında şöyle demiştir: 'Allah'ım! Kavmime hidayet et, çünkü onlar bilmiyor.' Burada Ehl-i kitabın dışında kendisini yalanlayanları ve Ehl-i kitabın taklitçilerini kastetmektedir.

Bu nedenle bu makam sahibi şahıs hakkında şöyle dedik: 'İsyankâr ve kâfirlere merhametlidir.' Söz konusu şahıs hüküm verdiğinde ve hukuki cezaları yerine getirdiğinde veya bir cezayı yerine getirmede tanıklık görevi

olduğunda tanıklığı veya cezayı söz konusu kişiye karşı intikam niyetiyle değil, sadece rahmet yönünden ve ceza uygulanan kişi ve tanıklık yaptığı kimse hakkında er-Rahman isminden yerine getirir. Bedbahtlık talebini ise bu ismin makamı gerektirmez, dolayısıyla şahsın hali, onu vermez. Allah İbrahim kıssasında şöyle der: *'Ben sana er-Rahman'dan bir azabın temas edeceğinden korkarım.'*⁷⁵

Makamı ve marifeti bu olup, er-Rahman isminin kendisine baktığı kimse, istiva etmenin Arş'a nispetiyle mekânın Amâ'ya nispeti arasındaki sırrı zevk yoluyla müşahede eder. Acaba bu ikisi aynı tarzda mıdır, farklı mıdır? Amâ ile istiva arasında Hakka ait celal ve lütûf özelliklerini bilir. Çünkü Allah Amâ'da idi ve Arş yoktu ki, ona istiva etmek özelliğiyle nitelensin. Sonra Allah Arş'ı yaratmış ve er-Rahman ismiyle onun üzerine yerleşmiştir. Arş'ın kendisiyle Amâ'dan ayrıştığı bir tanım olduğu gibi -ki Amâ er-Rab ismine aittir- Amâ'nın da kendisiyle Arş'tan farklılaştığı bir tanım vardır. O halde bir nitelikten diğerine intikal ve geçiş gereklidir.

Allah'ın Amâ ve Arş arasındaki özelliği neydi? Ya da onların arasında hangi nispetle zuhur etmişti? Çünkü onlardan her biri, tanım ve hakikati itibariyle yekdiğerinden ayrıldığı gibi dilde bilinen ve üstünde ve altında hava bulunan Amâ -ki altında ve üstünde bulunan havanın taşıdığı ince bulut demektir-, üstünde ve altında hava bulunmayan Amâ'dan ayrılmıştır. Şu halde söz konusu olan, taşınmayan Amâ'dır. Böylece duyan kişi, Rab için bir mekân sayılan Amâ'nın taşınmayan Amâ olduğunu öğrenir. Sonra şu ayet gelir. *'Acaba onlar Allah'ın kendilerine*

bulutlar içinde gelmesini mi bekler.⁷⁶ Acaba bu bulutlar söz konusu Amâ'ya mı döner? Bu durumda Amâ Arş'ı taşıyan, Arş ise Rahman'ın istiva yeri olur. Kıyamet, Amâ ve Arş'ı birleştirir. Yoksa Amâ, altında ve üstünde hava olan bilinen bulut mudur? İşte bu makam sahibine bütün bunların bilgisi verilmiştir.

Rabbin Arş'tan Yakın Göğe İnmesi

Bu makam sahibine bu türden ilahi ilimlerden er-Rahman ismiyle Rabbin yakın göğe inişinin bilgisi verilir. Acaba söz konusu iniş, Arştan mı, yoksa Amâ'dan mıdır? Çünkü Amâ, er-Rab isminden sorulduğunda zikredilmiştir. Hz. Peygamber'e şöyle sorulmuş: 'Âlemi yaratmazdan önce Rabbimiz neredeydi.' Şöyle cevap vermiştir: 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi'. Burada gizli zikredilen isim, 'Rabbimiz' idi. Başka bir hadiste ise 'Rabbimiz göğe iner' buyurmuştur. Bu durum, Rabbin yakın göğe bu Amâ'dan indiğini gösterir. Nitekim Arş üzerinde istiva etmesi de bu Amâ'dandır.

O halde Rabbin yakın göğe nispeti, Arş'a nispeti gibidir ve arada hiçbir fark yoktur. Rabbin yakın göğe inişinde Arş farklı olmadığı gibi Arş'a ve yakın göğe inişinde de Amâ farklı değildir. Hz. Peygamber, bu yakın göğe indiğinde Allah'ın şöyle söyleyeceğini bildirmiştir: 'Tövbekâr yok mu, tövbesini kabul edeyim? Bağışlanmak isteyen var mı, ona mağfiret edeyim. Bir şey isteyen var mı, ona vereyim. Dua eden var mı, ona karşılık vereyim.' Bütün bunlar Rabbin rahmet ve lutfu yönündendir. İşte bu, Arş üzerinde istiva eden er-Rahman isminin hakikatidir. Bu

nitelik, Rab ismiyle birlikte yakın göğe inmiştir. Şu halde söz konusu olan durum, isimlendirilenin bir olması yönünden, her ilahi ismin bütün ilahi isimlerin hükmünü içermesi hakkında daha önce belirttiğimiz husustur.

Bu makam sahibi, Rabbin göğe inişinden er-Rahman ismine mahsus şeyleri öğrenir. Nitekim Rab 'tövbekâr var mı, bağışlanmak isteyen var mı' buyurmuştu. Çünkü er-Rahman ismi, hiç kuşkusuz, bunu söylemeyi gerektirir. Bu bilgi, bu makam sahibinin bu inişten araçsız öğrendiği paydır. Ayrıca o, rabbin Amâ'dan göğe Rahman ismi vasıtasıyla indiğini bilir. Çünkü Rab, isminin bu makam sahibi üzerinde bir otoritesi yoktur. Çünkü otorite, belirttiğimiz gibi er-Rahman ismine aittir. Şu halde Rab veya başka bir isimden ancak Rahman ismi vasıtasıyla bir durum öğrenilebilir. Böylelikle, bu esnada er-Rahman'ın bildirmesiyle, Hakkın Amâ'dan göğe inişiyle neyi amaçladığını öğrenir. Onun bilgisi bu şekildedir.

Bu makam sahibinin er-Rahman ismi vasıtasıyla öğrendiklerinden biri de 'Beni, yerim ve göğüm sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı' anlamındaki kutsi hadisin bilgisidir. Burada ifade genişlik ve kullukta iyelik zamiriyle (benim kulum) gelmiştir. O halde müminin kalbi, Allah'tan ancak 'benim' ifadesinin verdiği kadarını almıştır. Bu ifade iki ilim içerir. Birincisi, Allah'ın mümin kuluna olan inayetinin bilgisidir. Kul o bilgiyi zatı ile er-Rahman isminden alır. Diğeri ise 'benim' zamiriyle tamlama sırrının bilgisidir. Kul, bu bilgiyi er-Rahman isminin ifade etmesiyle Allah'tan alır. Böylece genişliğin,

insanın üzerinde yaratılmış olduğu suret anlamına geldiğini öğrenir.

Adeta Allah şöyle der. ‘Benim bütün isimlerim, ancak insanın yaratılışında ortaya çıkmıştır.’ Allah şöyle buyurmuştur: ‘Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti.’⁷⁷ Yani, bütün varlıkların kendilerinden meydana geldiği ilahi isimleri öğretmiştir. Hâlbuki bu isimler meleklere verilmemiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: ‘Allah Âdem’i kendi suretine göre yaratmıştır.’ Gerçi bize göre buradaki zamir Âdem’e yönelik olarak yorumlanabilir. Böyle bir yorum, bazı akılcıların görüşünü reddetmeyi de içerir. Zamir Allah’a da dönebilir. Çünkü insan, bütün ilahi isimlerle ahlâklanır.

Böylece mümin kulun kalbinin ilahi surete göre yaratıldığı için bu genişliği kabul ettiğini öğrendin. Nitekim bir ayna, kendisine bakan kişinin suretini kabul eder. Aynadan başka cilasız ve duru olmayan cisimler o sureti kabul etmez. Bu özellik, şeffaf olduğu için göğe, parlak olmadığı için yere ait olmamıştır. Çünkü insanın yaratılışı felek hareketlerinden -ki onlar insanın babasıdır- ve o hareketi kabul eden unsurlardan -ki onlar insanın anasıdır- olsa bile insan Hak yönünden anne ve babalarında bulunmayan bir duruma sahiptir. Söz konusu özellik sayesinde Hakkın celalini sığdırabilmiştir. Bu özellik, babası -ki göktür- veya annesi -ki yerdir- veya her ikisi yönünden insana ait olsaydı, gök ve yer kendilerinden meydana gelen şeye (insana) göre Hakkı sığdırmada öncelikli olurdu. Allah şöyle buyurur: ‘Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu

*bilmez.*³⁷⁸ Burada cisimsel yaratılış değil, *mana* bakımından yaratılış kastedilir. O halde insana, gök ve yerin yoksun kaldığı bu genişliği kendisine veren bir özellik tahsis edilmiştir. Söz konusu genişlik, Allah'tan gelen başka bir durum yönünden insana verilmiştir ki, bu durum sayesinde insan gök ve yerden üstün olmuştur.

Âlemdeki her birey, (bir yönüyle başkasından üstün -bir yönüyle ise- daha alt derecede bulunur). Allah'ın dışındaki her şeyin özelliği olan yoksunluk ve eksikliğin gereğiyle, âlemdeki herkes kendisinden üstün olan kimse-den (bir yönüyle) üstündür. Çünkü insan bu genişlikle süslenip yer ve göğe karşı büyüklendiğinde şu ayet gelmiştir: 'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür'. Gök ve yer, bu ayetle insana karşı üstünlük taslayınca, 'Beni yerim ve göğüm sığdıramadı, kulumun kalbi sığdırdı' ifadesi gelmiştir. Böylece bu bilgi, o kuruntu ve övünmeyi her ikisinden gidermiş, hepsi rablerine muhtaç olmuş, övünmelerinden ve kendilerinden perdelenmişlerdir.

Allah şöyle buyurur: '*Fakat insanların çoğu bilmez.*' Bu ayet, bazı insanların bunu bildiğini gösterir. Aramızdan onu bilenler, kendisine ait olan ve kendisiyle özdeşleştiği er-Rahman ismiyle onu bilir: 'Haberdar olarak onu sor.' Allah yer ve göğe karşı üstün olmasını sağlayan bilgiyle övündüğünde insana merhamet etti. Buradan insan er-Rahman isminden ancak böbürlenme hastalığının ilacı olacak kadarı görüldüğünü anlar. Çünkü bu kulun yerden ve gökten üstün olmasını sağlayan söz konusu

özellik er-Rahman ismindendi, fakat onu bu kula bolca vermemişti.

İnsan şunu diyemez: Bu durum insanın âlemin bir sureti oluşuna yönelik bir suçlamadır. Bilakis insan, gerçekte toplayıcı bir surettir. Onda bir şekilde gökten, bir şekilde yerden ve -bütün yönlerden olmaksızın- bir şekilde her şeyden bir özellik bulunur. Çünkü insan, gerçekte yaratılmışlardan biridir. İnsan hakkında şöyle denilemez: İnsan göktür, yerdir ve Arş'tır. Bunun yerine şu denilebilir: İnsan, bir yönden göğe, şu yönden yere, şu yönden Arş'a, şu yönden ateş unsuruna, şu yönden hava unsuruna, suya toprağa ve âlemdaki her şeye benzer. Bu itibarla insan, bir nüsha olmuştur. Göğe *gök* denildiği gibi ona da *insan* denilmiştir.

Bu makam sahibinin bilgilerinden biri de Kuran'ın kur'an (toplayıcı) olarak değil, furkan (ayırıcı) olarak inmesidir. Bu insan onu toplayıcı olarak bilirse, bu bilgi, er-Rahman isminden değildir. Bu durumda er-Rahman ismi, içermiş olduğu başka bir ilahi isimden kuran'ı ona aktarmıştır. Kuran 'mübarek bir gecede -ki o gece kadir gecesidir- inmiştir.' Kuran, inişiyle şeylerin ölçü ve miktarlarını bildirmiş, onların karşısında kendi değerini tanıtmıştır. Nitekim Rab de gecenin son üçte birlik bölümünde yakın göğe iner.

O halde gece, Hak ve sıfatı için zamansal iniş mahallidir. Bu sıfat, kuran'dır (toplamak). Böylece Rabbin inişinde gecenin kalan üçte biri Hz. Muhammed'in ve bu insan türünün gaybı olmuştur. Gayb, *örtmek* demek olduğu gibi gece de *örtmek* demektir. Gecenin bu kalan

kısmı, *üçte bir* diye isimlendirilir. Çünkü bu insan, yaratılışı ezeli diyarda sürekli kalacaktır. İlk iki üçte bir ise diğer üçte bir veya gecenin diğer kısmıyla kaybolmuştur. Hak ise bu kısımda inmiştir, bu nedenle onun kalması zorunlu olmuştur.

O, kendisini asla sabahın takip etmeyeceği gecedir, bu nedenle gitmez. Fakat bir halden başka bir hale ve bir diyardan başka bir diyara intikal edebilir. Nitekim gece de güneşin önünde bir mekândan başka bir mekâna intikal eder. Gece, varlığı kaybolmasın diye güneşin önünden kaçır. Çünkü ışık, karanlıkla zıttır ve çelişir. Şu var ki ışığın otoritesi daha güçlüdür. Işık, karanlıktan kaçır, karanlık ise ışıktan kaçmaz. İntikal eden sadece nurdur. Böylece karanlık, ışığın varlığının bulunmadığı yerde ortaya çıkar. Hakkın nur (ışık) adıyla isimlendirildiğini, hâlbuki karanlık ile isimlendirilmediğini görmez misin? Çünkü ışık, varlık; karanlık, yokluktur. Karanlık, ışığa baskın gelemir, baskın olan ışıktır. Tıpkı bunun gibi yaratılmışlar da Hakka baskın gelemir: Galip olan, Haktır. Böylece Allah kendisini *en-Nur* diye isimlendirmiştir.

Gök gider: O, gecenin ilk üçte biridir. Yeryüzü de gider: O, gecenin ikinci üçte biridir. İnsan ise ahiret hayatında sonsuza dek ebedi olarak kalır: İnsan, gecenin kalan üçte biridir. İnsan bu iki *ebeveyn*den, başka bir anlatımla gök ve yerden doğan çocuktur. Böylece Kuran, gecenin son üçte birindeki *mübarek* gecede inmiştir. Dolayısıyla Kur'an, insan-ı kâmilidir. Böylece Kuran'da her hikmetli iş ayırt edilir. İnsan beka özelliğiyle de anne babasından

farklılaşır. ‘Güvenilir Ruh onu senin (Hz. Muhammed) kalbine indirmiştir.’⁷⁹ Burada kastedilen, Hz. Muhammed’dır.

Şâri’nin veled-i zina hakkında ne söylediğini görmez misin: Veled-i zina, üçlünün en kötüsüdür. Evlilikten doğan çocuk ise özellikle bu yönden, üçün en hayırlısıdır. Çünkü kendisinden çocuğun yaratıldığı kadın ve erkeğe ait su, dışarı çıkmak istemiştir. Bu su, çocuğun kendisinden oluştuğu sudur ve çocuk, üçüncü şeydir (ebeveyn ile birlikte). Su dışarı çıkmak isteyince, çıkmak için ebeveyni birleşmeye tahrik etmiştir. Bu tahrik, dinen hoşnut olunmayan tarzda ise (bu birleşme) *zina* diye isimlendirilir. Bu nedenle zina hakkında *üçün en kötüsü* denilmiştir. Yani o, kendilerine kötü isminin verilmesini sağlayan hareketin ismidir. Şâri, onu üç üçte bir yapmıştır. Anne-baba ilk iki üçte bir, çocuk ise üçüncü üçte birdir.

Allah geceyi de üç bölüme ayırmıştır: İlk iki üçte bir gitmiş -ki onlar gök ve yerdir-, diğer üçte bir kalmıştır; o da insandır. Rahman’ın sureti, onda zuhur etmiş, Kuran o bölümde inmiştir. Gök ve yer *gece* diye isimlendirilmiştir. Bunun nedeni, karanlığın o ikisinde özü gereği bulunmasıdır. Aydınlanma ise güneş ve benzeri gibi onlardan farklı olarak aydınlık cisimlerden meydana gelir. Güneş kaybolduğunda yer ve gök karanlıkta kalır.

İşte, ey kardeşim! Daha önce bilmediğin bir takım bilgileri öğrendin. Bunlar nefesler menzili ile özdeşleşmiş bu şahsın ilimleridir. Bu şahsın idrak ettiği her şey, koklama gücüyle kokulardan algılanır. Onlardan bir grupla İşbiliyye’de Mekke’de ve Beyt-i Makdis’te görüştük. Bu konuda şifahen değil, hal diliyle sohbet ettik. Görme

özelliğine sahip başka bir grupla ise gözle sohbet ettik. Soru soruyor ve cevap alıyordum, bana soru soruluyor ve sadece bakışla cevap veriyordum. Aramızda bilinen bir konuşma veya bakışla anlaşılan herhangi bir terim (jest ve mimik) yoktu. Fakat ona baktığımda benden öğrenmek istediği her şeyi anladığım gibi o da bana baktığında ondan öğrenmek istediğimiz her şeyi anlamıştı. Böylece onun bana bakması bir soru veya cevap olduğu gibi benim ona bakmam da bir soru veya cevap olmaktaydı. Böylelikle, konuşma olmaksızın aramızda pek çok bilgiler meydana gelmiştir.

Bu şahsın bilgisinin bir kısmı hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. Çünkü onun bilgileri, kuşatamayacağımız kadar çoktur. Zikrettiğimiz şeylerden herhangi bir şey öğrenmek isteyen kimse, ‘Amâ’da idi (fî Amâ)’ ile ‘Rahman Arş üzerinde istiva etti (ala)’⁸⁰ ifadeleri arasındaki farkı öğrenmelidir. İkinci ifadede Allah gökte (fî’s-sema), gecede (fî’l-leyl) ifadelerinde olduğu gibi fî (içinde) edatını kullanmamıştır.

Belirttiğimiz bütün bu meselelerde cemu’l-cem’ (birliğin birliği) makamı, cem’ (birliği) makamı, tefrika (ayrım) makamı, mertebelerin ayrışması makamının bilgisi sana açıklanmış olur.

‘Allah hakkı söyler doğru yola ulaştırır.’

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

NEFESLER MENZİLİNE ULAŞMIŞ ŞAHSIN BİLİNMESİ VE ÖLÜMÜNDEN SONRAKİ SIRLARI

*Kul o kişidir ki yaşarkenki hali
Bedenin ve (hayvanî) ruhun ölümünden sonraki halidir*

*Kul o kişidir ki, perde halindeki durumu
Yeryüzünün Güneşten (Yûhu'dan) aydınlanması gibi
aydınlıktır.*

*Ölüm halinin kendisine eşlik eden bir iddiası yoktur
Hayatın ise açıkça dile getirilen iddiası vardır*

*Bir grup hakkında; bir grup hakkında ise
Bu iddia ima ve işaretle bulunur.*

*Ona söylediğimizi anladıysan, onunla kalkarsın
Eksiklik ve tercihten münezzehtir bir ölçüt olarak*

*Hakikatlerinin tezkiye ettiği kimse olursun
Artık kötü söylemeye ve kınamaya yol yoktur*

*Dediğimizi anlamazsan, sorgu diyarına
Ferahlamamış bir gönülle gelmiş olursun*

İman ve Keşif

Allah sana Ruhu'l-kuds ile yardım etsin! Nefesler menziline ulaşmış bu şahsın kim olduğunu bilmelisin. Onun ölümden sonraki hali, diğer ölümlerin hallerinden farklıdır. Öncelikle, geçen bölümde ortaya koyduğumuz şekilde Allah ehlinin Allah'tan ilimleri aldıkları kaynakları zikredeceğiz, onların sonuçlarını ve bu kaynakların zatlarındaki etkilerini belirteceğiz. Şöyle deriz:

Kardeşim! Bilmelisin ki, Keşiften alınmış Allah ehlinin bilgisi, imanın formunda eşittir. Allah ehlinin keşfi, imanın bütün kabullerine dayanır. Çünkü iman, bütünüyle doğrudur ve onu bildiren Hz. Peygamber, iman edilecek şeyleri doğru bir keşiften bildirmiştir. Allah'ı bilenlerin zatları ise Allah'a dair bilgiyi kendisinden aldıkları şeyin -o şey her ne olursa olsun- niteliğine sahiptir.

Bilmelisin ki, Sıfatlar, iki türdür: Nefsi sıfatlar, manevi sıfatlar. Manevi sıfatlar, niteliği oldukları zattan kaldırıldıklarında onlarla nitelenmiş zatın ortadan kalkmadığı sıfatlardır. Nefsi sıfatlar ise kaldırıldıklarında onlarla nitelenen zatın da ortadan kalktığı ve ne dış varlıkta ne de akılda varlığının kalmadığı niteliklerdir. Bir şeyin, zatına ilave bir şey olmayan nefsi sıfatlarından her biri, sıfatların birbirlerinden ayrışmasını sağlayan bir anlama sahiptir. Çünkü nitelenenin zatı, iki veya daha fazla nefsi sıfattan (nitelik) meydana gelmiş olabilir. O halde nefsi sıfatlar, zatî tanımlardır.

Burada kapalı bir kapı vardır. O kapıyı açsaydık, akılları gideren ve bilinene güveni yok edecek şeyler ortaya

çıkardı. Belki de bu konuda iş, İlk Sebebin bizzat mümkünlerin özelliklerinden biri olmasına döner. Sebebi şartlının varlığında şart sayıp, şartı ortadan kaldırdığında hiç kuşkusuz, şartlı da ortadan kalktığı halde bunun tersi gerekmez. Bu durum sürekli ve tersi doğru değildir. Biz bu meseleyi, anahtarını bulup açacak kimse için kapalı bıraktık.

Durum, bize ve her akıllıya göre böyle olunca, sıfatların kendi başlarına var olmayan anlamlar olduğunu öğrenmişsin. Onlar, ancak nitelenenin varlığında ortaya çıkar. Nefsî sıfatlar da bir takım manalardır. Onlar, nitelenenin aynıdır. Manalar ise kendi başlarına var olamaz. Nefsi sıfatlar, nitelenenin aynı nasıl olabilir ki? Böylece bir şey, kendisiyle nitelenip hakikati gereği kendi başına bilfiil var olamayan bir şeyden kendi başına bilfiil var olan haline gelirdi. Çünkü nitelenen her şey, kendi nefsi sıfatlarının toplamıdır. Sıfatlar ise kendi başlarına var olamaz. Öyleyse, burada onları birleştiren ve ortaya çıkaran bir zat vardır.

Böylece düşünceleri yönünden akıl sahiplerinin bilgisinin neye vardığını öğrenmen için çok önemli bir meseleye dikkatini çektim. Düşünce doğru bilgiyi vermediği gibi düşünceleri yönünden akıl sahiplerinin de onu ortaya koyamadıkları belli olmuştur. Doğru bilgi, Allah'ın bilesinin kalbine attığı şeydir. Başka bir ifadeyle o, melek, peygamber, veli, mümin gibi Allah'ın dilediği kullarına tahsis ettiği ilahi bir nurdur. Keşfi olmayanın bilgisi de yoktur.

Bu nedenle peygamberler ve ilahi bildirim, akılların imkansız saydığı şeyleri getirmiştir. Akıllar, o bilgileri

kabul edebilmek için bazı meselelerde tevile, hiçbir şekilde tevili kabul etmeyen konularda ise teslime ve acizliği itirafa mecbur kalmıştır. Bu gibi ifadelerde söylenebilecek nihai şey şudur: Bu ayetin bizim akıllarımızın ulaşamadığı, sadece Allah'ın bildiği bir yorumu vardır. Bütün bu teviller, bir bilgi değil, peygamberliğin getirmiş olduğu herhangi bir şeyi reddetmesin diye nefsi ısındırma faaliyetinden ibarettir. İşte, akıllı müminin hali budur. Mümin olmayan ise bunlardan hiç birini kabul etmez.

Kuşkusuz akılların imkansız saydığı pek çok haber gelmiştir. Onların bir kısmı, yüce mertebe, bir kısmı ise hakikatler ve zatların değişmesi hakkındadır. Bu bağlamda Allah'ın Kitabında ve peygamberinin dilinde kendisini nitelediği iman edilmesi gerekli ve zâhiri anlamıyla aklın kabul edemeyip uzak bir tevile tevile ederse kabul edebileceği meseleler vardır. Bu durumda kişi, habere değil, kendi teviline inanmış demektir. Bu tevili yapan mümin için ise peygamberde olduğu gibi ilahi bir keşif gerçekleşmemiştir ki, Hakkın bu haberde neyi kastettiğini anlayabilsin. Bu meyanda Allah kendisini zaman ve mekân içinde bulunmakla nitelemiş, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün peygamberler de O'nu böyle nitelemişlerdir. Onların hepsi, bu konuda tek bir dile sahiptir. Çünkü bütün peygamberler, tek il'den (ilahi kat, mertebe) konuşur.

(Metafizik bahiste akli esas alan) Düşünce sahibi akılcıların Allah hakkındaki görüşleri, düşünceleri ölçüsünde farklılaşmıştır. İmandan soyut olarak akılla ibadet edilen Allah adeta bu aklın düşüncesinin vermiş olduğu hükme

göre ortaya konulmuş bir Allah hatta tam da odur. Böylece her akıl sahibine göre onun hakikati farklılaşmış, akıllar karşı karşıya gelmiş, akılcı her bir grup diğerini Allah'ı bilmemekle suçlamıştır. Akılcılar tevil yapan Müslüman akılcılardan olduklarında ise bu kez her grup, diğerini tekfir etmiştir.

Hız. Âdem'den Hız. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerde ise Allah'a nispet ettikleri niteliklerde herhangi bir görüş ayrılığı aktarılmamıştır. Bilakis onların hepsi, bu konuda tek dile sahiptir. Bütün Peygamberlerin getirmiş olduğu kitaplar, Allah hakkında aynı dille konuşur. Onlardan iki kişi bile herhangi bir görüş ayrılığına düşmemiş, aralarındaki uzun zamana ve bir araya gelmeye rağmen, birbirlerini tasdik etmişlerdir. Akıl sahipleri ise aralarındaki bölünmeler nedeniyle, hiçbir zaman bir uzlaşmaya varamamışlardır.

Peygamberlere basiret üzere inanan mümin ve Müslümanlar, nefislerini teville daldırmadan, onların getirdiği şeyleri kabul eden kimseler iki kısma ayrılır: Birincisi, iman etmiş ve teslim olmuş bir adamdır. Tevil edilebilecek konulardaki bilgiyi, ölünceye kadar Allah'a havale etmiştir. İkinci kısım ise hükümlerin ayrıntılarından bildikleriyle amel edip peygamber ve kitapların getirmiş olduğu her şeye inanmış bir adamdır. Allah onun basiretini açmış, peygamberi, resulü ve ihsanına mazhar olanlara yaptığı gibi onu işinde basiret sahibi yapmıştır. Bu insan (teorik konulara dalmadan hükümleri ve ibadetleri uygulayan kimse) keşfetmiş, görmüş ve basiret üzere Allah'a dua etmiştir. Nitekim Allah peygamberi hakkında

şöyle bildirmişti: ‘Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah’a çağırıyoruz.’⁸¹ İşte onlar, peygamber veya nebi olmasalar bile Allah’ı bilen ariflerdir. Onlar, Rablerini ve O’nun katından gelen şeyleri bilmede açık bir delil üzeredirler.

Gelmek, gitmek, şeylere tecelli etmek, sınırlar, perdeler, yüz, göz, gözler, iki el, razı olmak, kerih görmek, kızmak, sevinmek, neşelenmek vb. gibi Kitap ve Sünnette geçen sahih rivayetlerde Allah kendisini yaratılmışların nitelikleriyle nitelemiştir. Tevil etmeden onlara inananın ve inancının dayattığı bir teville kabul eden mümin akılcıların kabul ettiği bu gibi haberler sayılamayacak kadar çoktur.

Burada müminin mertebesinin ne kadar yüce, keşif ehlinin mertebesinin ne kadar büyük olduğuna dikkat ediniz! Ben, iman ve keşif ehlini kendilerine tahsis edilmiş ilahi ilimde peygamber ve nebilere kattım. Çünkü âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, para veya mal miras bırakmaz, onlar, bilgiyi miras bırakır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: ‘Biz peygamberler topluluğu, miras bırakmayız. Bizim miras bıraktığımız şey, sadakadır.’ Bu dünyalık herhangi bir şeye sahip olan kimse, onu Allah’a yakın gördüğü kimselere sadaka vermelidir. Çünkü Allah’a yakınlık, gerçek nesep bağıdır. Veya dünyalık karşısında zahit davranır ve insan, peygamberlere katılmak isterse, miras olarak geride herhangi bir şey bırakmaz, kimseyi vâris yapmaz. Bu makamdan bize çok büyük nasip vermiş, Allah’a hamd olsun!

İşte bu, Allah'ın nitelikleri hakkında O'ndan gelen şeylerin bir kısmıdır.

Hakikatlerin değişmesine (kalbu'l-hakâik) gelince, akıl sahipleri, böyle bir şeyin olamayacağı hususunda görüş birliği içindedir. Salt fikir ve teorik akıl gücü yönünden (gerçeği anlamada) eksik olan aklın delili, -ki iman ve (peygamberin bildirdiği) haberleri kabul etmesi yönünden eksik değildir, çünkü peygamberden ve Allah ehlin-den daha akıllı kimse yoktur- hakikatlerin kendiliklerinde değişmeyeceğine delalet eder. Nitelik ve arazlar, bunları varolan varlıklar sayan görüşe göre kendi başlarınca var olamaz ve onlara kendi başına var olan veya kendi başına var olmasa bile kendi başına var olan bir şeyde bulunan bir mahal gerekir ki, bu zorunludur. Birincinin örneği, söz gelişi, siyah veya herhangi bir renktir. Çünkü siyah, kendisinde bilfiil bulunan siyahlık nedeniyle, 'siyah' denilen bir mahalde bulunabilir. İkincinin örneği ise söz gelişi, 'aşırı siyahlık'tır. Bu durumda siyah, aşırıdır. Çünkü aşırılık, onun niteliğidir. İşte bu, 'kendi başına var olmayan, fakat kendi başına bilfiil var olanda bulunan' dememin anlamıdır.

Bu mesele, akılcılar arasında görüş ayrılığı bulunan meseledir. Acaba, bir anlam bir anlam ile var olabilir mi? Bazı bilginler, bunu kabul etmiş, bazı kimseler ise böyle bir şeyin olabileceğini reddetmiştir. Bütün amellerin araz olup yok olacakları, bakî kalamayacakları, ortadan kalktıktan sonra mevcut bir hakikatlerinin olmadığı, yer değiştirme özelliğiyle nitelenmedikleri, bazı akılcılara göre ölümün ölüde gerçekleşen bir araz veya birleştikten

sonra *ayrışma* nispeti olduğu sabittir. Bazı akılcıların görüşüne göre bütün *varolanlar* böyledir. Bu ise delilin gerektirdiği ve her durumda doğru bir görüştür. Çünkü ölüm, kendi başına bilfiil var olamaz.

Amellerin bir takım araz veya nispetler olduğunda görüş birliğine varmamıza rağmen nebevi haberler, bütün bunlarla çelişen hükümler getirmiştir. Bu meyanda doğru sözlü, sahih bilgi ve sarıh keşif sahibi Şâri' şöyle demiştir: 'Ölüm, kıyamet günü sevimli bir koç biçiminde getirilir. Herkes onu tanır ve hiç kimse ondan çekinmez. Bu koç, cennet ile cehennem arasında kurban edilir.' Bir rivayete göre onu yatırıp elindeki bıçakla insanların gözleri önünde onu kesecek kimse Yahya'dır. Başka bir rivayette ise şöyle bildirilir. 'İnsanın ameli kendisiyle beraber iyi veya kötü biçimde kabrine girer. Sahibi ona kim olduğunu sorar, o da cevap verir: 'Ben senin amelinim.' Bu meydana zekât vermeyen kimseye malı korkunç bir şey olarak gelir. Bu gibi ifadeler, şeriatta sayılamayacak kadar çoktur.

Müminler, bütün bunlara *tevil* etmeden inanır. İman ehli olan akılcılar ise şunu iddia eder: 'Bu rivayetleri *zâhiri*ne göre kabul etmek, akıl bakımından imkansızdır ve mutlaka bir *tevil*i vardır.' Böylece teşbih anlamı taşıyan rivayeti, akıllarının bu konudaki verisine göre *tevil* ederler. İmanlı akılcılar ise *tevil*in ardından şöyle der: 'En iyisini bilen Allah'tır.' Başka bir ifadeyle, söz konusu rivayet hakkında ulaştığı bu özel *tevil*in Allah'ın kastettiği anlam olup olmadığını en iyi bilen Allah'tır. Bu gibi rivayetlerin *zâhiri* anlamıyla yorumlanması, söz konusu akılcılara göre

bütün olarak imkansızdır. İman ise özellikle Şâri'nin o konudaki lafzıyla ilgilidir.

İşte akılcıların inancı budur.

Ele aldığımız konuyla ilgili olmaları dolayısıyla bu meseleleri ve insanların bu konulardaki mertebelerini açıkladıktan sonra bilmelisin ki, Sadece Allah'ın bir lütuf olarak var ettiği zatlar vardır. Bu zatlar, kendi başlarına bilfiil vardır. Onların nitelendiği her şey, nitelik yönünden, kendileriyle Allah arasındaki nispet ve izafetlerdir. Yaratan var ettiğinde şöyle denilir: O yaratmaya (var etmeye) *Kadirdir*. Kadir olmasaydı var edemezdi. Allah mümkünü kendisinde bulunabilecek özelliklerden herhangi biriyle var ettiğinde ise O'na *İrade eden* denilir. Çünkü Allah irade eden olmasaydı, mümkünü başka bir özelliği bırakıp o özelliği tahsis etmezdi. Bütün bunların nedeni, mümkünün hakikatinin Allah'a (kendisi hakkında verdiği bilgidir). O halde mümkünler bu nispetleri vermiştir.

İnce düşünce, ilahi görüş ve Rahmanî keşif sahibiy-sen, bunu anla!

Bundan önceki bölümde ilimlerin farklı yollardan geldiğini ortaya koymuştuk. Bunlar duymak, görmek, koklamak, dokunmak, tatmak, zorunlu kabulleri yönünden -ki o başka bir güç olmaksızın kendi başına idrak ettiği şeylerdir- ve sahih düşüncesi yönünden akıldır. Bu ikinci yönde akıl, duyuların yollarına veya zorunlu ve bedihî öncüllere dayanır. İşte 'bilgi' denilen şey budur.

Bilgilerin kendisinden meydana geldiği arızî durumlar da bu esaslara dayanır, onlardan ayrılmaz. Onlar, arazlar diye isimlendirilmiştir. Çünkü âdette, renkleri dokunma gücü değil, göz algılar. Kör, dokunma duyusuyla renkleri algıladığında -ki bunu gördük-, dokunma duyusunun hakikatinin âdette algılaması mümkün olmayan şey ilişmiştir. Âdette algılaması söz konusu olmayan şeyler, kendisine iliştiğinde diğer güçler için de aynı durum söz konusudur. Onlar hakkında da 'kendisine ilişti' denilir.

Kuşkusuz Allah bunu ilahi iktidarın nüfuz edemediği herhangi bir hakikat bulunmadığına -ki bazı akılcılar aksini zanneder- dikkatimizi çekmek için yaptı. Her hakikat, Allah'ın kendisini o surette yaratmış olması nedeniyle o surettedir ve idraki kendisine bağlı şeyi -söz gelimi göz olması bakımından göz ve benzeri bir güç- Allah'ın hükümüyle, hatta onu öyle kabul etmemiz nedeniyle algılamıştır. İnsan, Allah dilerse, bütün ilimleri bu hakikatlerden tek bir hakikatle algılayabilir. Bu nedenle şöyle dedik: 'Âdette idraki kendisine bağlı olmayan şey ona ilişmiştir.' Böylece bu güçlere ilişkin şeylerden birinin de 'O'nun benzeri gibi yoktur' diye bildirileni bilmek ve görmek olduğunu kesin olarak anladık. Bununla beraber idrak güçleri, ancak benzeri olan şeyleri idrak edebilir.

Allah gözden başka herhangi bir gücün kendisini idrak edebilmesini reddetmedi. Göz hakkında ise 'O'nu gözler idrak edemez'⁸² buyurmuş, dinen bunu imkansız kılmıştır. Allah kulak, akıl veya insanın kendisiyle nitelendiği başka bir gücün O'nu idrak edemeyeceğini söylemediği gibi gözden başka güçler O'nu idrak eder de dememiş, işi

belirsiz bırakmıştır. Bu güçlere ilişen arazları uyarı bağlamında ortaya çıkarmıştır. Belki de onu, 'benzeri gibi olmayan' görmemiz için ortaya koydu. Tıpkı ilk görüleni gördüğümüzde ilk duyulanı duyduğumuzda ilk koklananı kokladığımızda ilk tadılanı tattığımızda ilk dokunulana dokunduğumuzda ve ilk aklediliri aklettiğimizde (içine düştüğümüz belirsiz durum gibi). Söz konusu şeylerin gerçekte benzerleri olsa bile bizde (o esnada) örnekleri bulunmaz.

Fakat ilk idrak edişte, Hakkın benzeri olmasını reddetmede bir sır vardır. Kuşkusuz idrak sahibi, kendi nezdinde benzeri bulunup ona kıyas yapamadığı bir şeyi idrak etmiştir. Bu idrak edilen şeyin özü gereği benzer kabul edip etmemesi ise -derin kavrayış sahibi isen- idrak edilir olmasına ilave ve idrak edilmesinde gerek duyulmayan başka bir yargıdır.

Hatta şöyle deriz: İlahi genişlik, mevcut hakikatlerde bir benzerin olmayışını ve benzerliğin mevhum-akledilir bir durum olmasını gerektirir. Çünkü hakikatlerde benzerlik geçerli olsaydı, bir şey *benzeri* denilen şeyden farklılaşamazdı. Binaenaleyh bir şeyin başka bir şeyden farklılaşmasını sağlayan özellik, o şeyin ta kendisi iken başka bir şeyden ayrılmadığı özellikteyse, o kişi tek bir şey sayılır.

Şöyle iddia edebilirsin: 'Onu dağınık ve ayrık gördük. Tanım ve hakikatte onun benzeri olmakla beraber şu bundan ayrılır.' Bu kişiye, 'yanılıyorsun' denilir. Çünkü ayrımın gerçekleşmesini sağlayan şey, *hakikat* diye ifade edilen *bu* şeydir. Ayrıma yol açmayan şey ise *benzer*

olduğunu sandığıdır. Bu mesele, bu konunun en kapalı hususlarından biridir.

Bir yandan ortada benzer olmadığı gibi başka bir açıdan benzerlerin inkârı da mümkün değildir. Fakat söz konusu benzerler, sadece tanım bakımından benzer olan şeylerdir. Bu nedenle benzerlik, dışta bulunmayan akledilir-toplayıcı (tümel) hakikat yönünden kullanılabilecek bir ifadedir. Başka bir ifadeyle benzerler akledilirdir, mevcut değildir. Söz gelimi insana hiç kuşkusuz ‘düşünen canlı’ deriz. Zeyd’in suret bakımından Ömer’le aynı olmadığını, insan oluşu yönünden ise aynı olup ondan başka olmadığını söyleriz. Bu ikisi insan olmada birbirlerinden başka değillerse, biri diğèrinin benzeri değil, bilakis ta kendisidir. Çünkü insanlık hakikati, bölünmez. Söz konusu hakikat, parçalarıyla değil, bizzat her insanda bulunur. Binaenaleyh onun asla benzeri yoktur. Bütün hakikatler de böyledir.

Böylece benzerin kendisinden başkası sayıldığında benzerlik geçerli değildir. Zeyd, insanlık yönünden Ömer’in benzeri değil, onun kendisidir, hâlbuki şèklen Ömer’in benzeri değildir. Çünkü aralarındaki ayrım açıktır. Ayrım olmasaydı Zeyd, Ömer’le karışır ve şeyleri bilmek de mümkün olmazdı. Şu halde herhangi bir insan, idrak ettiğı herhangi bir şeyi ancak ‘benzeri yoktur’⁸³ tarzında idrak edebilir.

Varlığımızda kendisine dayandığımız aslımız, yani Allah bir benzeri olmayandır. Dolayısıyla O’ndan meydana gelen şey de benzersiz meydana gelebilir. Allah sıfatının gerektirmediğı bir şeyi nasıl yaratır ki? Allah’ın hakikati

benzer kabul etmez, dolayısıyla âlemdaki her cevherin benzer kabul etmemesi gerekir. Çünkü İlah'ta benzer kabul edecek bir hakikat yoktur. Benzer kabul etmek âlemden gerçekleşmiş olsaydı, âlem varlığında bu yönden ilahi hakikatten başkasına dayanmış olurdu. Hâlbuki Allah'tan başka bir yaratıcı yoktur ve O'nun hiçbir benzeri yoktur. Binaenaleyh varlıkta benzeri olan hiçbir şey yoktur. Bilakis her şey, zatında bulunduğu hakikatiyle yekdiğerinden ayırdır. İşte, keşfin ve gerçek ilahi bilginin verdiği hüküm budur.

Şeyler hakkında 'benzer' deyimini kullandığımda bu ifadeyi örfte geçtiği tarzda kullandığımı bilmelisin. Nitekim Allah da '*Sizin benzeriniz olan ümmetler*'⁸⁴ demiştir. Başka bir ifadeyle, nasıl ki Allah size ümmet adını vermiştir, aynı şekilde her canlıya ve kanatlarıyla uçan kuşlara da 'ümmet' adını vermiştir (benzetme yapmıştır). Her ümmet ve varlıkta Hakkın dışındaki her hakikat bir var edene muhtaç olduğu için bu nispet nedeniyle her biri hakkında şöyle deriz: Her şey, Allah'a muhtaç olmada yekdiğerinin benzeridir. Böylelikle Allah'ın 'benzeri olmadığı (leyse ke-mislihî şey)' kesin olarak sahih olmuştur. Burada *Kef* ('gibi' anlamında benzetme edatı) harfi, anlama etki etmeyen bir harf sayılabileceği gibi benzetme edatı da sayılabilir. Çünkü daha önce ifade ettiğimiz gibi yaratılmış her şeyin benzer kabul etmeyeceğini öğrendiğine göre Hak bu niteliğe öncelikli olarak sahiptir. O halde Kuran'da ve başka yerlerde geçen benzerlik, şeylerin zatlarını yaratan Allah'a muhtaç olmadaki benzerliktir.

Sonra konuya dönüp deriz ki: Allah ehlinde her birinin şeyler hakkındaki bilgisi ya Allah tarafından bütün güçlerine verilmiş veya daha önce belirttiğimiz gibi belirli bir gücüne dayandırılmıştır. Söz gelimi bu güç, koklama gücü olabilir. Bu durumda bilginin sahibi, nefesler ilminin sahibidir; veya bakma gücünde olabilir, bu kişiye ise nazar sahibi denilir; veya vurma gücünde olabilir. Bu vurma, özel bir dokunma gücüdür. Hz. Peygamber bu ifadeyle (Rahman'ın) *parmakların serinliğini* duymayı ifade etti. Bu insan hangi gücüyle bilgiyi almışsa ona nispet edilir ve o kişiye 'falanca kuvvet sahibi' denilir.

Bu bölümde sıfatın, başka bir ifadeyle nefsî sıfatın kendisiyle nitelenenin aynı olduğunu belirtmiştik. Kendi başına bilfiil var olamayan mana kendi başına var olan bir surete döndüğü gibi âlemden ibaret olan suret de bir manaya döner. Çünkü âlem, bu anlam ile özdeşleşmiş ve bu anlamların birleşmesi gibi onunla birleşmiştir. Onların birleşiminden ise cisim, insan, at ve bitki denilen kendi başına var olan zat meydana gelmiştir. Anla!

Böylece zevk ilminin sahibi *zevk*, koku ilminin sahibi ise *koku* haline gelmiştir. Bunun anlamı, zevk sahibi ise zevkin veya koku sahibiyse kokunun kendisinde yaptığı şeyi o kişinin başkasında yaptığıdır. Binaenaleyh bu durumda insan, hükümde anlamına katılmış ve kendiliğinde idrak edenin sayesinde şeyleri idrak ettiği bir anlam haline gelmiştir. Nitekim insan aynaya baktığında o esnada sadece aynayla görebileceği şeyleri idrak eder.

Şeyh Ebû Medyen'in küçük-esmer bir çocuğu vardı. Ebû Medyen *nazar* sahibiydi. Yedi yaşındaki bu çocuk

bakar ve şöyle derdi: ‘Şu şu özellikteki bir yerde denizde gemiler görüyorum. Bu gemiler denizde şöyle şöyle gidiyor.’ Günler sonra o gemiler çocuğun yaşadığı şehre geldiğinde işin çocuğun söylediği gibi olduğu anlaşıldı. Çocuğa, ‘neyle görüyorsun?’ diye sorulmuş, o da ‘gözümle’ diye cevap vermiş. Sonra şöyle demiştir: ‘Hayır, kalbimle görüyorum.’ Sonra şöyle demiştir: ‘Hayır, onu babam vasıtasıyla görüyorum. Babam burada bulunduğu anda ve ona baktığımda size bildirdiğim şeyi görüyorum. Babamı görmediğimde ise böyle bir şey görmüyorum.’

Sahih kutsi bir hadiste, Allah’ın nafil ibadetlerle kendisine yaklaşmasıyla sevdiği kul hakkında şöyle buyurduğu bildirilmiştir: ‘Onu sevdiğimde kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olurum. Böylece Allah vasıtasıyla duyar, görür, konuşur, tutar ve yürür.’ İşte bu, ‘muhakkik, özdeşleştiği anlamın suretine döner’ değişimin anlamıdır. İnsanın aynaya gözüyle bakması gibi Şeyh Ebû Medyen’in oğlu babası vasıtasıyla bakıyordu. Bunu anla! Bu güçlerin sahiplerinden her birinin yolu böyledir. Bir kişi, bazen bunların hepsini kendinde birleştirebilir: Söz konusu kimse, bu sayede her gücüyle duyar, her gücüyle görür ve her gücüyle koklar. Böyle bir insan, topluluğun en yetkinidir.

Nefesler Menziline Muhakkik

Bu makamdakilerin ölümden sonraki halleri ise dünyada belirli bir işten veya bir takım işlerden soyutlanabildikleri ölçüdedir. Onlar, ahirette dünyada oldukları gibi

olacaklardır. Dünyada sırf kul olan kimse, ahirette sırf sahip olacağı gibi dünyada tasarruf eden kimse, tasarrufun konusu kendisine ait organlar olsa bile dünyada tasarruf ettiği ölçüde ahiretteki sahipliğinden yoksun kalacaktır. Tasarruf ederken adil davransa ve tasarrufunu sadece Allah'ın emrettiği işlerde kullansa bile kendisine ulaşan bir gaflet nedeniyle tasarruf ettiği organın sahibi olduğunu düşünür. Kuşkusuz bunun vebali kendisine döner ve ona etki eder.

Şu halde dünya hayatında Hakkın ve hakikatin mertebesinde horluğun zirvesine ulaşan kimseden ahirette daha aziz olmadığı gibi dünyada izzet-i nefsin zirvesine ulaşandan ahirette daha zelil kimse olmayacaktır. Burada dünyadaki izzetiyle söz gelimi hükümdar olmayı değil, nefsindeki özelliğinin izzet olmasını kastediyorum. Zillet de böyledir. İnsan hükümdar veya başka bir şey olabilir. Şu halde biz, Hakkın kulu hangi makama ve hangi hale yerleştirdiğine bakmıyoruz. Burada dikkate alınan şey, insanın içindeki halidir.

Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, bir kitabında salihlerden bir adamı defneden bir insanın hikâyesini anlatır. Adam onu kabre koyduğunda kefeni üzerinden soymuş ve bedenini toprağa yatırmış. Bunun üzerine ölü gözlerini açmış ve şöyle demiş: 'Be adam! Beni aziz kılanın önünde beni zelil mi edersin?' Bunun üzerine şaşmış kalmış ve kabirden çıkmış.

Ben de böyle bir olayı arkadaşım Abdullah el-Habeşî'nin defnedilişinde gördüm. Onu yıkayan adam

bunu görmüş ve yıkamaktan korkmuş. Arkadaşım yıkarken gözlerini açmış ve adama ‘yık!’ demişti.

Onların ölümünden sonraki hallerinden biri de her şeyin (Hakkı) tespih etmesini sağlayacak şekilde canlı olmalarıdır. İbadet esnasında ibadet ettiği yere karşı himmeti olan kimse ölüp ardından biri ibadet ettiği yere girip orada onu imar eden sahibinin layık olmadığı bir iş yaptığında kendisinde bir belirti ortaya çıkar. Bu durum, Ebû Yezid el-Bestami’den aktarılan bir hikâyede bildirilmiştir. Onun ‘iyilerin evi’ diye adlandırılan ibadet ettiği bir mekânı vardı. Ebû Yezid öldükten sonra ev korunmuş ve hürmet edilen bir yer olarak kalmış, orada sadece mescide yaraşır şeyler yapılmıştır. Tesadüfen bir adam gelmiş ve o evde gecelemiş. Rivayete göre adam cenabetti. Adamın elbisesi, ortada görünür bir ateş olmaksızın tutuşmuş, bunun üzerine evden kaçmış. Kuşkusuz öyle bir eve girip oraya yaraşmayan iş yapan herkes böyle bir ‘belirti’ görür.

Böyle bir şahsın etkisi ölümünden sonra devam eder ve hayatında yaptığı şeyi ölümünden sonra da yapmayı sürdürür. Namaza düşkün olan bir adam şöyle demiş: ‘Rabbim! Bir kimseye kabrinde namaz izni vermişsen, bana da bu izni ver.’ Ardından, adamın kabrinde namaz kıldığı görülmüş. Hz. Peygamber, İsrâ gecesi Hz. Musa’nın kabrine uğramış, onu kabrinde namaz kılarken görmüş. Sonra onunla birlikte göğe yükseltilmiş. Hz. Peygamber İsrâ mucizesini ve onda gerçekleşen peygamberlerle konuşmasını aktarmıştır. Hz. Peygamber, kabrinde namaz kılarken Hz. Musa’yı altıncı kat gökte görmüştür.

Bu şahsın ölümünden sonraki hallerinden biri de bu gibi işlerdir. Onun için ölümüyle yaşaması arasında fark yoktur. Çünkü dünyadaki hayatında ölü, hali de ölüm idi. Böylece Allah uygun bir karşılık olarak ölümünden sonra onun halini, yaşayan birinin hali gibi yapmıştır.

Bu makam sahibinin ölümdeki özelliklerinden biri de ölüyken bir insan yüzüne baktığında onun diri; damarlarına baktığında ise ölü olduğunu söylemesidir. Böylece ona bakan kişi şaşırır. Çünkü Allah canlıyken ve ölüyken onun adına hayatı ve ölümü birleştirmiştir.

Ben bu olayı babamda gözlemledim. Neredeyse, onu defnederken kuşkuya kapıldık. Bunun nedeni, onun yüzündeki canlılık ile nabzının durmuş, nefesinin kesilmiş olması gibi canlılık ve ölüm özellikleriydi. Babam ölmeden on beş gün önce bana Çarşamba günü öleceğini bildirmişti. Gerçekten de dediği gibi oldu. Ölüm günü geldiğinde şiddetli bir hastalık içindeyken hiçbir yere dayanmadan doğruldu ve bana şöyle dedi: ‘Evladım! Bugün seyahat ve kavuşma gerçekleşecek.’ Ben de şöyle dedim: ‘Allah senin bu yolculuğuna selamet yazsın ve kavuşmanı mübarek kulsın!’ Bunun üzerine sevindi ve bana şöyle dedi: ‘Allah sana hayırlar versin. Senden duyup benim bilmediğim, bazen bir kısmını inkâr ettiğim her ne varsa, şimdi hepsini görüyorum.’

Sonra alnına beyaz bir nur vurdu. Bu nur, bedeninin ışığından oldukça farklıydı. Onun inci (gibi) bir ışığı vardı. Babam ışığın farkına vardı. Sonra bu parlaklık, bütün bedenini kuşatıncaya kadar çehresine yayıldı. Ben de onu öpüp vedalaştım ve yanından çıktım. Ona şöyle

dedim: ‘Haberin bana gelinceye kadar büyük camiye gidiyorum.’ Babam da şöyle dedi: ‘Hiç kimseyi yanıma sokma.’

Ailesi ve kızları toplandı. Öğlen vakti geldiğinde ölüm haberi bana geldi ve hemen yanına gittim. Bu esnada babamı, kendisine bakanın kuşkuya kapılacağı bir şekilde ölümle hayat arasında gördüm. Böylece onu defnettik.

Babamın büyük bir müşahede mertebesi vardı. Rahmetini dilediklerine tahsis eden Rabbim münezzehdir!

Bu makam sahibinin yaşaması ve ölümü birdir. Bu bölümde ortaya koyduğumuz her bilgi, bu makam sahibinin bilgisidir. Başka bir ifadeyle o, nefesler ilmidir. Söylediklerimizi bunun için söyledik. ‘Allah doğru söyler ve doğru yola ulaştırır.’

İSEVÎLERİN BİLİNMESİ

Onların Kutupları ve Esasları

*Hakikatine hayat veren ve de
Perde hastalıklarından şifa bulan kişi,
İşte o, İsa'dır. Bize göre ona bulaşmaz,
Herhangi bir kuşku.*

*Onun yaratılışı vermiştir
Bütün mertebelerden daha yüksek bir mertebe
Senin bildiğin kutsiyet özellikleriyle
Onları açık vahiyde ve kitaplardan öğrenirsin
Sonraki nesiller içinde ona ulaşan olmadı
Nitelik bakımından vârisi olanlardan başka
Onun himmeti oluşturma sirayet etti
Acemlerde ve Arap olanlarda
Onun niteliğiyle nefisleri hayat buldu
Kuşkuların ortadan kalkması da ona bağlıdır*

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Hz. Muhammed'in şeriatı, önceki bütün şeriatları içermiş, önceki şeri-

atların sadece Muhammedî şeriatın onayladığı hükümleri bu dünyada sabit kalmıştır. Biz de onları getiren peygamber kendi vaktinde o hükümleri ortaya koyduğu için değil, Hz. Muhammed'in onları onaylaması yönünden söz konusu hükümlerle ibadet ettik. Bu nedenle Hz. Peygamber'e bütün hakikatleri toplama özelliği verilmiştir.

Günümüzde sorumlu bütün insan ve cinler Muhammedî'dir ve artık âlemde Hz. Muhammed'in şeriatının dışında ilahi bir şeriat olmadığına göre bir Muhammedî herhangi bir amel işlediğinde Muhammed ümmetinden olan bu amel sahibi ameli işlerken kalbinde ve yolunda kendisine açılan hususlarda daha önceki peygamberlerden birinin yoluna tesadüf etmiş olmalıdır. Muhammedî şeriat, söz konusu yolu içermiş, onun yolunu onaylamış, böylelikle sonucu kendisine eşlik etmiştir. Amel sahibine bu ameli nedeniyle bir bilgi geldiğinde o şeriatın sahibine nispet edilir ve *Isevî* veya *Musevî* veya *İbrahîmî* denilir. Bunun nedeni, kendisi için belirginleşen ve ona görünen ilimlerin Hz. Muhammed'in şeriatının ihatasında olmasıdır.

Böylece Muhammedî, bu nispet veya nispetler sayesinde başkasından ayrışır. Bunun nedeni bu insanın, Hz. Musa veya başka bir peygamber yaşayıp kendisine tabi olsaydı Hz. Muhammed'den miras alacağı şeyleri Hz. Muhammed'den tevarüs ettiğinin öğrenmesini sağlamaktır. O peygamberlerin şeriatları, Muhammedî şeriattan önce gelince, o arifi vâris saydık. Çünkü veraset, sonra gelenin önce gelene vâris olmasıdır. Önce olan kişi, Hz. Muhammed'in onayından önce sabit bir şeriata sahip

olmasaydı, (şeriat getirmeyen) nebi ile (bir şeriat getiren) resul denk olurdu. Çünkü hepimizi Hz. Muhammed'in şeriatının dönemi birleştirmiştir. Nitekim bu dönemde İlyas, Hızır ve indiği vakit İsa bize denktir. Çünkü vakit, hükümandır: Hz. Muhammed'den sonra şeriat getiren bir peygamberlik olamaz.

Bu yolda iki şahsın dışında kimseye Muhammedî denilemez: Muhammedî denilen iki şahıstan biri, önceki herhangi bir şeriatta bulunmayan bir hükmün bilgisinin miras yoluyla tahsis edildiği kimsedir. Böylece bu kişiye Muhammedî denilir. İkincisi ise bütün makamları birleştirip onlardan makamsızlığa çıkan kimsedir. Buna misal olarak Ebû Yezid ve benzerlerini verebiliriz. Böyle birine de Muhammedî denilebilir. Bu iki şahsın dışındakiler ise herhangi bir peygambere nispet edilir. Bu nedenle bir rivayette 'Âlimler peygamberlerin vârisleridir' buyrulmuş ve özel bir peygamberin vârisleridir denilmemiştir. Bu ifadeyle, bu ümmetin bilginlerine hitap edilmiştir. Aynı lafızlarla aktarılan hadislerde Hz. Peygamber 'Bu ümmetin bilginleri diğer ümmetlerin peygamberidir', başka bir rivayette ise 'İsrailoğullarının peygamberleri gibidir' demiştir.

İlk İsevîler, Hz. İsa'nın takipçileri olan *havariler*dir. Günümüzde onlardan Hz. Muhammed'in şeriatına yetişip ona iman eden ve uyan, bu şeriattan daha önce Hz. İsa'nın şeriatı olup böylelikle perde olmaksızın İsa'dan tevarüs ettiği şeylerin kendisi adına gerçekleştiği kimse bulunabilir. Böyle bir insan, Hz. Muhammed'in şeriatında o hükümleri yerine getirdiğinde bu kez uyanın,

-uyulandan değil- yine uyandan elde ettiği mirası alır. Bu ikisinin arasında zevkte bir fark vardır. Bu nedenle Hz. Peygamber böyle bir şahıs hakkında şunu demiştir: 'Onun iki kat ücreti vardır.' Aynı şekilde o şahsın iki mirası, iki fethi ve iki farklı zevki vardır. Bütün bu ikililerde o kişi, sadece Hz. Peygamber'e nispet edilir.

Bu insanlar, *ikinci İsevililer*dir. Onların esasları, (misal) yolundan soyutlamanın tevhididir. Çünkü Hz. İsa bir erkek insandan meydana gelmemiş, ruhun beşer suretinde görünmesinden meydana gelmiştir. Bu nedenle Meryem oğlu İsa ümmetinde diğer ümmetlerden farklı olarak sureti benimsemek bulunmuştur. Onlar, kiliselerinde müsl (ikonlar, suretler) suretlendirmiş, onlara yönelerek ibadet etmişlerdir. Çünkü peygamberlerinin aslı, bir 'suretlenme' idi. Böylece bu hakikat, günümüze değin ümmetine nüfuz etmiştir. Muhammedî şariat geldiğinde ise suretleri yasaklamıştır. Hz. Peygamber Hz. İsa'nın hakikatini içerdiği gibi şeriatı da onun şeriatını barındırıyordu. Bu nedenle bize 'Allah'ı görürcesine ibadet etmeyi' emredip Allah'ı bizim için hayale sokmuştur. İşte, tasvirin anlamı budur. Şu var ki Muhammedî Şariat, bu ümmete Allah'ı algılanabilir bir suretle tasvir etmeyi yasaklamıştır.

Bu özel şeriatı, başka bir ifadeyle 'Allah'ı görürcesine ibadet etmeyi' Hz. Muhammed bize doğrudan söylemiş değildir. Onu, Hz. İsa'yı meydana getirirken Meryem'e yakışıklı bir adam suretinde görünen Cebrail'e söylemişti. Böylece bu hadisteki durum, 'Ey Cariye! Dinle' anlamındaki bir hadiste bildirilen duruma benzemiştir (Allah ne rededir sorusuna cariyenin 'Göktedir' şeklindeki cevabına

atıf). Bu ifadeyle muhatap olanlar biziz. Bu nedenle başka bir hadiste şöyle denilir: ‘Bu Cebrail’dir. Sormadığınızda size öğretmek istedi.’ Başka bir rivayette ise ‘İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmiştir.’ Başka bir rivayette ise ‘Size dininizi öğretmek için gelmiştir’ buyruldu. Bütün rivayetler, öğretimin hedef kitlesinin biz olduğumuz (gerçeğini) değiştirmez.

Hız. İsa’nın şeriatından farklı olarak bize ait olan husus, Hız. Peygamber’in şu ifadesidir: ‘O’nu görmesen bile kuşkusuz Allah seni görür.’ İşte bu da söz konusu adamların ilkelerinden biridir.

Şeyhimiz Ebu’l-Abbas el-Ureybî bu yolda bizim başlangıç mertebemiz olan son mertebesinde İsevî idi. Sonra biz, Musevî-Şemsî (Musa Peygamber’e ve Güneşe mensup) fethettiler. Bundan sonra ise Hud’a, sonra Hız. Muhammed’e nakledildik. Bu yoldaki işimiz böyleydi. Allah bu yolu bizim için sabit kılmış ve bizi doğru yoldan ayırmadı. Allah bu yolda bizi yarattığı özellik sayesinde her şeyde bulunan Hakkın yüzünü bize verdi. Âlemdede bulunan her şeyde bizim mutlak kesinliğe dayanır bir müşahedemiz vardı ki bu sayede onu yüceltiriz. Böylelikle, varlık âleminde bulunan hiçbir şeyi atmayız.

Günümüzde de Hız. İsa ve Hız. Yunus’un takipçilerinden bir grup yaşar. Onlar, insanlardan uzaklaşmıştır. Yunus’un kavmine gelince, onlardan birinin izini sahilde gördüm. Beni biraz geçmişti. Topraktaki ayak izini karışladım, üç buçuk karıştan biraz daha uzun olduğunu gördüm. Dostum Ebû Abdullah b. Harez et-Tancî bir vesileyle onunla karşılaştığını söylemiş, Endülüs’te beş yüz

seksen beş senesinde ondan bana bir söz aktarmıştı. Bu olay, içinde bulunduğumuz senede gerçekleşmişti. (Beş yüz) seksen altı yılında da karşılaşmıştı. O, onun söylediği gibiydi ve bir harf bile yanlış söylememişti.

Hız. İsa'nın devrimizde yaşayan takipçisine gelince, onu bize Arapşah b. Muhammed b. Ebu'l-Meâlî el-Alevî en-Nûkî el-Habûşânî yazılı olarak bildirmiştir. Şöyle demiştir: 'Bize Muhammed b. el-Hasan b. Sehl el-Abbâsî et-Tûsî şöyle demiştir: Bize Ebu'l-Mehâsin Ali b. Ebi'l-Fadl er-Fârmizî şöyle bildirmiştir: Bize Ahmed b. Hüseyin b. Ali şöyle bildirmiştir: Bize Ebû Abdullah el-Hâfız şöyle bildirmiştir. Bize Ebû Amr b. Osman b. Ahmed b. es-Semmâk şöyle demiştir: Yahya b. Ebi Talib bize şöyle bildirmiştir: Abdurrahman b. İbrahim er-Râsibî şöyle demiştir: Bize Malik b. Enes Nâfî'den, o da İbn Ömer'den şöyle aktarmıştır:

Ömer b. el-Hattâb, Kadisiye'de bulunan Saad b. Ebi Vakkas'a, 'Nadla b. Muaviye el-Ensari'yi Irak civarına gönder, o bölgeye hücum etsinler' diye yazmış. Saad, Nadla'yı üç bin süvariyle Irak'a doğru göndermiş. Yola çıkıp Irak civarına gelmişler, bölgeyi fethetmişler, bol miktarda ganimet ve esir elde etmişler. Bunun üzerine ganimeti ve esirleri taşımaya koyulmuşlar. İkinci vakti ulaşmış, güneş neredeyse batacak.

Nadla, ganimeti ve esirleri dağ eteğine taşımış, sonra kalkmış ezan okumuş ve şöyle demiş: 'Allahu Ekber Allahu ekber (Allah en büyüktür).' Dağdan biri karşılık verir:

— 'Ey Nadla! Tekbir getirdin.'

Sonra şöyle der: ‘Eşhedü en la-ilahe illallah (Allah’tan başka ilah olmadığına tanıklık ederim).’ Adam:

— ‘İhlas cümlesi, Ey Nadla!’ der.

‘Eşhedü enne Muhammeden ...’ dediğinde ise adam şöyle der: ‘Hz. İsa’nın bize müjdelediği din budur.’ Onun ümmetinin başına kıyamet kopacaktır.

Sonra şöyle der: ‘Hayye ale’s-salât (Haydin namaza).’ Adam cevap verir: ‘Namaza koşan ve devam edene ne mutlu!’ ‘Hayye ale’l-felâh’ dediğinde ise adam şöyle der: ‘Hz. Muhammed’e icabet eden kurtulmuştur. O ümmetinin beka sebebidir.’ ‘Allahü Ekber, Allahü ekber’ dediğinde ise adam ‘tekbir getirdin’ der. ‘La ilahe illallah’ dediğinde ise ‘ihlası ifade ettin, Allah senin bedenini ateşe haram etsin’ diye karşılık verir.

Sonra şöyle devam eder: Ezanı bitirdiğinde ayağa kalktık ve sorduk: ‘Allah sana merhamet etsin! Sen kim-sin? Bir melek misin, yoksa cinlerden veya buraya yerleşmiş Allah’ın kullarından birisi misin? Bize sesini duyurdun, şahsını da göster. Çünkü biz, Allah’ın peygamberinin ve Ömer b. el-Hattâb’ın grubuyuz.’

Şöyle devam eder: ‘Bunun üzerine dağ bir değirmen gibi yarılmış, saç ve sakalı beyazlamış, yünden bir elbise giymiş bir adam görülmüş ve şöyle selam vermiş:

— ‘Allah’ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!’

‘Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin de üzerine olsun, Allah sana merhamet etsin, sen kimsin?’ diye karşılık verdik. Cevap verdi:

— Ben Züreyb b. Bersem’la, salih kul Meryem b. İsa’nın takipçisiyim. Beni bu dağa yerleştirmiş ve gökten ininceye kadar yaşamam için bana dua etmiştir. Gökten inince domuzu öldürecek, haçı kıracak ve Hıristiyanların ortaya koyduğu işlerden yüz çevirecek. Hz. Peygamber ne yaptı?’

— ‘Vefat etti’ dedik.

Bunun üzerine sakalları gözyaşıyla ıslanıncaya kadar uzun uzun ağladı. Ardından sordu:

—Ondan sonra başınıza kim geçti?

—‘Ebû Bekir’ dedik.

—‘Ebû Bekir ne yaptı?’ diye sordu. Biz de:

—Vefat etti’ dedik.

—‘Sonra başınıza kim geçti?’ diye sordu. Biz de:

—‘Ömer’ dedik.

Şöyle devam etti: ‘Hz. Muhammed’e yetişemedim. Ömer’e selamımı söyleyip şöyle deyiniz: ‘Ey Ömer! İşi sıkı tut ve dikkat et. Vakit yaklaştı. Size bildirdiğim şu hususları Ömer’e bildiriniz. Bu özellikler, bu ümmette ortaya çıktığında iş felakettir, felaket! Erkek erkekle, kadın kadınla yetinip mensup olduklarından başkasına nispet edilirler. Köleler efendilerinden başkasına nispet edilir. Büyükler küçüklerine acımaz, küçükler büyüklerine

saygı göstermez. İyilik emredilmez, kötülükten sakındırılmaz ve bu görev terk edilir. Bilenler bilgiyi dinar ve dirhem elde etmek için öğrenir. Yağmur felaket, çocuk öfke haline gelir. Minberler uzatılır, mushaflar süslenir, mescitler tezyin edilir, süslenmeye merak artar, binalar güçlendirilip insanlar arzularına uyar. Dini dünya karşılığında satarlar, cinayet küçümsenir. Akrabayla ilişkiler koparılır. Hükümler değiştirilir, faiz yenilir, zorbalık övünç, zenginlik onur haline gelir. Erkek evinden çıkar, oraya daha hayırlısı gelir, kadınlar bineklere biner.'

Şöyle devam etmiş: 'Sonra adam bizden uzaklaştı.'

Nadla bu olayı Saad'a, Saad da Ömer'e yazmış. Hz. Ömer ise yanıt olarak şunu yazmış: 'Sen ve yanındaki Muhacir ve Ensar bu dağda konaklayıncaya kadar gidiniz. Ona ulaştığınızda selamımı söyleyiniz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Hz. İsa'nın bir vârisi, Irak bölgesindeki şu dağa yerleşmiştir.'

'Saad, dört bin muhacir ve ensar ile yola çıkmış, kırk gün dağda konaklamış, her namaz vakti ezan okumuş, fakat onu bulamamış.'

er-Râsibî, 'Malik b. Enes'ten' sözüne katılmaz. Bu hadiste tanınan kişi, Malik b. el-Ezher'in Nafi'den rivayeti-dir. İbn Ezher ise meçhuldür. Ebû Abdullah b. el-Hakem şöyle demiştir: 'İbn el-Ezher adı bundan başka bir hadiste duyulmamış. Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in sorulması, İbn Lehîa', o da İbn Ezher'dendir.' Dedik ki: 'Bu hadisin isnadı hakkında söz edilse bile hadis, bizim gibilere göre keşif bakımından sahihtir. Adamın mescitlerin tezyini ve

Mushafların süslenmesi hakkındaki ifadeleri, kötölemek niyeti taşımaz, aksine bu ifade kıyametin yaklaşmasının ve zamanın bozulmasının belirtileri olarak zikredilmiştir. Bunlar Hz. İsa'nın inmesi, Mehdi'nin çıkması, güneşin batıdan doğması gibi diğer kıyamet alametlerine benzer. Bütün bunların kötöleme maksadıyla zikredilmediği bellidir. Bir şeye delil olmak, bazen kötülenmiş olabileceği gibi bazen övülen bir iş de olabilir.

Hız. İsa'nın vasisi bu İbn Bersemle, halen o dağda ibadet eder, kimseyle görüşmez. Hız. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde bu rahip Hristiyanların hükümlerine göre mi yaşamıştır? Hayır, yemin olsun hayır! Çünkü Hız. Muhammed'in şeriatı, nesh edicidir. Hız. Peygamber şöyle buyurur: 'Musa yaşasaydı, bana uymaktan başka yapacağı bir şey yoktu.' Hız. İsa da indiğinde bize ancak bizden, yani bizim yasamıza göre imamlık edecektir, bizim şeriatımızla aramızda hüküm verir.

Bu rahip, Rabbinden bir delil üzere olan kimselerdendi. Allah'tan âdet edindiği yol üzere, Rabbi kendisine farz kıldığı şeyleri Hız. Muhammed'in şeriatından öğretmiştir. Bu durum, bize göre gerçek bir tecrübedir. Çünkü biz de şekilci âlimlere göre Hız. Muhammed'in şeriatında sabit olan ve hakkında bilgimizin bulunmadığı hükümlerin büyük kısmını bu yoldan alırız ve sonra da o hükümlerin şekilci âlimlerde de bizim öğrendiğimiz gibi olduklarını görürüz. Bazen bu yoldan Hız. Peygamber'in hadislerini tashih ederiz veya Hız. Peygamber'den gelmeyip rivayetinin sakat olduğunu gördüğümüzde onları reddederiz. Şeriat hata etse bile müçtehidin hükmünü onaylar.

Fakat bu yolun ehli sadece Hz. Peygamber'in verdiği hükmü benimser.

İbn Bersemle Efrad'dan idi. Bilgileri alış yöntemi Hz. Musa'nın arkadaşı Hızır'ın yoludur, dolayısıyla bizim şeriatımıza uymuştur. Sahih ilme ulaştıran yol farklı olsa bile bu durum bilgiye zarar vermez. Hz. Peygamber, istemeden kendisine yöneticilik verilen kimse hakkında şöyle demiştir: 'Allah yönetimde onun yardımcısıdır. Allah ona kendisini destekleyecek bir melek gönderir.' Burada o kişinin verdiği hükümde hatadan korunacağını kastetmektedir. Hızır şöyle demiştir: '*Ben bunu kendiliğimden yapmadım.*'⁸⁵ Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: 'Benim ümmetimin içinde sezgi alanlar var ise Ömer onlardan biridir.'

Hz. Peygamber'in 'insanlardan uzaklaşmış ve rableriyle baş başa kalan ruhbanları' öldürmeyi yasakladığı ve şöyle buyurduğu sabittir: 'Onları yöneldikleriyle baş başa bırakınız.' Böylece hadiste kapalı bir ifade gelmiş, bize onları İslam'a davet etmemizi emretmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber, onların rablerinden bir delile sahip olduklarını biliyordu. Hz. Peygamber tebliğ etmekle emrolunmuş, bize de görenin görmeyene bildirmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın Hızır vb. kimselerinki gibi onların öğretim işini üstlendiğini bilmeseydi, bu sözü söylemez ve onu bu dinde neshedilmiş bir şeriata göre onaylamazdı. Hz. Peygamber, Allah'ın buyurduğu gibi bütün insanlara gönderilmiş olduğu iddiasında haklıdır. Onun risaleti, bütün yaratılmışları kuşatmıştır. Bu bildirmenin ruhu ise onun zamanına ulaşp davetinin ulaştığı herkesin an-

cak onun şeriatıyla ibadet edebileceğidir. Çünkü biz, Hz. Peygamberin kendi devrindeki bütün insanlarla birebir konuşamadığını kesin olarak biliyoruz. O halde geriye sadece belirttiğimiz yol kalmıştır.

Bu rahip Hz. Muhammed'in peygamberlik devrine kadar Hz. İsa'ya vâris olan İsevîlerden biriydi. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde ise onun şeriatıyla Allah'a ibadet etmiş, Allah da verdiği rahmet ile kendi katından onu bilgilendirmiştir. Bu bilgiye vâris olması, Hz. Muhammed'den İsevî bir hal idi. Şu halde o, iki şeriatla da İsevî olmayı sürdürmüştü. Bu rahibin Hz. İsa'nın ineceğini, indiğinde de domuzu öldürüp haçı kıracağını bildirdiğini görmez misin? Onun domuz etini helal sayma görüşünde kaldığını mı zannedersin? Bu rahip iki şeriatla da İsevî kalmış, iki ücreti olmuştur: Kendi peygamberine uyma ücreti, ikincisi ise Hz. Muhammed'e uyma ücreti. Bu insan, ininceye kadar Hz. İsa'yı bekler.

Orada bulunan sahabe Nadla ile beraber onu görmüş, ona Müslümanlık ve imandaki durumunu veya hangi şeriatla ibadet ettiğini sormamıştır. Çünkü Hz. Peygamber, böyle bir şey sormayı emretmemiştir. Hz. Peygamber'in herhangi bir kimsenin şirkte bulunmasını onaylamayacağını da kesin olarak biliyoruz. Hz. Peygamber Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği şeyin bilgisini öğretme işini kendi katından üstlendiği bir takım kullarının bulundugunu biliyordu. Bu öğretim, Allah'ın onlara bir rahmet ve ihsanıdır. *'Allah'ın ihsanı büyüktür.'*⁸⁶ Adam cizye verenlerden olsaydı, şöyle diyecektik: 'Muhammedî şeriat, cizye verdiği sürece dinine müsaade etmiştir.' Bu

durum, Hz. Peygamber'in risaletinin genelliği ve ortaya çıktığında getirdiğinden başka bir şeriat kalmayacağıyla ilgili ince bir meseledir. Hz. Muhammed'in şeriatının bir yönü de cizye verdikleri sürece Kitap ehlinin kendi şeriatlarına bağlı kalmalarına izin vermesidir. Yeryüzünde Allah'ın bu gibi nice kulları vardır!

İsevîlerin esası, daha önce ifade ettiğimiz gibi İsevî ümmette ortaya çıkan suretlerden ve kiliselerde onlara ait bulunan ikonlardan tevhidin soyutlanmasıdır. Bunun nedeni, onların Hz. Muhammed'in şeriatına bağlı olmalarıdır. Fakat sahip oldukları ruhanilik, Hz. Muhammed'in kandilinden Hristiyanlarda İsevî (İsa kaynaklı) Yahudilerde ise Musevî'dir (Musa kaynaklı). Bu durum, 'O'nu görürcesine Allah'a ibadet et', 'Allah namaz kılanın kible-sindedir', 'Kul namaz kıldığında rabbine yönelmiştir' gibi Allah hakkında bu nispetlerin yer aldığı ifadelerde dile getirilmiştir.

Bu ümmetten İsevî olan kimse (İsa meşrebinde) havada yürümek gibi bir keramete sahip değildir. Onlar su üzerinde yürüyebilir. Muhammedî olan ise tabi olması hükmüyle, havada yürüyebilir. Çünkü Hz. Peygamber, İsrâ gecesinde götürülürken Hz. İsa hakkında şöyle demiştir: 'İnancı artsaydı, havada yürürdü.' Hz. İsa'nın kıyaslanamayacak ölçüde bizden güçlü ve büyük peygamberlerden biri olduğunda kuşku duymuyoruz. Biz ise (Muhammed ümmetinin seçkinleri), hiç kuşkusuz havada yürürüz. Havada yürüyen pek çok kimse gördük. Bu nedenle havada yürümemizin Hz. İsa'nın inancından daha fazla inanmamız sayesinde değil, Hz. Muhammed'e

uymamızın doğruluğundan kaynaklandığını kesin olarak anladık. Kuşkusuz 'herkes kendi meşrebini bilmiştir.' Böylece bu makama sahip olduğu bu özel yönden Hz. Muhammed'e uymamız sayesinde havada yürüyebildik, yoksa belirttiğimiz gibi Hz. İsa'dan üstün olabileceğimiz bir inanç gücüyle havada yürümedik. Böyle bir söz söylemekten Allah'a sığınırım. Hz. İsa'nın ümmeti de ona tabi olmak sayesinde su üzerinde yürürdü; yoksa inançları Hz. İsa'nın inancına denk olduğu için yürüyemezler.

Biz âdetleri aşmada peygamberlerle beraberiz. Âdeti aşmak onlara tahsis edilmiş ve onlara uymak sayesinde de benzerleri bizde gözükmüştür. Bu durumu *Kitâbu'l-Yakîn* adlı eserimizde şöyle örneklendirdik: Yönetici efendilerinin ayakkabılarını tutan gözde köleler, sultanın huzuruna girer, bazı valiler ise girme izni verilmediği için kapının dışında kalır. Bu durumda efendileriyle birlikte huzura giren kölelerin girme izni verilmeyen valilerden daha üstün mertebede olduğunu mu düşünürsün? Köleler, sadece efendilerine uymak sayesinde huzura girmiş değil midir? Her şahıs, kendi rütbesindedir. Yöneticiler yöneticilerden üstün olabileceği gibi köleler de kendi cinslerinde kölelerden üstün olabilir. İşte takipçileri için gerçekleşen âdeti aşmalarda (harikulade hadiseler ve kerametler) peygamber karşısındaki durumumuz budur.

Hız. Peygamberin havada yürümesi bir binici gibi Burak üzerinde veya tahtırevanda taşınan kimse gibi Refref üzerinde taşınarak gerçekleşmişti. Burak ve refref, taşınıyor olması itibarıyla Hız. Peygamberin kendiliğinde bulunduğu makamın suretini ortaya çıkartmıştı. Ayrıca bu

durum, ‘*Rahman Arş üzerine istiva etti*⁸⁷ ve ‘*Rabbinin Arş’ını taşır*⁸⁸ ifadesinden hareketle ilahi bir ilişkiye dikkat çeker. Arş, taşınır. Bu, taşıyanları şereflendiren bir taşıma; taşınanların rahat ve yüce olduğu bir haldir.

Pek çok yerde bu ve benzeri yerlerde taşınanın taşınmayandan üstün olduğunu, taşıyanlara tahsis edilmiş gücün Allah’tan verildiğini belirttik. Bütün yaratıklar taşınsa bile bu taşınma, herkese gösterilmemiştir. Taşıma acizlikten dolayı, hakikatin taşınması -ağırlıkların taşınması gibi, şeref ve övgü taşınması gibi farklı mertebelerde olsa bile bu grupta olan ihsan, ilgili bölümde ortaya koyduğumuz gibi onların görünüşte taşınmalarıdır. Nitekim iddiadan arındıkları için bâtınlarında da durum böyledir.

İsevîlerin etkin himmetleri, kabul edilen duaları, işitilen sözleri vardır. Onların bir belirtisi şudur: Onlardan birini tanımak istediğinde âleme karşı merhamet ve şefkat sahibi olan herhangi bir şahsa bakarsın. Onlar, kim olursa olsun, hangi dinde ve mezhepte olursa olsun, herkese karşı şefkatli, herkes hakkında hükmü Allah’a havale etmiş kimselerdir. Onlar, hiçbir yaratık hakkında Allah’ın kullanıyla konuşurken gönlü daraltan bir şey söylemezler.

Onların bir belirtisi de her şeyin güzeline bakmaktır. Dillerinden ancak iyilik dökülür. Bu konuda birinci ve ikinci tabakayla ortaktırlar. Birincisi, Hz. İsa’dan rivayet edilen şu olaya benzer: Hz. İsa, bir domuz görmüş ve şöyle demiş: ‘Selametle geç.’ Sebebi sorulduğunda şöyle cevap vermiş: ‘Dilimi iyi söze alıştırıyorum.’ İkincinin örneği ise şudur: Hz. Peygamber bir leş hakkında şöyle

buyurmuştur: ‘Dişleri ne kadar da parlak!’ Hâlbuki yanında bulunanlar ‘Ne fena kokusu var’ demişlerdi.

Hiz. Peygamber, belirli bir tarzda yılanların öldürölmesini emretmiş ve ‘Allah yılanı öldürmede bile cesaret sever’ buyurmuş olsa bile Mina’da mağaradayken kendisine *el-Mürselat* süresi nazil olmuş -ki dağ günümüze kadar *Mürselat* adıyla bilinir, ben de teberrüken oraya girmiştim- ansızın bir yılan çıkmış, sahabe yılanı öldürmeye kalkışmış, Hiz. Peygamber ise onları engellemiş ve şöyle buyurmuştur: ‘Allah onu sizin kötölüğünüzden sizi de onun kötölüğünden korumuştur.’ Böylece Hiz. Peygamber, emrettiği halde yılanı öldürmeyi kötü diye isimlendirmiştir. Bunun bir örneği, *kısas* ayetindedir: ‘Kötölüğün cezası, onun gibi bir kötölüktür.’⁸⁹ Allah kısas kötölük diye isimlendirmiş ve affa teşvik etmiştir. Verilen örnekte Hiz. Peygamber’in gözü ölüdeki en güzel şeye ilişmiştir.

Allah’ın velileri de her işte o işin en güzel tarafına bakar. Onlar, kötölükleri değıl yaratıkların kötölüklerini görmez. Onlara kötü işlerden uzak durmak emredilmiştir. Nitekim onlar, günahları duymaktan sağır, bazı yerlerde mubah olsa bile kötü söz söylemekten dilsiz olan kimselerdir. Biz onları böyle tanıdık. Onları seçip ve ayırt eden ve dosdoğru yola ulaştıran Allah münezzehtir. ‘Onlar Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetine uyulur.’⁹⁰

İşte bu, Hiz. Muhammed’de İsa’nın makamıdır. Hiz. İsa zaman olarak Hiz. Muhammed’den öncedir ve bu hal-ler ondan nakledilmiştir. Allah Hiz. İsa’nın da arasında bulunduğu önceki peygamberleri zikrederken, peygambe-

rine şöyle hitap etmiştir: ‘Onlar Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetine uyulur.’

Bununla birlikte risalet makamı, öğrenilsin diye güzeli çirkinden ayırt etmeyi gerektirir. Nitekim Allah ‘insanlara kendilerine indirdiğimiz şeyi açıklayasın diye’⁹¹ buyurdu. O halde peygamber, bir şahsa kötülüğü açıklarsa, bu açıklama vahye göre yapılır. Nitekim bir şahıs için ‘Aşiretin oğlu ne kötüdür’ demiştir. Hızır da çocuğu öldürmüş ve şöyle demişti: ‘Kâfir olarak yaratılmıştı.’ Ayrıca onu öldürmeseydi, ondan annesi ve babası adına meydana gelecek kötülüğü bildirmiş ve şöyle demiştir: ‘Ben bunu kendiliğimden yapmadım.’

O halde kendiliklerinden bu *adamlara* ait olan şey güzel söz, güzele bakmak, güzeli dinlemektir. Herhangi bir peygamber ve veliden bunların dışında bir şey meydana gelirse o, ilahi emirden kaynaklanır ve onların sözü değildir.

Bunlar Allah’ın *İsevîlerin* halleri hakkında zikretmeyi nasip ettiği şeylerdir. ‘Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.’

İSEVÎ KUTUPLARIN BİLİNMESİ

Onların Sırları

Allah seni Ruhü'l-kuds ile desteklesin: Bilmelisin ki,

Kutup, işte ayakları sabit olan kimsedir.

Isevî ise gelişinin kendisini izhar ettiği kimsedir

Isevî gün gelir yükseltilmiş olan kimsedir.

Nebiler arasında tanıklıkta delilleri

Babasından ona gelmiştir bütün kokular

Burnundaki misk gibi; öğretimi vahiyledir

Hayat ona ait; onunla dilediğine hayat verir

Artık ölmez ve günleri onu yok etmez

Onu görürsen, kuşkusuz ki, ayeti ona gelmiştir

Varolanlarda hükümleri gözüksün diye koşar.

Dille yönelmiş olarak; onlara dersin ki

*'Sen Allah'sın', hâlbuki (böyle dediklerini) öğreten
Allah'tır.*

Cevabı: Denilen denildi, bağışla!

Bakma onların işlediği günaha (İsa'nın kavmi hakkında dediği gibi)

Yaratıkların ilahı, böyle diyenlere merhamet etsin

Kendisine ikramda bulunduğu kavme.

İki Miras: Muhammedî ve İsevî

Allah sana Ruhü'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki, Hz. İsa meşrebindeki kutup, iki mirasın kendisinde toplandığı kişidir. İki miras, sayesinde edilginliğin meydana geldiği ruhsal miras ile Hz. İsa'nın zevkinden meydana gelen Muhammedî mirastır, bu zorunludur. Onların makam ve hallerini açıklamış olduk. Bu bölümde ise sırlarından bir kısmını zikredeceğiz.

İsevî meşrepliler, keşif yoluyla veya Allah'ın bildirmesiyle bir şahısta istidat görüp sahip oldukları ve etkileri altındaki hallerden birini ona vermek isteyince, hemen o şahsa temas eder veya ona sarılır veya onu öper veya ona elbiselerinden bir parça verirler veya 'elbiseni aç' derler ve vermek istedikleri şeyleri avuçla ona doldururlar. Bakan kişi de onların havayı avuçladıklarını zanneder. Sonra avuçlayabildikleri miktarda şeyi elbisesine koyarlar ve ona 'Elbisenin bütün uçlarını göğsüne doğru topla' veya vermek istedikleri halin durumuna göre 'onu giy' derler. Bunlardan hangisini yaparlarsa yapsınlar, söz konusu hal, elbiseyi giymesi emredilen ve istenilen o şahsa o andan itibaren gecikmeksizin sirayet eder.

Bu hali bir şeyhimizde gördük. Avamdan insanların yanına gelir ve bana şöyle derdi: ‘Şu şahıs istidatlıdır.’ Ardından ona yaklaşır. Şahsa temas ettiğinde veya göğsüyle sırtına vurduğunda o hal o kişiye sirayet eder ve içindeki istidat ortaya çıkar ve Rabbine yönelirdi. Bu hal, Mekke’de defnedilmiş ve Ezdeşir’in talebesi olan Mekki el-Vâsiri’de vardı. Bu hal kendisini tuttuğunda yanında bulunan kimseye ‘bana sarıl’ derdi. Veya yanında bulunan kişi, onun halini anlayıp o hale girdiğini gördüğünde kendisiyle kucaklaşırdı. Söz konusu hal sarılan şahsa nüfûz eder ve onunla kuşanırdı.

Cabir b. Abdullah Hz. Peygamber’e at sırtında duramadığından şikâyet etmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, eliyle göğsüne vurmuş, artık bir daha at üstünden düşmemiş. Hz. Peygamber, bir sahabesinin altında bulunan ve en geride kalmasına yol açan tembel bir bineğe eliyle dokunmuş. Dokunur dokunmaz, sahibi artık bineğini durduramamış, bütün bineklerin önüne geçmiş. Hz. Peygamber, bir gün Ebû Talha’ya ait yavaş yürüyen bir ata binmiş, sonra o at hakkında şöyle demiş: ‘Biz onu bir derya olarak gördük, at bir daha hiç geçilmemiş! Ebû Hureyre dinlediklerini unuttuğuna dair serzenişte bulunca Hz. Peygamber şöyle demiş: ‘Ebû Hureyre! Elbiseni aç!’ Ebû Hureyre elbisesini yaymış, Hz. Peygamber bir veya üç avuç havayı almış, Ebû Hureyre’nin örtüsüne atmış ve ona şöyle demiş: ‘Örtünü sırtına giy.’ Ebû Hureyre elbisesini giydikten sonra bir daha duyduğu hiçbir şeyi unutmamış. Bütün bunlar bu makamla ilgilidir.

Bu meseledeki sırra bakınız! Bu olaylardan her biri, Allah'ın ortaya koyduğu sebepleri ispat için duyulur bir hareketle gerçekleşmiştir. Böylece ilahi emrin geçersiz olmadığı ve onun gerçekte bu tarzda olduğu öğrenilir. Arif ise buradan ilahi isimlerin nispetlerini (niteliklerini), varlıkların onlarla irtibatını ve bu durumu ilahi mertebenin özü gereği gerektirdiğini öğrenir. Muhakkik bilgin de bu işlerle ve ilahi uyarılarla hikmetin zuhur eden şeyde olup bu durumun değişmeyeceğini, sebeplerin ortadan kalkmayacağını öğrenir. Başka bir sebep olmaksızın bir sebebin ortadan kalktığını iddia eden bir insanın, ne kalkan sebep ve ne de kaldırılan sebep hakkında bilgisi vardır. Kula bilgi ve onunla amel etmekten daha değerli bir şey verilmemiştir. Bunlar Allah'ın kullarından edep sahiplerinin halleridir.

Onların sırlarından biri de *belâğat* bahislerinden konuşmaları ve Kuran'ın *i'caz* (benzerini getirmekten aciz bırakma) özelliğini bilmeleridir. Onlar, edebiyat kitapları okumak şeklinde alışlagelmiş yöntemle Arapça hakkında bilgi edinmemiş veveya böyle öğrendikleri duyurulmamıştır. Bildikleri şeyleri bu yolla elde ettikleri malum değildir. Bilakis bildikleri, nefislerinden öğrendikleri özel bir yöntemle, ilahi hibelerden meydana gelmiştir.

Bu insanlar, güzel yazı yazsalar bile ümmidir (okuma yazma bilmeyen). Onlar insanların avamıdır ve genellikle (mutat) güçlerinin dışındaki şeyleri dile getirirler. Çünkü onlar Arap değildirler. Arap olsalar bile dil nedeniyle değil, *nesep* nedeniyle Arap'tırlar. Kuran'ın aciz bırakma

özellikliğini böyle bilirler. Buradan Kuran'ın aciz bırakma özelliği ve onun Hakkın sözü olduğu öğrenilir.

Bir *vakıamda* bana şöyle denildi: 'Kuran'ın aciz bırakması ne demektir, bilir misin?' 'Hayır, bilmiyorum' dedim. Şöyle denildi: 'Kuran'ın aciz bırakması, onun Haktan haber veriyor olmasıdır. Sen de Hakka sarıl, sözün susturucu olsun.' Çünkü Kuran'ın benzerini getirmeye yeltenen kimsenin ilk yalanı, Allah tarafından olmadığı halde getirdiği şeyin Allah'tan geldiğini iddia etmesidir. Böylece Allah hakkında bilmediğini söyler ve hiçbir şey meydana getiremez ve ortaya koyamaz. Çünkü bâtil, yok olucudur, sabit değildir. Sonra bu adam, karşı koymak istediği sureye lafız itibariyle uygun bir takım işlerden haber verir. Hâlbuki onlar olmamış ve gerçekleşmemiş işlerdir. Onlar bâtıldır ve bâtil, yokluktur. Yokluk, varlığa karşı koyamaz. Kuran ise gerçekte doğru (hak) olan varlığa mensup bir şeyden haber vermektir. Bu durumda karşı koyanın, onun benzerini yerine getirmekten aciz kalması gerekir. Şu halde fiil, söz ve hallerinde Hakka uyan kimse, dönemindeki insanlardan ve kendi yolunu tutmayan herkesten ayrılmış demektir. Böyle bir insan, Hakkın dışında bir şeyle onun makamını tasavvur etmek isteyen aciz bırakır.

Onların hallerinden biri de doğalar ve doğaların birleşme ve ayrışmalarını, değerli taşların yararını keşif yoluyla bilmektir. Şeyhimiz Ebû Abdullah el-Gazzâl, Meriyye'de seyr-i sulûku esnasında şeyhi, devrinin edibi Ebû Abbas el-Arîf'in meclisinden çıkmıştı. Ebû Abdullah ormanlık bölgeden mahallesine doğru giderken meradaki

bütün bitkilerin yararlarını kendisine söylediğini görmüştü. Söz gelimi bir bitki veya ot kendisine şöyle der: ‘Beni al, çünkü ben şuna faydalıyım, şu zararı uzaklaştırırım.’ Böylece kendinden geçmiş ve ona sevgi duyarak ve ona yaklaşarak bütün bitkilerin nida edişinden hayrette kalmış.

Ardından şeyhine dönmüş, durumu ona bildirince, şeyhi şöyle demiş: ‘Bize bunun için hizmet etmedin. Bitkiler sana yarar ve zarar veren olduklarını söylerken, ed-Dâr (zarar veren) ve en-Nâfi’ (fayda veren) aklına gelmedi mi?’ Bunun üzerine şöyle demiş: ‘Efendim, tövbe.’ Şeyhi şöyle der: ‘Allah seni denemiş ve imtihan etmiştir. Ben sana sadece Allah’a ulaşmayı gösterdim, başkasına değil. Senin tövbenin doğruluk ölçüsü, tekrar o yere gidip tövbende dürüst isen, daha önce seninle konuşan bitkilerin artık konuşmamasıdır.’

Ebû Abdullah el-Gazzal sesleri işittiği yere dönmüş, duymuş olduğu seslerden hiç birini duymamış, bunun üzerine Allah’a şükür secdesi yapmış, şeyhine dönmüş ve durumu ona bildirmiş. Şeyhi şöyle demiş: ‘Seni kendisine seçip, şereflediğini düşündüğün hâlbuki gerçekte seninle şereflenen varlıklardan benzerin olan bir varlığa seni bırakmayan Allah’a hamd olsun.’

Şeyhin himmetine bakınız!

Bu makamdaki insan, doğaların sırlarını öğrenip hakikatlerinin bilgisine ulaştığında Allah’ın Âdem’e öğrettiği ilahi isimlerin yarısını öğrenmiş olur. Bunlar şaşılacak ilimlerdir. Allah bu yollardan bizi onların bilgisine

ulaştırdığında hayrete düşüren bir iş gördük. Allah'ın yaratıklarındaki sırrını ve ilahi iktidarın her şeye nüfuz ettiğini öğrendik. Şu halde hiçbir şey, o olmaksızın fayda veya zarar veremez, konuşamaz, hareket edemez.

Allah âlemi suretlerle perdelemiştir. Böylece insanlar, bütün bunları kendilerine ve şeylere nispet etmiştir. Allah ise şöyle buyurur: *'Ey insanlar! Sizler Allah'a muhtaçsınız.'*⁹² Allah'ın sözü doğrudur ve o bir haberdur. Böyle bir haber, nesh edilemez. O halde sadece Allah'a muhtaçlık vardır. Bu ayette Allah muhtaç olunan her şey diye isimlendirilmiştir. Yoksul ise hiçbir şeyin muhtaç olmadığı ve her şeye muhtaç kimse demektir. İnsan hikmete göre konuldukları yerlerde sebeplere ulaşır ve onları ihlal etmez.

Bu zevk, çetindir ve nadirdir; hiç kimsenin ona ulaştığına şahit olmadığım gibi önceki ve sonraki nesillerden kimsenin ona ulaştığı da bize bildirilmedi. Fakat bir gruptan 'sebepleri ispat' fikri bize ulaşmış ve onları görmüş-tük, ancak o, bu konuyla ilgili değildir. Çünkü bizim zikrettiğimiz ve öğrenmek istediğimiz, ulûhiyetin sebeplere sirayeti veya sebeplerin perdesi ardından Hakkın sebeplerin zatlarında tecellisi veya sebeplerin ulûhiyette tecellisi-dir. İşte bu, hiç kimsenin tatmadığı bir bilgidir. Şu var ki Kuran'da bu konuyla ilgili bir ayet vardır. Bu ayet, Kuran'da biriciktir ve değeri bilinmez, çünkü (görünür) bir kıymeti yoktur. Sabit bir kıymeti olmayan herhangi bir şey, üslubunun nefisliğine inanılsa bile zorunlu olarak değeri bilinemeyen şeydir.

Onların sırlarından biri de dünyadaki iki yaratılışı bilmektir. Bu iki yaratılış, doğal ve ruhsal yaratılıştır.

Bunların aslı nedir? Ayrıca, ahiretteki iki yaratılışı bilmek de onlara ait bilgilerdendir. Bunların aslı nedir? İki yaratılışın, yani dünya ve ahiret yaratılışının bilinmesi de onların sırrıdır. Bunlar bilinmesi gereken altı ilimdir.

Onların sırlarından biri de içlerinden bir şahıs için bu makam yetkinleştğinde ona altı yüz ilahi gücün verilmesidir. Söz konusu insan, bu güçlere babasına en yakın dedesinden vâris olur. Böylece o güçlerle onların gereğine göre iş yapar: Dilerse gizler, dilerse ortaya çıkarır. Gizlemek, ortaya çıkarmaktan daha üstündür. Çünkü kulluk, bu güçlerden Efendisinin emrini veya hakkını ifa etmede yararlanacağı şeyleri alır. Böylece kulluğunun hükmü sabit kalır. Kasıtlı olarak kendisini bu makamdan çıkaran her güç, Allah ricali için istenilen bir güç değildir. Çünkü onlar, güç ve kuvvet sahibine karşı koymazlar.

Allah *hükümdarlar* veya Hz. İsa'yı rab edinenler gibi Ehl-i Kitap'tan bir grubun iddia ettiği üzere, *Rabler* olarak ortaya çıkmaları için değil, kendisine kulluk etmek için yardım istemelerini onlardan talep etmiştir. Söz konusu kişiler, şöyle iddia etmiştir: 'Muhammed bizden İsa'ya ibadet ettiğimiz gibi kendisine ibadet etmemizi ister.' Bunun üzerine Allah şu ayeti indirmiştir: '*De ki, ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye geliniz: Sadece Allah'a ibadet etmek, hiçbir şeyi O'na ortak koşturmak, Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek.*'⁹³

Onların sırlarından biri de yakın dedelerine yönelmedikleri sürece babaları yönünden yükselişlerinde üçüncü göğü aşmamaktır. Yakın dedelerine yöneldiklerinde ise bir kısmı Sidre-i Münteha'ya ulaşır. Orası, kulların amel-

lerinin nihayette vardığı ve kendisini aşamayacağı mertebedir. Hak o amelleri buradan kabul eder. Bu mertebe, sahibinin öldüğü kıyamet gününe kadar, amellerin berzahıdır.

Bu grubun sırları hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. ‘Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.’

Yirminci kısım sona ermiştir, onu yirmi birinci kısım takip edecektir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

KUTUPLARDAN MAKAM-I MUHAMMED'E ULAŞANLARIN VE ULAŞMAYANLARIN BİLİNMESİ

Nübüvvet ve velayet arasında bir ayırıcı vardır

Fakat en büyük ve tam şeref ona aittir

Kuşatıcı felek sırrıyla onu anlatır

Yüce ve haşmetli kalem de onu anlatır

Nübüvvet ve risalet vardı

Fakat kesildiler, en doğru yol ona aittir

Velayet için sağlam bir ev inşa etti

Zatında; en sürekli beka ona aittir

Onu kendisine koştığı bir nihayet olarak talep etmez

Ki ona ulaştığında perişan olur

Devam özelliği, özü gereği şeyin kendisindendir

O, velidir ve yermesi de yamandır

Nebi ve resulü kendisine sığınır

Yüce âlem ve daha kadim olan herkes gibi

Risalet, Nübüvvet ve Velayet

Hız. Peygamber'in şöyle söylediğı bildirilmiş: 'Kuşkusuz risalet ve peygamberlik bitmiştir. Benden sonra artık ne resul ne peygamber vardır.' Bu hadis (Benden sonra nebi ve resul yoktur, hadisi), velilerin acısını tattıkları en şiddetli ifadelerden biridir. Hadis, insan ile Allah'a kulluk arasındaki bağı koparır. İnsan ile en yetkin kulluk arasındaki vuslat bağı koptuğunda insan ile Allah arasındaki bağ da kopar. Çünkü kul, kendisini Hakka kulluğun dışına çıkaran şeyler ölçüsünde Efendisine yaklaşmakta eksik kalır. Çünkü kul Rabbiyle isimlerinde çatışır, çatışmanın esası ise isimlenmedir. Allah bizim hakkımızda (peygamberlikten sonra) el-Veli ismini bırakmıştır ki o da Allah'ın isimlerinden biridir. Bu isim, Allah'ın peygamberinden çıkarıp ve yine ona giydirip, onu kul ve resul diye isimlendirdiğı isimdir. Allah'a resul ismi yaraşmaz, binaenaleyh el-Veli ismi kulluğun özelliklerinden biridir. Bu ismin verilmesinin nedeni, risaletin varlığıdır. Risalet ise kesilmiştir. Risalet kalktığı için bu ismin Allah'tan olması bakımından hükmü de kalkmıştır.

Hız. Peygamber ümmetinde bu kâseyi yudumlayacak kimseler olduğunu, onların içlerinde yaşadıkları acıyı bilmiş, bu nedenle onlara acıyarak *abîdu'l-abîd* (kulun kulu) olabilmeleri için onlara bundan bir pay vermiştir. Bu meyanda sahabesine şöyle demiştir: 'Burada bulunan, bulunmayana tebliğ etsin.' Böylelikle Allah kendisine tebliğı emrettiğı gibi onlara da tebliğ emrini vermiş ve kullara mahsus elçiler ismi verilmiştir. Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Allah sözümü duyup ezberleyen ve duyduğu

gibi ulaştırana merhamet etsin.’ Duyduğu gibi harfi harfine demektir. Bu ise ancak Kuran veya hadisten bir vahyi lafzıyla ulaştıran için mümkündür. Bu imkan, sadece Kuran hafızları ve hadisçiler gibi vahyi aktaranlar için gerçekleşir. Süfyan es-Sevrî ve başkalarının düşündüğü gibi fakihler veya hadisi anlamıyla nakleden kimselerin bu konuda bir pay veya nasibi yoktur. Anlamı aktaran kişi bize peygamberin hadisinden anladığını nakletmiştir. Bize anladığını nakleden ise kendisinin elçisidir. O, kıyamet günü duyduğu şekilde vahyi ulaştıran ve risaleti yerine getirenler ile birlikte haşredilmez. Hâlbuki Kuran hafızı ve Hz. Peygamber’in hadislerini lafzen aktaran kimseler, peygamberlerin safında haşredilecektir.

Sahabe vahyi lafzıyla naklettiklerinde Allah’ın elçilerinin elçileri; (sonraki nesil olan) tabiûn ise sahabenin elçileridir. Böylece iş nesilden nesile, kıyamete kadar sürer. Bize tebliğ edene Allah’ın elçisi diyebileceğimiz gibi o kişiyi, kendisinden aktardığı kişiye de izafe edebiliriz. Rivayette vasıtaların düşmesini onayladık. Hz. Peygamber de kendisine Allah’ın meleği olan Cebrail vahyi getirdiği halde ona Cebrail’in elçisi değil, Allah’ın elçisi diyoruz. Allah şöyle buyurur: ‘Muhammed Allah’ın elçisidir.’^{xciv} Başka bir ayette ise ‘Muhammed sizden birinin babası değil, Allah’ın peygamberidir.’^{xcv} buyrulmuştur. Başka bir ayette ise ‘Ruhu’l-Emin onu senin kalbine indirmiştir’^{xcvi} demiş, bununla birlikte Allah onu sadece kendisine izafe etmiştir.

Kulluktan onlar için kalan şey, bu kadardır ve bu, Allah’ın onlara ihsan ettiği büyük bir iyiliktir. Bir şahıs,

kesintisiz bir isnatla onu aktarmazsa bu makama sahip olamaz, onun kokusunu duyamaz. Böyle biri el-Veli isminde Hak ile tartışan velilerden biri olur. Bu kulluktaki eksikliği, bu isim ölçüsündedir. Bu nedenle ona *veli* yerine *muhaddes* (kendisine hadis söylenen, hadisçi) demek daha yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik makamına ancak açıkladığımız ölçüde ulaşılabilir. Allah'ın bizim için bıraktığı kısım budur. Peygamberlerin sahip olduğu kulluğun üstün makamı öğrenmiş olduğu gibi vahyi rivayet ederek taşıyanların değeri de buradan öğrenilir. Bu nedenle kapının kapanması bize ağır gelmiştir; Allah'ın bizi sahip olmamız gereken özel kulluk halinden çıkardığını anlamış olduk. Nübüvvete gelince, kuşkusuz daha önce onu Efrad'ın –ki onlar süvarilerdir- bilinmesi bölümünde açıklamıştık.

Allah kulluktan ve kulluk makamından bizi kovması bağlamında şöyle buyurmuştur: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm.' Biz kimiz de bizimle Allah arasında bölünme gerçekleşsin? O, efendidir, faildir ve hareket ettirendir. Allah 'Ancak sana ibadet ederiz' gibi bize izafe ettiği sözlerde bizleri konuşturandır. Ayakta dururken, rükû ve secde ederken, otururken ve konuşurken onun kudretiyle hareket ettiğimizi anladık. Kul, 'Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır'^{xxcvii} deyince, Allah şöyle karşılık verir: 'Kulum bana hamd etti.' Bu O'ndan bir lütuftur. Çünkü kula bunu söyleten kimdir? Kulun değeri nedir ki, efendisi 'kulum dedi, ben de ona söyledim' desin? Bu, kapalı bir perdedir.

İnsan, Allah'ın kullarına karşı gizli bir tuzağı olduğunu bilmelidir. Herkes, Rabbini bildiği ölçüde onun tarafından tuzağa düşürülür. Bu ilahi ihsan, nimete girdirilmiş Allah'ın bir denemesi sayılır. Kişi, namaz kılıp ayet okuduğunda ve 'Allah'a hamd olsun' dediğinde bunu namazındaki ibadetinin sahih olması emredildiği için demıştır. O cevabı beklemez ve cevap verilsin diye söylemez. Bilakis Efendisinin kendisini sorumlu tuttuğu amelle ilgilenir. Böylece bu cevap ve nimetlendirme onu söylemesi nedeniyle değil, Efendisinden meydana gelir. Çünkü gerçekte söyleyen, o kişide sözü yaratandır. Böylece bu aldanmadan kurtuluruz. Bu insanın makamı, gerçekte yüksek bir menzil (konak) olsa bile kendisinden aşağıdaki başka bir menzilde bulunana göre yüksek menzildir.

Kapısı bize kapatılmış bu makamdan Hz. Peygamber'e ancak zikretmiş olduğumuz hususlarda vâris olduk. Bunlar Hakkın kedisine açtığı ve Kitap ve Sünnetten rivayet yoluyla vahyi aktarmanın bilgisiyle rızıklandığı kimseye lutfudur. O halde hadisçi ve Kuran hafızı olan ravilerin makamı ne yüksektir! Allah bizi de Kuran ve hadisi nakletme işini tahsis ettiklerinden etsin! Çünkü 'Kuran ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir.' Hadis de ayet ile belirtildiği üzere, Kuran gibidir. Çünkü Hz. Peygamber, arzusundan konuşmaz, onun sözleri vahiydir.

Bizimle birlikte bu makama ulaşanlardan biri, Ebû Yezid el-Bestami'ydi. Bu makam, niyaz ve dilekten sonra iğne deliği kadarıyla kendisine gösterilmiş. Ebû Yezid ise ayağını bu makama koymak istemiş, ayağı yanmış, bu

makama zevk yoluyla ulaşamayacağını anlamıştır. Bu makam kulluğun yetkinliğidir.

Kuşkusuz bizim için Hz. Peygamber'den bir nişan ortaya çıkmıştır ki, bu durum, bilenler için çoktur. Yaratıklarda onun sadece gölgesi bulunur. Allah beni ona muttali kılınca, bu durum, benim dileğimle olmamış, Allah'ın inayeti olarak gerçekleşmiştir. Sonra Allah beni o makamda edeple desteklemiştir. Bu ise O'nun kendi katından bir rızkı ve bana olan ihsanıydı. Bu nedenle o makamda Ebû Yezid'den meydana gelen şey benden çıkmamıştır. Bilakis, ben o makama ulaştım ve merdivenlerinde yükselmem için emir geldi. Böylece onun bir sınama hitabı ve deneme emri olduğunu anladım. Bazı denemeler şereflendirmek niyeti taşısa bile burada söz konusu olan, şereflendirme hitabı değildir. Bunun üzerine durdum ve perde istedim. Neyi istediğim anlaşıldı. Böylece benimle makam arasına perde çekildi ve bunun için bana teşekkür edildi. Ardından Allah ondan bana zikrettiğimiz bir nişanı ihsan etti. Bu ilahi bir tahsis idi. Ben de Allah'a bu nişan'la, verdiği ihtisasından dolayı şükrettim, fakat şükürümle ihsanın artmasını istemedim. Kulluğun yetkinliği olan perdeyi istemişken, artırmasını nasıl talep edebilirdim ki?

Böylece kulluk, bana nüfûz etmiş, otoritesi ortaya çıkmış, kendim ile efendilik mertebesi arasına perde olmuştur. Bu nedenle Allah'a hamd olsun!

Nice şeye çağrıldım ve icabet etmedim. Allah izin verirse, ahirette de mutlak bir kul olmak isterim. Allah beni

bütün âleme sahip kılseydi, onda sadece Allah'a kulluğa sahip olur, âlemin bütün kulluğunu zatım yerine getirirdi.

İnsanların bu noktada kimi mertebeleri vardır. Kula gereken şey, bu isme başkasını eklememektir. Allah insanların dillerini Allah'ın velisi diye onun hakkında konuşutup Allah'ın kendisine verdiği bir ismi ona verdiğini görürse, verenden bu ismi fail anlamında değil, meful (edilgin) anlamında duymalıdır. Böylece onda *kulluk* kokusunu duyar. Çünkü *velî* isminin geldiği *faîl* kalıbı, bazen *fail* anlamında olabilir.

Bütün bunları söylememizin nedeni, sadece halife yapıldığımız ve gerçekte Allah'a ait işlerde Allah'ı vekil edinmekle emr olunmamızdır. Çünkü böyle bir şeyde (halife atanmak), gizli bir tuzak vardır, ondan sakınmalısın! Sana bunun emredilmiş olması, ilahi tuzaktan koruyucu bir uyarı olarak yeterlidir. Artık sen de onu vekil edin ve zinhar sahiplik iddiasında bulunma! Çünkü Allah senin işlerini üstlenmiştir. Şöyle buyurmuştur: '*Allah salihleri dost edinir.*'^{xcviii} Burada salih, kulluğun özelliğidir. Bu nedenle Hz. Peygamber kendisini salih diye nitelemiştir. Çünkü o, sadece kâmil kullara ait olabilecek bir halde olmayı benimsemiştir.

Onlardan biri de kendisinden bir müjde olarak Allah'ın hakkında tanıklık yaptığı kimsedir. Allah kulu Yahya hakkında şöyle demiştir: '*O salihlerden bir kul idi.*'^{xcix} Peygamberi İsa hakkında ise şöyle demiştir: '*Salihlerden idi.*'^c Hz. İbrahim hakkında ise şöyle buyurmuş: '*O ahirette salihlerdendir.*'^{ci} Bunun nedeni, Hz. İbrahim'den dünya hayatında meydana gelmiş üç şeydir. Birincisi, eşi Sara

hakkında tevil ederek ‘kardeşimdir’ demesi; ikincisi mazeret göstererek, ‘*ben hastayım*^{xcii}’ demesi; üçüncüsü ise delil getirmek için ‘*onu büyükleri yaptı*^{xciii}’ demesidir.

Hz. İbrahim, kıyamet günü insanlar kendisinden Rabbinin nezdinde şefaet kapısını açmasını istediklerinde bu üç şey ile mazeret belirtecektir. Bu nedenle Kuran, bu konuda hesaba çekilmeyeceği için ahirette onun iyiliğini belirtmiştir. Hz. Peygamber hakkında ise şöyle buyurmuştur: ‘*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye*.^{xciv} Başka bir ayette ise ‘*Allah seni affetsin, onlara niye izin verdin*^{xcv}’ buyurur. Böylece azarlamadan önce müjde gelmiştir. Bu ayet, bize göre azarlama içermeyen özel anlamdaki bir müjdedir. Bilakis ayet, insaf sahibi ve ilim ehline haklarını veren kimse için soru sorma kalıbıdır.

Süleyman ve benzeri peygamberlere gelince, Allah bize Süleyman’ın şöyle söylediğini bildirmiştir: ‘*Rahmetinle beni salih kullarının arasına koy*.^{xcvi}’ Peygamberler, gerçekte ve Allah katında iyi olan kimselerdir. Onlar, iyi olmak (salah) Allah’a yaraşmayan bir kulluk özelliği olsa bile iyiliği dileyenler ile iyi oldukları hakkında tanıklık yapılan kimseler arasında bulunur. Peki, Allah’ın *fail* anlamıyla isimlendiği el-Veli ismi hakkında ne diyebilirsin? Bu yorumla bu ismin de kula verilmemesi gerekir. Hak bu ismi ona verirse bile bu durum kendisine (Hakka) döner. İnsanın Allah’a kulluk etmesi ve peygamberine indirdiği kitapta lafız olarak Allah’a verilmeyen isimlerden kula mahsus isimlerle adlanması gerekir. Allah kulu Hz. Muhammed’e bu ayeti indirdiğinde -ki insanlara bildirmesi için indirmiştir- adeta peygamberinden söylemesi ve dil-

lendirmesi gereken şeyi aktarmıştır. Böylece Allah onu okunan bir Kuran yapmıştır. Çünkü o da gerçekte kulların özelliklerindendir.

Allah şöyle buyurur: *‘Benim velim kitabı indiren Allah’tır. Allah iyileri dost edinir.’*^{xcvii} Burada Allah onun hakkında iyilikle tanıklık etmiştir. Hak bu ayette aktaran değil de emreden olsaydı, bu durumda Hak da iyilikle tanıklık edilenlerden olurdu. Hâlbuki Allah onu dost edindiğini bize bildirmiş, Hz. Peygamber de Allah’ın sadece iyileri dost edindiğini belirtmiştir. Böylece Hz. Muhammed, kendisi adına zikrettiğimiz tarzda tanıklık etti. Bu durum, diğer peygamberlerden nakledilmemiştir. Onlardan nakledilen, Hz. İsa’nın ifadesine benzeyen sözlerdir. Hz. İsa şöyle der: *‘Ben Allah’ın kuluyum, bana kitap vermiş, beni peygamber yapmış, doğduğum gün beni mübarek kılmış, yaşadığım sürece namaz kılmayı, zekât vermeyi, anneme iyilik yapmayı bana emretmiştir. O, beni zalim yapmamıştır. Doğduğum gün, öldüğüm gün ve diriltileceğim gün bana selam olsun.’*^{xcviii} Allah şöyle buyurur. *‘Bunlar bir kısmını diğerlerinden üstün yaptığımız peygamberlerdir.’*^{xcix} Yani, Ey Muhammed, sen de böylesin. Dolayısıyla, böyle bir makama ulaşmış olmak Allah’ın ihsanındandır.

Ey dost! Allah’ın güzel isimleriyle ahlâklanırken kendini koru. Çünkü âlimler, bu isimlerle ahlâklanmak hususunda görüş ayrılığına düşmemişlerdir. Güzel isimlerle ahlâklanmak nasip olunca, onların sendeki eserlerini görmekten habersiz kalma! İsimlerde ve isimlerin karşısında onların vekili hükmüyle bulun ki, peygamberin isminin benzeri olasın. İsimlerinden birini sana vermede bu

anlamıyla Allah'a ortak olma! Edebe sarıl, 'Rabbim! ilmimi artır' de.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

HAK CİVARINDAN KENDİSİNİ UZAKLAŞTIRDIĞINDA VELİNİN SİĞİNACAĞI MENZİLİN BİLİNMESİ

*Veli düştüğünde bu düşüş, gerçekte
Yücelik mertebelerde bir yükseliş ve terakkidir.*

*Çünkü Hakta sınırlanma yoktur
Uzaklıkta yakınlık vardır.*

*Seçilmişin her durumdaki hali
Yüksekliğin yüksekliğinde terakkidir.*

*Hiçbir bakımdan ona hüküm yoktur
Taşkınlığın da onda bir etkisi yoktur*

Allah kendisinden bir ruh ile sana yardım etsin, bilmelisin ki, Allah İblis'e şöyle der: 'Âdem'e secde et.' Onda emir ortaya çıkmıştı. Âdem ve Havva'ya ise 'bu ağaca yaklaşmayın demiş', onlar hakkında ise yasaklama ortaya çıkmıştır. Yükümlü tutma (teklif), emir ve yasaklama olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikisi, bir karine zorunluluktan çıkarmadığı sürece zorunluluk ifade eder (olarak yüklem olurlar). Gerçi bizim onlar hakkındaki görüşümüz ilahi belirlemedir. Böylece emre ve yasağa uyma

belirlenmiştir. İşte bu emir ve yasak, doğal âlemde ortaya çıkmış ilk emir ve yasaktır.

İlk hatıra gelen düşüncenin ve bütün ilklerin ancak rabbani olabileceğini sana bildirmiştim. Bu nedenle onlar, doğrudur ve asla yanılmazlar, sahibi de onlarla kesin hüküm verir. Öyleyse ilk olanın otoritesi, güçlüdür. İlk emir ve yasak böyle olunca, emre karşı gelinince cezalandırma gerçekleşmiş ve ertelenmemiştir. Emirler dolaylı geldiğinde ise ilk emrin gücüne sahip olmazlar. Onlar, bize peygamberlerin dilleri vasıtasıyla gelen emirlerdir.

Bu emirler iki kısımdır: Ya ikincildirler; bu kısım, Allah'ın meleğin vasıtası olmaksızın peygamberine ulaştırdığı şeylerdir. Böylece ilahi emir, bize ulaşır. Bize ulaşırken bir oluş mertebesinde geçer ve daha önce sahip olmadığı bir hal kazanır. Çünkü ilahi isimler, onu bu kevnî mertebede telakki eder, kendi hükümleriyle onun hükmüne ortak olur veya bu emir ile *melek* peygambere iner. Bu durumda ilahi emir, iki oluş mertebesini geçmiştir. Bu iki mertebe, Cebrail ve Muhammed veya herhangi bir peygamber veya melektir. Bu durumda emrin fiil ve etkisi, birinci ve ikinci emrin gücünün aşağısında bulunur. Bu nedenle hemen cezalandırma gerçekleşmemiştir. Ceza ya ahirete bırakılmış veya affedilmiştir ve o günah karşılığında asla cezalandırma olmaz. Allah bunu kullarına merhametinin gereği olarak yapmıştır.

Allah Âdem'e ve Havva'ya yasağı tahsis etmiştir. Bu ise ameli bir yükümlülük değildir, çünkü vücûdî (müspet, olumlu) olmayan bir emir içerir ki o da 'yapma.' emridir. Mümkünün hakikati, *yapmamak*'tır. Allah Âdem'e adeta

şöyle der: ‘Aslından ayrılma.’ Emir ise böyle değildir. Çünkü emir, var olan bir durumu içerir ki o da *yapmak*-tır. Allah İblis’e adeta şöyle der: ‘Aslından çık.’ Emir, yasaktan nefse daha ağır gelir, çünkü o, asıldan çıkmaktır. İblis isyan edip secde etmediğinde başkasına karşı kendisine nispet ettiği büyüklenme ve üstünlük iddialarını söylemeseydi bu ölçüde kulluğundan çıkmış olurdu, bu nedenle Allah’ın kendisini cezalandırması helal olmuştur. Âdem ve Havva’nın cezası ise kendi asıllarından çıkma noktasında (nehiyle, yapmamayla) yükümlü tutulduklarında idi ki bu, yemeyi terk etmektir; terk etmek, yokluğa mensup bir durumdur, yemek ise vücûdî bir durumdur. Böylece Allah tek bir zamirde İblis’i, Âdem’i ve Havva’yı bir araya getirmiştir. Bu ise Âdem’e verilebilecek en şiddetli cezaydı. Bu meyanda onlara çoğul zamiriyle ‘ininiz’ denilmiştir.

İniş, Âdem ve Havva için bir ceza değil, sadece İblis için bir cezaydı. Âdem vaadin doğruluğu için indirilmişti; o vaad Allah’ın yeryüzünde bir halife yaratacağı vaadiydi. Onun halife olması Allah’ın kendisine dönüp onu seçmesi ve günahını kabul ederek ve Rabbinden kelimeleri almasıyla gerçekleşir. O halde Âdem’in günahı itiraf etmesi, ‘Ben ondan daha hayırlıyım’ şeklindeki İblis’in sözünün karşılığıydı. Böylece Allah bize Allah katında itirafın yerini ve emrine uymadığımızda onu yol edinelim diye meydana getirdiği mutluluğu bildirmiştir. İblis’in iddiasını ve sözünü ise günah işlediğimizde benzerinden sakınalım diye bize bildirmiştir.

Havva çoğalmak, İblis ise saptırmak için indirilmiştir. Âdem'in ve Havva'nın inişi *keramet*, İblis'in inişi ise başa-rısızlık, cezalandırma ve günahları kazanma inişiydi. Çünkü onun günahı, bedbahtlığın sonsuz olmasını gerek-tirmez. Çünkü o, Allah'a ortak koşmamış, Allah'ın kendisini yarattığı özellikle gururlanmış, Allah da onun yazgısını bedbaht (şakî) yapmıştır. Bedbahtlık diyarı ise şirk koşanlara mahsustur. Böylece Allah İblis'i kulların kalplerine vesvese vererek şirk günahını işlesin diye yer-yüzüne indirmiştir. Onlar, şirk koştuklarında ve İblis de şirkten ve failinden yüz çevirdiğinde bu yüz çevirme, ona fayda vermez. Çünkü Allah'ın bildirdiği gibi ona (müşri-ke) 'inkâr et' diyen, İblis'in ta kendisidir. Böylece kendisi birleyen olsa bile âlemdeki bütün müşriklerin günahını yüklenmiştir. 'Kötü bir âdet çıkaran kimse, o âdetin günahı ve onu yapanların günahını yüklenir.'

İblis ve Âdemoğulları gibi doğal (varoluşla varolan) bir şahıs, ortaya çıkarmak istediği bir şeyin örneğini zih-ninde tasavvur etmelidir. Binaenaleyh İblis, sahibinin nefsinde meydana geldiğinde tevhidini izale edecek şekil-de nefsinde tasavvur etmediği sürece şirki ve insanı şirke kıskırtma günahını işleyemez. Şirki bu şekilde nefsinde tasavvur ettiğinde ise tevhid onun nefsindeki tasavvurun-dan zorunlu olarak çıkmış olur. Çünkü şirk koşan, onu kendi içinde Hakkın yanında tasavvur eder. Dolayısıyla, onu yalnız bırakmaz. Şu halde İblis, hiç kuşkusuz kendi nefsinde müşrikti. Onun nefsinde şirk koşulan şeyin sure-ti bulunmalıdır. Her an, o suret sayesinde şirk koşanlara

yardım eder. İblis şirk özelliği kendilerinden gidip Allah'ı birler ve böylece mutlu olurlar diye endişe etmektedir.

İblis kendi nefsinde şirk koşulan şeyin suretini korur ve onunla o vakitte doğuda batıda güneyde ve kuzeydeki (dünyanın her bir tarafındaki) müşriklerin kalplerini gözetlediği gibi henüz *müşrik* olmayan tevhid ehlini gelecekte şirke düşürür. O halde İblis, hiçbir zaman şirkten ayrılmaz. Bu nedenle Allah onu bedbaht yapmıştır. Çünkü bu nitelik, kendisine eşlik ettiği ve şirk koşanın nefsinde kalması için çalıştığı bu özellik nedeniyle tevhidi bir nefes bile tasavvur edemez. Bu nitelik onun nefsinden gitseydi, müşrik nefsinde şirki dile getiren kimseyi bulamaz. Böylece şirk ondan gider, İblis de *ortağı* tasavvur edemezdi. Çünkü bu durumda onun nefsinden ortağın sureti kaybolmuş, bu müşrikin şirkten uzaklaştığını bilemez olmuştur. Bu durum, ortağın her zaman İblis'e eşlik ettiğini gösterir. İblis, Allah'a ilk şirk koşan olduğu gibi aynı zamanda şirki ilk âdet edinen kimsedir. Bu yönüyle o, âlemdekilerin en *bedbahtıdır*.

İblis, Allah'ın tam ihsanından olan rahmete tamah etmiştir. Bu nedenle şöyle dedik: Âdem hakkında cezalandırma, kendilerine *Ininiz!* diye hitap ettiğinde İblis ile aynı zamirde bir araya gelmektir. Allah onlara celaline yaraşan kelimeler ile hitap etmiştir. Fakat kelimelerde lafzın gerektirdiği nitelik vardır. Çünkü lafzın sureti özel anlamı gerektirir. Bu yorum, bilginlerin değerini bilemedikleri bir yöntemdir.

Ariflerin Hatası, Avamın Hatası

Burada Âdem meselesini zikretmemizin nedeni, hata yapıp makamlarından düştüklerinde bu düşmenin mutlaka bedbaht olduklarını göstermediğine Allah ehlini ısındırmaktır. Onların düşüşleri, Âdem'in düşüşü gibi olabilir. Allah herhangi bir mekânda bulunmaz ve sınırlanmaz. Hal böyle ise ve Allah bu sınırsız özelliğinde bulunduğuna göre hata işlediğinde veya onda horluk, utanma ve kırıklık meydana geldiğinde velîliğin düşmesi, bulunduğu makamdan daha yükseğine çıkmak olur. Onun yükselmesi, marifet ve hale bağlıdır. Bazen velinin daha önce sahip olmadığı Allah'a dair bilgisi ve horluk ve kırıklık hali artabilir. İşte bu, daha üstün bir makama yükselmenin ta kendisidir.

İnsan horluğunda bu makamı yitirip pişmanlık duymaz, hor ve kırık olmaz ise ve de 'rabbinin makamından korkmaz' ise böyle bir insan bu yolun ehli değildir. Bilakis o, İblis ile beraber oturandır. Hatta İblis'in hali ondan daha güzeldir. İblis inançsızlıkta kendisine itaat eden kimseye şöyle der: '*Ben senden uzağım, ben âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım.*'^{xcı}

Biz Allah ehlinde meydana gelen sürçmelerden söz ediyoruz. Allah şöyle buyurur: '*Onlar yaptıklarında ısrar etmez.*'^{xcii} Hz. Peygamber de şöyle buyurur: 'Pişmanlık tövbedir.' Hâlbuki veli insan, bulunduğu makamda veya bulunduğu halde ondan haz aldığına bu durumda haz alması onun halinden haz almadır. Allah kendisiyle haz alınmaktan münezzehtir. Veli hata işleyip hali kendisine horluk ve kırıklık getirdiğinde zorunlu olarak varlığıyla

hazlandığı hal ortadan kalkar. Bu hal, itaat ve emre uyma halidir.

Veli, bu hali kaybettiğinde Allah'ın gözünden düştüğünü zanneder. Hâlbuki kendisinden gittiğinde bu halden uzaklaşmıştır. Çünkü o yükselmeyi gerektiren bir hal idi. Veli, şimdi horluk, pişmanlık, yoksulluk, kırıklık günahı itiraf, Allah karşısında edep ve O'ndan utanma miracında bulunur ve bu miraçta yükselir. Böylece bu kul, bu miracın sonunda sahip olduğu halden daha üstün bir hal bulur. O hali bulduğunda ise düşmediğini, yükselişte olduğunu fark etmeden, bir üst hale ulaştığını anlar.

Allah bu durumu günahlarda kendisine karşı çıkmaların diye velilerinden gizlemiştir. Nitekim Allah bedbaht yaptığı kimselerde de *istidrâc* (aldatıcı keramet) gizlemiştir. Allah şöyle buyurur: '*Farkında olmadıkları yönden onları şaşırtacağım.*'^{xciii} Onlar, Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir: '*İyi yaptıklarını zanneder.*'^{xciv} Allah günahına ağlamak, hatasını görmek ve kitabında ona bakmakla meşgul ettiği mutlu kullarında da kendisine yakınlığı ve inayetini gizlemiştir. Bu kişi, bu pişmanlığın Allah katında yükselmesini sağlayacağından habersizdir. Çünkü Allah ona tövbesini kabul etmek müjdesini vermemiştir. Şu halde o, günahın gerçekleştiğini bilir, Allah kendisini bu günah nedeniyle cezalandırmamış olsa bile gerçekleşen günahıtan utanma duygusu ve kırıklık onda hâkimdir. Böylelikle istidrâc, iyilikte ve kötülükte mutlu ve bedbahtlarda meydana gelmiştir.

Fas şehrinde aba giymiş bir adamla karşılaştım. Adam fırında çalışıyordu. Ona, büyük şeyhlerden biri olan

Ebu'l-Abbas el-Hassâr'ı sordum. Çünkü o adamın şeyh ile oturup kalktığını ve onu sevdiğini görmüştüm. Bana şöyle dedi: 'Sözünü ettiğin kişi, bir makamda bulunup oradan düşmüştür. Falan makamdaydı. O kadar utandı ve kırıldı ki, insanların konuşması karşısında susması şart oldu. Onunla sürekli böyle ilaçlarla şakalaşıyorum, ilaçla ondan bu horluğun hastalığını gidermeye çalışıyorum.' Adam, beni yakınına oturtmuştu. Oradayken bu tedavi onun uzuvlarına yayıldı. Bunun üzerine gülümsedi, kalp gözündeki kabule dönük bir kapı açıldı. Bununla beraber haya duygusu kendisine eşlik ediyordu.

Büyüklerin sürçmelerinin mubah sınırında kalması gerekir. Nadir olarak onlardan günah meydana gelebilir. Ebû Yezid el-Bestami'ye şöyle denilmiş: 'Bir arif günah işler mi?' Cevabı da şu olmuş: 'Allah'ın emri takdir edilmiştir.' Burada onların günah işlemesinin Allah'ın yasaklarına dalma gayesinden değil, kendilerinde hüküm sahibi olan kadere bağlı olduğunu belirtmiştir. Onlar, Allah'a hamd olsun, Allah katından veli olduklarında bu makamda korunmuşlardır. Şu halde onlardan başkalarının günahları gibi Allah'ın haramlarına dalarak bir günah meydana gelmez. Çünkü kalplere yazılmış iman bunu engeller. Bir kısmı, farkında olmadan günah işler, bir kısmı ise ilahi bir keşif nedeniyle bilinçli olarak günah işler. Allah kendisine o günahı takdir ettiği şeyi gerçekleşmeden önce bildirmiştir. Böyle bir insan, işinde basiretli ve Rabbinden bir delile sahiptir.

Bu hal '*Allah senin gelmiş geçmiş günahlarını bağışlasın*^{xcv} ayetinde geçen müjdeye benzer. Allah bağışlanan

işlenmiş günahlarını ona bildirmiştir. Bağışlandıkları için bu günahların onda bir hükmü ve etkisi yoktur. Günahların ortaya çıkma vakti geldiğinde onlara el-Gaffar ismi eşlik eder. Böylece günahlar kula yerleşir. el-Gaffar ise onların hükmünü perdeler. Bu durumda günahlar ateşe atılıp yanmayan kimse gibidir. Misal olarak Hz. İbrahim'i verebiliriz. O ateşteydi ve *perde* nedeniyle ateşin onda bir hükmü yoktu.

Takdiratı keşf makamının sahibi olan arifin günahı da böyledir: Bela ona gelir, hükmü ise ondan uzaktır, dolayısıyla makamına etki etmez. Bu durum, kendisi için takdir edilen şeye dair bir bilgi ve delil sahibi olmayan insana belanın gelmesinden farklıdır. Bu durum, onun utanmasını, pişman ve hor olmasını gerektirir. Arif ise böyle değildir. Burada ifade etme imkanımız olmayan bir takım ilahi sırlar vardır.

Ariflerin bu makamdaki mertebeleri belirtip ariflerin günahlarıyla şekilci âlimler ve onların taklitçileri gibi sıradan insanların günahları arasındaki farkı izah ettikten sonra bilmelisin ki, Bir arifin şöyle söylediği rivayet edilir: 'Yaygı üzerinde otur.' Burada kastedilen kulluk yaygısıdır. 'Yayılmaktan sakın.' Başka bir ifadeyle, Efendisinin tanımlamış olduğu bir takım şeylerle sorumlu olması yönünden kulluk hakikatinin verdiği hükme sarıl. Çünkü bu işler olmasaydı onun makamı övünme, böbürlenme ve gevşekliğe yol açardı. Nitekim bir gün, Utbetü'l-Ğulâm büyüklenmiş ve böbürlenmiş. Bunun üzerine ona 'üzerinde gördüğümüz bu büyüklenme nedir, daha önce senden böyle bir şey görmemiştik?' denilmiş. Cevap vermiş:

‘Nasıl böbürlenmem ki: Benim bir Efendim oldu, ben de onun kölesi oldum.’

Binaenaleyh kulu laubalilikten ve dünyada ahirette olacağı gibi davranmaktan alıkoyan şey yükümlülüktür (teklif). Onlar, dünyadan ayrılıncaya kadar efendilerinin emirleriyle ilgilenir. Bir işleri kalmadığında ise kulluğun gerektirmiş olduğu serbestlik makamına yerleşirler. Bu durum ise ancak ahirette olabilir. Çünkü yükümlülük, onlar için dünya hayatında her nefes sürer. O halde bu dünyada kendini bırakan herkes, bıraktığı ölçüde Allah’a dair bilgiden eksik kalır, kendisini herhangi bir an bırakmayanın derecesine ulaşamaz. Çünkü kendisini bıraktığında pek çok nefesi geçirmiş, üzerindeki yükümlülük sorumluluğundan habersiz kalmıştır. Bu yükümlülük, onun kendini bırakmayla ilgilenmesini engeller.

Dünya, kendini bırakma yeri değildir. Kendini bırakmakla beraber Abdülkadir el-Cîlî’yi (Geylânî) görmez misin? Ölüm kendisine gelip bu dünyada birkaç nefeslik vakti kaldığında çenesini yere koymuş (secdeye kapanmış), şu an olduğu durumun kulun bu dünyada yerine getirmesi gereken hak olduğunu itiraf etmiştir. Bunun nedeni, Hak kendisine olayların gerçekleşeceğini bildirdiğinde bazı vakitlerde kendisini *bırakmasıydı*. Talebesi Ebu’s-Suud ise bu bırakmadan uzak durmuş, ölene kadar her nefeste, sorumlu olduğu kulluğa bağlanmıştır. Ölürlen halinin, şeyhi Abdülkadir gibi başkalaştığı aktarılmamıştır.

Güvenilir bir ravi bize şöyle aktardı: ‘Onun şöyle söylediğini duydum: Abdülkadir’in yolu, velilerin yolları

içinde gariptir. Bizim yolumuz ise Abdülkadir'in yolu içinde gariptir.' Allah onlardan razı olsun ve bizi onlardan yararlandırınsın! Allah bizi kendisine karşı çıkmaktan korusun. Hakkımızda bu takdir edilmişse, Allah'tan onu basiret üzere işlemeyi bize nasip etmesini diliyoruz. Bu durumda o günah sayesinde derecelere yükselmek mümkün olabilir.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

OLUŞ İLİMLERİNDEN TİKEL BİR İLME KOMŞU OLANIN MENZİLİNİN BİLİNMESİ

Onun Tertibi, Sırları ve Kutupları.

Tercümanı Olduğum Şeyi İçerin Nazım

Kevnî ilmin komşusu, ilahi ilim'dir (metafizik)

Onu verene hakiki keşif denir

O berzahlar ilminden saf değildir

Ne ulvidir ne de süfli

Onun yücelerde bir vechi vardır ki, gariptir, kesindir

Süflide de bir vechi vardır, hakikatlerle ulvidir

Onu bilen, halis melek değildir

Veya o cinni veya insan da değildir

Fakat varlıklar birleştiğinde

Kazanılmış bir şekil sana görünür, kevnî olarak

Artık istediğini söyle: Aslı onu kabul eder

Onu görmezsin: O göz için görülürdür

176 Allah Adamları ve Kutuplar

O ne mahkûm, ne de hâkimdir

Ne görünmezdir ne de duyulur

Onun aydınlığı cihetlerin sığdırmasından münezzehtir

Ne doğuludur, ne de bâtılı

Zatını gözden gizleyen münezzehtir

Ondan bir örnek ise bitişik olarak bize sirayet eder

Gördüğümüzde onu görürüz, onun aynı değildir

Fakat o, sahih hayali-keşiftir

Her surette gözün görüşüne tecelli etti

İşte 'misal' derken kastettiğim budur

Harikulade: Mucizeler, Kerametler ve Sihir

Allah sana Ruhü'l-kuds ile yardım etsin, bilmelisin ki, Bu menzil, celal ve cemal menziline komşu olan yetkinlik menzildir. Yetkinlik menzili, en yüce menzillerden olduğu gibi onda konaklayan kimse de en yetkin kişidir.

Bilmelisin ki, Âdetin aşılması üç şekildedir: Birincisi, algılanışı âdetle kendisiyle ilişkili bir kuvvete görüldüğü tarzıyla göze veya bir güce dönen kısımdır. Hâlbuki gerçekte o şey, söz konusu kuvvetin algıladığından farklıdır. Misal olarak 'sihrin etkisinden, onların koştuğunu zannetti'^{xxvi} ayetini verebiliriz. Bu kısım, beşer gücünün altındadır ve o da iki kısma ayrılır. Bir kısmı, nefsi kuvvete döner, bir kısmı ise isimlerin özelliklerine döner. İnsan, bu isimleri telaffuz ettiğinde bu suretler görenin gözünde veya kula-

ğında hayal olarak ortaya çıkar. Gerçekte ise yani duyulur düzlemde ise görülen ve duyulan herhangi bir suret yoktur. O, sadece sihirbazın eylemidir. Sihirbaz, gözlerde ve kulaklarda meydana gelenlerin gerçekte var olmadığını bilir. Nefsi kuvvetten ibaret olan diğer kısım ise gözün gördüğü veya herhangi bir idrakin algıladığı isimlerin özelliklerinden meydana gelen bir şeyin nefsi kuvvetten meydana gelmesidir.

İkisinin arasındaki fark şudur: İsimler yoluyla bir şey yapan kişi yani sihirbaz, görünürde bir şey olmadığını bilir. Sihirbazın, sadece orada bulunanların hayali üzerinde bir otoritesi vardır. Böylelikle görenlerin gözlerini çekip alır. Bu durumda kişi, uykusunda rüya gören gibi algıladığının dışında bir şey bulunmadığı halde hayalinde suretler görür.

Nefsi kuvvete ait olan diğer kısma gelince, bunu yapanların bir kısmı, dışta bir şey bulunmadığını bilir. Bir kısmı ise bunu bilmez ve işin gördüğü gibi olduğuna inanır.

Ebû Abdullah es-Sülemî *Makâmâtü'l-Evliya* adlı kitabının kerametler bölümünde Uleym el-Esved'den -ki tasavvuf ehlinin büyüklerindendi- şöyle bir olay aktarır: Salih kimselerden biriyle bir hadise yaşamış. Bu hadise Uleym el-Esved mescitte bulunan mermer bir sütuna vurmasına neden olmuş. Bir anda mermer sütun altına dönüşmüş, adam onu altın olarak görmüş. Şaşırmış ve kendisine şöyle demiş: 'Be adam! Hakikatler değişmez. Sen, Rabbin karşısındaki hakikatin nedeniyle onu böyle görüyorsun. Gerçekte durum böyle değildir.' Şeyler

hakkında bilgisi olmayan kimseye göre şeyhin ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, altın olarak görülen şey gerçekte taşı. Sütunun altın olarak görülmesi, görenin düz bakışında gerçekleşen bir durumdur. Aynı adam, (hali değiştiğinde) tekrar daha önceki gibi sütunu taş olarak görmüştür.

Allah Hz. Musa'nın asası hakkında şöyle buyurur: 'Elindeki nedir ey Musa? Asamdır'^{xcvii} der. Sonra 'Onu yere at, ey Musa,' diye buyurur, o da atar. Bir de ne görsün, asa bir yılan olmuş sürünüyor'^{xcviii} Musa (as.) ondan korktuğunda -ki insanların yilandan korkması yılanın insana verdiği zarar nedeniyle doğaldır- ondan kaçmış ve Musa Allah'ın bu işteki muradını anlayamamıştır. Anlasaydı, korkmazdı. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: 'Onu tut ve korkma. Biz onu önceki haline döndüreceğiz.'^{xcix} Yani, daha önceki gibi asa olacak veya sen onu yine asa göreceksin. Ayet yoruma açıktır. Çünkü 'onu ilk haline döndüreceğiz' ayetinde geçen zamir, Hz. Musa'nın gözündeki yılan olarak görünen halinde asa değil ise zamir dönecek yer bulamaz. Sana iyilik edip sonra kötülük yapan biri bir hediye gönderdiğinde ona şöyle dersin: 'Bana karşı tavrın değişti, sen bana iyilik yapan değildin.' Hâl-buki her iki durumda da onun aynı kişi olduğu bilinir. Buna rağmen ona şöyle denilir: 'Senin karşında daha önce iyilik yaptığı ilk haline döndü. Şeklinde ise değişmez. Fakat senin karşında fiili değişir.'

Allah bunu sihirbazların kendisine böyle bir şey göstereceği ilminde belirlenmiş olduğu için Musa'yı konuya alıştırmak maksadıyla öne almıştır. Bu sayede Musa, iple-

rini ve asalarını yere atıp gerçekleşen sihirden ürkmesin ve korkmasın diye bu konuda bir bilgi sahibi olmuştur. ‘Musa’ya, onlar koşuyor gibi göründü.’ Allah Musa’ya şöyle der: ‘Onların bu sihirlerini gördüğünde sakın korkma.’ Böylece onun korkusunu gidermiştir.

Allah’ın bize Kuran’da anlattığına göre sihirbazların sihirleri gerçekleşip vadi onların attığı ip ve asalarıyla dolduğunda Musa kendine doğru koşan yılanlar olarak onları görmüş ve içinde bir korku duymuş. Bu durumdaki korkusu, ilk durumdaki korkusu gibi değildi. Çünkü birinci korku yilandan kaynaklanmıştı. ‘Geri kaçtı ve takip etmedi.’ Ta ki Allah kendisine onun yılan olmadığını bildirdi. Sihirbazların seyircileri etkileri altına almalarını sağlayan diğer korku ise sihirbazların delille kendisine baskın gelmemesi içindi. Böylelikle insanlarda iş belirsizleşmişti. Bu nedenle Allah Hz. Musa’ya ‘Korkma, üstün gelecek olan kesinlikle sensin^{ca} demıştır.

Sihirbazlar, Musa’nın gördüğünden korktuğunu fark edince, korkunun sebebini anlamamıştı. Musa neden korkmuştu? Böylece Musa’nın sihir sanatı hakkında bilgisi olmadığını anlamışlardı. Çünkü sihirbaz, sihrin dışta bir gerçekliğinin olmadığını bildiği için bir sihirbazın yaptığından korkmaz. Allah ise ona esasını atmasını emretmiş ve esasının ‘onların yaptıkları işi yalayıp yutacağını’ bildirmiştir.

Hız. Musa esasını yere attığında asa bir yılan haline gelmiş ve bütün sihirbazlar bu esnada Musa’nın yaptığı-nın kendilerini imana davet ettiği Allah katından olan bilinmeyen bir iş olduğunu anlamıştı. Musa sihir hakkın-

da bir bilgiye sahip değildi. Ardından bu yılan (Musa'nın asası) asa ve ipleri, yani vadide bulunan yılan suretlerini yutmaya koyulmuş, ipler ve asalar olduğu gibi görünmeye başlamıştı. Allah 'yaptıklarını yutsun'^{xxx} demiştir. Onlar asa ve ipleri sadece bakanların gözlerinde yılan suretleri yapmıştı. İşte Musa'nın asasının yuttuğu, suretlerdi.

Burada dikkatini çektiğimiz şeyin farkına var! Müfessirler Allah'ın bildirdiği işte bu idrakten habersiz kalmıştır. Allah 'onların asalarını ve iplerini yutar' dememiştir. Sihirbazlara göre mucize, Musa'nın korkması ve ip ve asalardan yılan suretlerinin alınmasıydı. Böylece Musa'nın getirdiği şeyin Allah katından olduğunu anlamışlardır. Böylelikle Musa'nın kendilerinden farklı olarak getirdiği şeye iman etmiş, bu mucize gerçekleştiğinde secdeye kapanıp 'âlemlerin Rabbine iman ettik, Musa'nın ve Harun'un Rabbine' demişlerdir. 'Harun ve Musa'nın rabbi'^{xxxii} diyerek belirsizliği gidermişlerdir. Çünkü 'âlemlerin (rabbi)' demekle yetinselerdi, Firavun daha önce 'Ben âlemlerin rabbiyim' dediği için 'sadece bana ilgi gösterin' diyebilirdi. Sihirbazlar ise 'Musa'nın ve Harun'un rabbi', başka bir ifadeyle 'Musa ve Harun'un çağırdığı rab' ifadesini eklemiş ve belirsizlik ortadan kalkmıştır. Firavun ise onları azaplandırmakla tehdit etmiş, onlar ise dünya azabını ahiret azabına yeğlemiştir. Onların sözlerinin bir kısmı Allah'ın bize anlattığıdır.

Avam Hz. Musa'nın getirdiği şeyi sihirbazların getirmiş olduğu şeyle aynı saymıştır. Avama göre Musa'nın getirdiği, sihirbazlarınkinden daha güçlüydü ve Musa'nın yılan olan asasının diğer yılan görüntülerini yutmasının

gösterdiği kadarıyla Musa sihri daha iyi biliyordu. Bunun üzerine şöyle demişler: ‘Musa’nın yaptığı büyük bir sihir-
dir.’ Sihirbazlara göre Musa’nın mucizesi, sadece onun
korkması, iplerden ve asalardan özellikle yılanların suret-
lerini almasıydı. Böyle bir şey ilk bakışta Musa’dan
meydana gelen korku nedeniyle, nefsin gücü ve isimlerin
özelliklerinin dışındadır. Fiil ise Allah’tan gelmiştir.

Sihirbazlar asa ve ipleri yılan şeklinde göstermekle gö-
renlerin gözlerini şaşırtınca, Allah onlara bildikleri işten
yaklaşmak istemiştir. Nitekim Allah şöyle buyurur: ‘Onla-
rın yaptığı şaşırtmayla kendilerini şaşırttık.’^{ccxiii} Çünkü Allah
işlerde ilişkileri gözetir. Böylece asayı insanların genelinin
gözünde sihirbazların asalarının yılan olması gibi yılan
yapmış, sihirbazları da Hz. Musa’nın korkmasını göster-
mekle şaşırtmıştır. Böylece onlar Musa’nın yilandan kork-
tuğunu zannetmiştir. Hâlbuki Hz. Musa gerçekte yılan-
lardan korkmuyordu. Nitekim bu durum ‘onu eline al ve
korkma’^{ccxiv} diye emrettiğinde Allah tarafından birinci fiil-
de daha önce gerçekleşmişti. Böylece Allah onu yılanlar-
dan korkmaktan men etmiş, bunun onun adına bir muci-
ze olduğunu bildirmiştir. Hz. Musa’nın ikinci korkusu
delil ve şüphe karışmasın diye insanlara karşıydı. Hâlbuki
sihirbazlar onun yılanlardan korktuğunu zannetmiş, onlar
insanları şaşırttıkları gibi Allah da Musa’nın korkmasıyla
sihirbazları şaşırtmıştı.

Bu durum, ilişkileri gözetmede işin zirvesidir. Çünkü
sihirbazlar, Musa’nın korkusunun delille baskın gelmek-
ten kaynaklandığını anlasalardı, imana koşmazlardı. Sonra
Musa’nın yılanı diğerlerini yutmuş, onların yılanlarından

ise yutma veya herhangi bir etki meydana gelmemiştir. Çünkü onlar gerçekte ip ve asaydı.

Bu bölümde zikrettiğimiz bu menzil, doğa ilimlerinden tikel bir ilme komşudur. Bu tikel ilim, mucizeler ilmidir. Çünkü o, nefsin bir kuvveti veya isimlerin özelliklerinden meydana gelmiş değildir. Çünkü asanın yılan haline gelmesi Musa'nın himmeti veya ona verilen isimlerin gücünden kaynaklansaydı, Musa 'geriye dönüp kaçmazdı.' Buradan aracılığıyla mucizelerin gerçekleştiği kimsenin bilmediği Hakkın ilminde bulunan bazı durumlar olduğunu anladık. Bu menzil, bir *hile* olmayışında peygamberlerin getirmiş olduğu şeye komşudur. Fakat onlar, peygamberlerin mucizeleri gibi değildir. Çünkü peygamberlerin getirdikleri mucizeler hakkında bilgileri yoktur. Bunlar velilerin himmetleri veya nefislerinin gücü veya doğrulukları sayesinde ortaya çıkar. Bunlardan hangisini istersen söyleyebilirsin. Bu nedenle onlara *keramet* denilmiş, mucize veya *sihir* diye isimlendirilmemişlerdir.

Çünkü *mucize*, ya engellenerek veya -nefsin gücünün olmayışı ve isimlerin özelliklerinin dışında kalmasından dolayı- insanın gücünün yeteceği bir şey olmaması nedeniyle, yaratıkların benzerini yerine getirmekten aciz kaldığı şey demektir. Mucizeler, peygamberlerin ellerinde ortaya çıkar. Sihir ise gerçekte doğru olmadığı halde içinde doğruya dönük bir yön bulunan şeydir. Kelime, zamanla ilgili seher (vakti) kelimesinden türetilmiştir. Seher, ışık ve karanlığın karışımı demektir. Başka bir ifadeyle seher, kendisine sabah aydınlığı karıştığı için ne gecedir ne de güneşin ışığı gözlere vurmadığı için gündüzdür. Sihir

denilen şey de böyledir. Sihir, ne mutlaka geçersiz sayılıp yok olan bir şeydir. Çünkü göz belirli bir durumu algılamıştır ve bunda kuşku yoktur. Aynı zamanda sihir, sırf gerçeklik de değildir. Böyle olsaydı, dışta varlığı olurdu. Çünkü gözün şahit olduğu ve görenin zannettiği gibi sihrin kendiliğinde varlığı yoktur.

Velilerin kerametleri ise sihir kabilinden şeyler değildir. Çünkü kerametlerin kendiliklerinde vücûdî bir gerçeklikleri vardır. Fakat onlar, mucize de değildir. Çünkü keramet (mucizenin peygamberin bilgisinin ve himmet gücünün dışında gerçekleştiğini hesaba katarsak), bilgi ve himmet gücüne dayanarak meydana gelir.

Sülemî'nin aktardığı Uleym'in 'Rabbin olan hakikatin nedeniyle sen altın görürsün, gerçekte hakikatler başkalaşmaz' demesine gelince, bunun anlamı şudur: Uleym, adamın gördüğü şeyin gözünde büyüdüğünü anlayınca, kendisine şöyle demiş: 'Kendini bilmen, gördüğünden daha değerlidir. O bilgiyle nitelen. Çünkü kendini bilmen, sütunun gerçekte altın olmasından daha kıymetlidir.' Böylece ona hakikatlerin değişmeyeceğini öğretmiştir. Gerçekte söylediği doğrudur. Başka bir ifadeyle taş olan bir şey altına dönüşmez. Çünkü taşlık hakikatini bu cevher kabul etmiştir. Nitekim cisim sıcaklığı kabul etmiş ve ona *sıcak* denilmiş. Allah bu cevhere *altın* sureti giydirmek isteyince, taş suretini ondan çıkarmış, altın suretini giydirmiştir. Böylece cevher veya cisim, sıcak cisimden sıcaklık soyutlanarak soğukluk giydirilip soğuk hale geldiği gibi taş ve altın olarak ortaya çıkmıştır. Bu örnekte

sıcaklık soğukluğa dönüşmemiştir. Soğuk cisim, bizzat sıcak olan şeydir. Şu halde gerçekler değişmemiştir.

Uleym'in öyküsü de böyledir: Kendisine dokunulduğunda altın suretini kabul eden cevher, daha önce taş suretini kabul etmiş cevherdir. O cevher, bizzat bu cevherdir. Ne taş altına dönüşmüş ne altın taşa dönüşmüştür. Nitekim maddesel cevher, su suretini kabul etmiş, ona su denilmiştir. Suyu kaba koyup buhara dönüşünceye kadar ateşte kaynatıldığında bu durumda su suretinin kesin olarak ondan gittiğini ve buhar suretini kabul ettiğini anlarsın. Böylece o, en büyük unsuruna yükselmek ister. Nitekim su sureti kendisinde bulunduğunda ise en büyük unsurunu talep edip aşağıya düşer.

İşte bu, velilere mahsus olan ve mucize ilmine bitişik himmetle ilgili 'kuşkusuz hakikatler başkalaşmaz' anlamındaki Uleym'in sözünün anlamıdır.

Uleym'in 'Rabbin karşısında senin hakikatin nedeniyle' ifadesine gelince, yani hakikatini öğrendiğinde kendini zayıf, ölü, aciz ve bu cevher gibi varlığı olmayan mutlak bir kul olarak bulursun. Bu cevher, suretleri giymediği sürece onun varlıkta bir görüntüsü ortaya çıkmaz. İşte bu kul, ilahi isimlerin suretlerini giyer, onlar sayesinde dış varlığı ortaya çıkar. Giydiği ilk elbise ise varlıktır. Böylece var olan bir şey olarak ortaya çıkar ve varlık oluşu yönünden varlığın kabul ettiği her şeyi kabul eder. Bu bağlamda Hakkın ona giydirdiği bütün ilahi isimleri kabul eder. Bu esnada el-Hay, el-Kâdir, el-Âlim, el-Mürîd, es-Semî, el-Basîr, el-Mütekellem, eş-Şekûr, er-Rahîm, el-Hâlık, el-Musavvir ve diğer bütün isimlerle nitelenir. Nitekim bu

cisim de taş, altın, gümüş, kurşun, su ve hava ile nitelenir. Bu nitelikler, var olmakla birlikte cisimlik hakikati hiç birinden ayrılmaz. Aynı şekilde bu ilahi isimler kendisinde bulunmakla beraber insandan da bir kul olması ayrılmaz.

İşte bu Uleym'in 'rabbin karşısındaki hakikatin', yani 'hakikatinin rabbinle irtibatı' deyişinin anlamıdır. Böylece onda ortaya çıkan ilahi bir suretten yoksun kalmaz. Bu cisim de kendisinde ortaya çıkan suretten yoksun değildir. Sen, ilahi isimlerle halden hale girip her surete göre diğer isimden farklı bir isim aldığın gibi kendisi nedeniyle değil, nitelik nedeniyle bu cevhere de taş veya altın adı verilir.

Geçen ifadelerimizde âdetin aşılmasındaki üç kısmı açıklamış olduk: Bu üç kısım, mucizeler, kerametler ve sihirdi. Bunların dışında âdetin aşılmasının başka bir tarzı yoktur. *Kerametler* ile himmet gücünden meydana gelen şeyi kastediyorum, yoksa o şahıs için meydana gelen *ilahi yakınlığı* kastetmiyorum. Çünkü o, bir aldatma ve tuzak olarak da meydana gelebilir. Genellikle olduğu için ona keramet dedim. Onda tuzak ise son derece azdır.

İşte bu menzil, peygamberlerin mucizelerine bitişiktir. O, doğa ilimlerinden tikel bir ilimdir ve sihre yakın değildir. Çünkü velinin kerameti ve âdeti aşması, peygambere uymak ve sünnetine göre yaşamakla meydana gelir. Dolayısıyla keramet, adeta o peygamberin mucizesindenir. Çünkü peygambere uymakla, uyma gerçekleştiği için kerametler ortaya çıkmış, bu nedenle ona bitişmiştir.

Bu menzilin kutupları, kendi himmetinin dışında üzerinde âdetin aşılmasının gözüktüğü her velidir. Böylece himmeti vasıtasıyla âdetin aşılmasının kendisinden ortaya çıktığı kimseden peygamberliğe daha yakın olur. Peygamberler ise asılları üzere, kullardır. Bu menzilin kutupları da öyledir. Hallerin peygamberlerin hallerine yaklaştığı ölçüde kullukta daha sağlam bulunursun ve senin lehinde delil ortaya çıkar, şeytanın üzerinde bir otoritesi olmaz. Nitekim Allah şöyle buyurur: ‘Kullarımın üzerinde bir otoriten yoktur.’^{xcxv} Başka bir ayette ise ‘Şeytan, önünden ve ardından insana gelir.’^{xcxvi} Şeytanın peygamberlerde hiçbir etkisi olmadığı gibi onlara yakın olanlara da bir etkisi yoktur.

Bu müşahade mertebesini gördüğümde şöyle başlayan bir kaside okudum:

Bir gece melekler kalbime tenezzül etti

Bir gerdanlık gibi onun etrafında döndüler

Lanetlinin aktarmasından sakınmak için; gördüğünde.

Gayb ilimlerinin kalbe indiğini

İşte bu bizim gibilerde Allah’ın korumasıdır

Onun peygamberleri koruması ise hiç kuşkusuzdur

Kasidenin tamamı, elinizdeki kitabın üç yüz otuzuncu bölümünün başında zikredilmiştir.

Bedenlerin Ruhlaşması ve Ruhların Bedenleşmesi

Bu bölümün sırlanışı, âdetin aşılması mertebelerinden zikrettiğimizdir. Ondaki sırlara gelince, bunlar görünmede insanın ruhanilere katılması, surette ruhanilerin insana katılması, onlardan bir suretin kendisiyle göründükleri surete benzemesidir. Allah şöyle buyurur: *‘Ona yakışıklı bir adam suretinde görünmüştür.’*^{xcxvii} Böylece Cebrail, bir ruh olduğu gibi o da ruh diye isimlendirilmiştir. Bu nedenle Cebrail gibi ölüleri diriltmiştir. İbn Abbas şöyle der: ‘Cebrail, yeryüzünün hangi parçasına dokunursa dokunsun, o parça hayat bulur.’ Bu nedenle Sâmiri, Musa’ya gelişinde tanıdığı Cebrail’in ayak izinden bir tutam almıştı. Sâmiri, Cebrail’in bastığı yerin ve dokunduğu şeylerin canlanacağını biliyordu. Böylece peygamberin izinden bir tutam almış, onu yapmış olduğu buzağıya atmış, böylece buzağı canlanmış. Bu durum, şeytanın Sâmiri’nin nefesine aktardığı bir bilgiydi. Çünkü şeytan, ruhların konumunu biliyordu. Böylece Sâmiri, içinde bu gücü bulmuş, onun İblis’in ilkası olduğunu anlamamış ve şöyle demiş: *‘İşte nefsim bunu bana böyle süslemiştir.’*^{xcxviii} İblis ise içinde Allah’a ortak koşma inancı bulunduğu için Sâmiri’yi saptırma hırsından yapmıştır.

Böylelikle Hz. İsa, mana, isim ve görünür surette Cebrail’in suretinde ortaya çıkmış, insan ruhaniye katılmış, ruhani aynı mertebede beşer suretine katılmıştır.

Bu bölümde bu kadarı yeterlidir. Çünkü bu bölüm geniş konuları içerir. Hz. Meryem, Asiye ve peygamberlerin hakikatleriyle ilgili geniş konuları ele almak gerekir. Çünkü bu, yetkinlik menzildir. Onu elde eden kimse,

türünün oğullarının efendisi olur, celal ve cemal sahibi karşısında hükümran olarak ortaya çıkar. Bu makam, Ebû Yezid el-Bestami ve Efrad'ın makamlarından biridir.

Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

DİZİN

A

Abdullah, 29, 58, 79, 85, 86,
120, 129, 130, 133, 145,
147, 148, 177
Abdülkadir el-Cili, 172
Âdem, 29, 77, 98, 109, 148,
163, 164, 165, 166, 167,
168
Ahmed b. Hanbel, 31
Ali b. Ebû Talib, 28
Amâ, 87, 95, 96, 97, 103
Anka, 73
Anka-i Muğrib, 73
Araf, 93
Arif, 85, 146, 171
Arş, 87, 93, 95, 96, 100, 103,
139

B

baba, 102
Bedbahtlık, 72, 95, 166
Buhari, 28

C

c, 98

Cebrail, 45, 128, 155, 164,
187
cennet, 112
Cüneyd, 28, 30

D

Dehr, 39

E

Ebû Yahya, 57
Ebû Yezid, 73, 94, 121, 127,
157, 158, 170, 188
ed-Dürretü'l-Fâhire, 58
Ensar, 133

F

Fas, 85, 169
Furkan, 87
Fütuhât, 10, 12
Fütuhât-ı Mekkiyye, 10, 12

G

Geylani, 36

H

Havva, 163, 164, 165, 166
 Hızır, 27, 28, 32, 42, 43, 44,
 45, 51, 53, 54, 55, 127,
 135, 141
 Hureyre, 28, 29, 145
 Hz. Ali, 28
 Hz. İbrahim, 50, 51, 159,
 160, 171
 Hz. İsa, 127, 128, 129, 130,
 131, 133, 134, 136, 137,
 139, 140, 144, 150, 161,
 187
 Hz. Meryem, 187
 Hz. Muhammed, 94, 100,
 102, 109, 125, 126, 127,
 128, 129, 131, 132, 134,
 136, 137, 140, 160, 161
 Hz. Musa, 27, 28, 43, 45, 51,
 121, 126, 135, 178, 179,
 180
 Hz. Ömer, 32, 82, 133
 Hz. Peygamber, 27, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 43, 45, 50,
 53, 54, 55, 62, 63, 70, 79,
 80, 83, 84, 90, 91, 94, 96,
 98, 106, 108, 110, 118,
 121, 126, 127, 128, 129,
 132, 133, 134, 135, 136,
 137, 138, 139, 140, 145,
 154, 155, 156, 157, 158,
 159, 160, 161, 168

İ

İblis, 163, 165, 166, 167, 168,
 187
 İbrahim, 50, 55, 95, 130, 159
 İsa, 77, 125, 127, 128, 132,
 134, 136, 137, 139, 140,
 144, 150, 159, 161
 İsevî, 126, 129, 136, 137,
 143, 144
 İsrâ, 121, 137
 İşbiliyye, 57, 58, 79, 102

K

Kadîm, 25
 Kalem, 27
 keşf, 171
 Kıyamet, 96
 Kitap, 83, 92, 110, 137, 150,
 157
 Kutup, 143

M

Makam, 95, 153
 Malik, 130, 133
 masum, 31, 52
 Mekke, 34, 102, 145
 Melâmî, 58, 86
 menzil, 157, 176, 182, 185
 Meryem, 128, 132, 193
 Muhacir, 133
 Muhammed, 35, 36, 43, 102,
 126, 127, 130, 134, 136,

137, 140, 150, 153, 155,
161, 164

Muhammedi, 43, 44, 45,
126, 127, 128, 136, 137,
144

Musa, 27, 28, 43, 44, 51, 53,
54, 121, 129, 134, 137,
178, 179, 180, 181, 182,
187

Mutluluk, 72

N

nesh, 134, 149

O

Osman, 130

Ö

Ömer, 31, 32, 70, 83, 85, 92,
116, 130, 131, 132, 133,
135

Ömer b. Hattâb, 31

R

Refref, 138

ruh, 46, 51, 75, 78, 163, 187

S

sahabe, 136, 140

Sâmiri, 187

Sidre, 150

sihir, 179, 182, 183

Süfyan es-Sevrî, 155

Sülemî, 177, 183

Süvari, 25, 65

süvariler, 26, 36

Ş

Şarî, 31

Şehadet, 44

Şeriat, 44, 69, 128, 134

şeyh, 74, 170

Şeytan, 31, 186

T

Tasavvuf, 80

tevil, 30, 71, 108, 109, 112,
160

Y

Yakîn, 138

Yunus, 81, 82, 129

SON NOTLAR

- 1 el-Kehf 18/68.
- 2 et-Talak 65/12.
- 3 el-Bakara 2/282.
- 4 el-Enfal 8/29.
- 5 el-Kehf 18/82.
- 6 el-Ahzâb 33/21.
- 7 Âl-i İmrân 3/31.
- 8 el-Bakara 2/109.
- 9 el-Müzzemmil 73/9.
- 10 el-Enfal 8/17.
- 11 el-En'am 6/13.
- 12 Meryem 19/9.
- 13 el-En'am 6/13.
- 14 el-En'am 6/13
- 15 el-En'am 6/90.
- 16 el-A'lâ 87/1.
- 17 er-Rahman 55/78.
- 18 el-A'raf 7/180.
- 19 er-Ra'd 13/33.
- 20 es-Sâffât 61/180.

- 21 el-Mü'minun 23/117.
- 22 en-Nisa 4/79.
- 23 en-Nisa 4/78.
- 24 Tâha 20/73.
- 25 el-Kasas 28/60.
- 26 eş-Şuara 26/78-79.
- 27 eş-Şuara 26/80.
- 28 el-Kehf 18/79.
- 29 el-Kehf 18/82.
- 30 ez-Zümer 39/7.
- 31 el-Kehf 18/81.
- 32 el-Kehf 18/81.
- 33 el-Enam 6/75.
- 34 el-İsra 17/1.
- 35 el-Kehf 18/82.
- 36 el-Bakara 2/164.
- 37 er-Rum 30/20.
- 38 er-Rum 30/21
- 39 er-Rum 30/22
- 40 er-Rum 30/23
- 41 el-Kasas 28/73.
- 42 el-Kasas 28/73
- 43 er-Rum 30/23.
- 44 er-Ra'd 13/2.
- 45 el-Bakara 2/171.
- 46 Yunus 10/22.

-
- 47 Yunus 10/23
48 Yunus 10/23
49 el-En'am 6/27.
50 el-En'am 6/28
51 er-Ra'd 13/4.
52 el-Bakara 2/26.
53 el-İnsan 76/3.
54 en-Nahl 16/9.
55 el-İsra 17/15
56 en-Nahl 16/9
57 er-Rum 30/47.
58 el-En'am 6/54.
59 Meryem 19/85
60 Tâha 20/55
61 Âl-i İmrân 3/59
62 el-Hadîd 57/4.
63 el-Beyyine 98/5.
64 el-Enbiya, 21/87.
65 el-Enbiya 21/87.
66 Enbiya 21/88.
67 es-Saffât 37/145.
68 el-Mâide 5/71.
69 el-Mâide 5/71.
70 er-Rum 30/54.
71 en-Nisa 4/28.
72 el-İsra 17/110.

-
- 73 Tâha 20/5
- 74 el-Enbiya 21/107.
- 75 Meryem 19/45.
- 76 el-Bakara 2/210.
- 77 el-Bakara 2/31.
- 78 Ğâfir 40/57.
- 79 eş-Şuara 26/193-194.
- 80 Tâha 20/5.
- 81 Yusuf 12/108.
- 82 el-En'am 6/103.
- 83 eş-Şura 42/11.
- 84 el-En'am 6/38.
- 85 el-Kchf 18/82.
- 86 en-Nisa 4/113.
- 87 Tâha 20/5.
- 88 el-Hakka 69/17.
- 89 eş-Şura 42/40.
- 90 el-En'am 6/90.
- 91 en-Nahl 16/44.
- 92 Fatır 35/15.
- 93 Âl-i İmrân 3/64.
- xciv el-Fetih 48/29.
- xcv el-Ahzab 33/40.
- xcvi eş-Şuara 26/193-194.
- xcvii el-Fatiha 1/5.
- xcviii el A'raf 7/196.

-
- xcix es-Sâffât 37/112.
- c Al-i İmrân 3/46.
- ci el Bakara 2/130.
- cii es-Sâffât 37/89.
- ciii el-Enbiya 21/63.
- civ el-Fetih 48/482.
- cv et-Tevbe 9/943.
- cvi en-Neml 27/19.
- cvi el-A'raf 7/196.
- cviii Meryem 19/30-33.
- cix el-Bakara 2/253.
- cx Tâha 20/114.
- cx i el-Haşr 59/16.
- cx ii Al-i İmrân 3/135.
- cx iii el-A'raf 7/182.
- cx iv el-Kehf 18/104.
- cx v el-Fetih 48/2.
- cx vi Tâha 20/66.
- cx vii Tâha 20/17-18
- cx viii Tâha 20/19-20.
- cx ix Tâha 20/21.
- cx x Tâha 20/68.
- cx xi Tâha 20/69.
- cx xii Tâha 20/70.
- cx xiii el-Enam 6/9.
- cx xiv Tâha 20/21.

ccv el-Hicr 15/42.

ccvi Cin 72/27.

ccvii Meryem 19/17.

ccviii Tâha 20/96.

